

**การศึกษาธรรมาภิบาลไทย
: กรณีศึกษาภูมิปัญญาอีสาน**

**A Study of Thai Good Governance : Case
Study of North East of Thailand Wisdom.**

**คณะผู้วิจัย
รุ่งอรุณ บุญสายันต์
สมชัย คำเพราะ
หล้า ธรรมปัญญาไทยกุล**

**รายงานนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๗**

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาธรรมมาภิบาลไทย : กรณีศึกษาภูมิปัญญาอีสาน มีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1. เพื่อศึกษาแนวคิด เนื้อหาสาระ ดั้งเดิมของ "ธรรมมาภิบาล" จากมุมมองของภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน 2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการนำ "ธรรมมาภิบาล" มาใช้ในการพัฒนาและการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนท้องถิ่น

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีระเบียบวิธีวิจัย ดังนี้ 1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เป็นผู้นำที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดภูมิปัญญาในภาคอีสาน ได้แก่ กลุ่มพระนักพัฒนาและพระนักศึกษากลุ่มผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น และกลุ่มชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน จำนวน 36 คน ซึ่งเป็นบุคคลที่มีบทบาทมีอิทธิพลเหนือชาวบ้านคนอื่นๆและผู้นำนั้นได้เกิดหรือมีประสบการณ์การทำงานหรือมีภูมิปัญญาปัจจุบันในภาคอีสาน 2. การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย โดยระดมความคิดเห็นแบบมีส่วนร่วม โดยให้ประเด็นคำถามสำคัญเป็นเครื่องมือในการวิจัย พร้อมทั้งรวบรวม เรียบเรียง สรุปผลการระดมความคิดเห็นเป็นของกลุ่ม ในการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้กรอบแนวความคิด งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ผนวกกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า

สภาพการรับรู้ "คำ" ว่า "ธรรมมาภิบาล" มีเพียงกลุ่มพระนักพัฒนาและพระนักศึกษาที่เคยได้ยินและรับรู้ เนื่องจากท่านเป็นปัญญาชน หรือ ผู้ที่ได้เรียนรู้ในการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ส่วนผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน เคยได้ยินเป็นบางคนแต่ไม่เข้าใจว่าหมายถึงอะไร ผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่เคยได้ยินเลย ส่วนในแต่ละ "องค์ประกอบ" ของ "ธรรมมาภิบาล" นั้น ผู้ชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชนและด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เคยได้ยินและรับรู้มาก่อน เช่น "คำ" ว่า คุณธรรม การมีส่วนร่วม และรับผิดชอบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นวิถีปฏิบัติของชุมชน

โดยภาพรวมของแนวคิด ความหมาย สาระสำคัญ และ ดั้งเดิม / ตัวชี้วัด ของ "ธรรมมาภิบาล" โลกตะวันออก ในพื้นที่ภาคอีสาน ประเทศไทย มีดังนี้ 1. แนวคิด ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ จึงทำให้แนวคิดเกี่ยวพันกับหลักการและศีลในพุทธศาสนา ประกอบกับมีความเชื่อเรื่องของผีดวงเทวดา และความเชื่อบรรพบุรุษที่ยังมีชีวิตอยู่ได้อบรมสั่งสอนผ่านการปฏิบัติเป็นประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ 2. ความหมาย ของนิติธรรม คุณธรรม ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบต่อความคุ้มค่า มีความหมายใกล้เคียงกับ "ธรรมมาภิบาล" ของโลกตะวันตก 3. สาระสำคัญ หรือ แนวทางในการปฏิบัติของ "ธรรมมาภิบาล" โลกตะวันออก มีความ

ละเอียดรอบคอบ เน้นทั้งการควบคุมทั้งปัจจัยภายในร่างกาย (จิตใจ ปัญญา) และปัจจัยภายนอก
ร่างกาย (ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและสังคม) และยังมองการณ์ไกลไปถึงช่วงเวลาในอนาคต 4.
ดัชนี / ตัวชี้วัด ที่เห็นเป็นรูปธรรมของแต่ละตัว เกิดจากการยึดถือตามกรอบแนวคิด การปฏิบัติจริง
ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตประจำวันของชุมชน

ปัจจัยที่มีผลต่อการนำ "ธรรมาภิบาล" มาใช้ในงานพัฒนาและการดำรงชีวิตในชุมชน
ท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับ "การถ่ายทอดภูมิปัญญา" 1. ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ 1) ความศรัทธา
ทางศาสนา การเผยแพร่ศาสนาของพระสงฆ์และความศรัทธาในศาสนาพุทธของชาวบ้าน 2)
ความเชื่อผีต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับวิถี ภูมิปัญญาการจัดการเรื่องต่างๆในชุมชน 3) ความเชื่อ
บรรพบุรุษ ที่สั่งสม เรียนรู้ สืบทอดจากบรรพบุรุษ นอกจากนี้ได้ค้นพบปัจจัยอื่นๆ เช่น 4) ปัญหาที่
เกิดขึ้นในชุมชน เกี่ยวกับปัญหาผู้นำและชาวบ้าน ขาดคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต 2. ปัจจัย
ภายนอกชุมชน ได้แก่ 1) การเรียนรู้จากข้าราชการ นักพัฒนาเอกชน ได้สร้างการเรียนรู้ในเรื่องที่
เกี่ยวกับ "ธรรมาภิบาล" ให้กับชาวบ้านน้อยมาก 2) อื่นๆ 2.1) ปัญหาอันเกิดจากโครงสร้าง และ
แนวทางการพัฒนาประเทศ ด้านการศึกษาของประเทศไทย ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ผู้นำ
ประเทศไม่เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชน กฎหมายของประเทศไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน
แผนพัฒนาประเทศในอดีต-ปัจจุบันมีการสั่งการจากเบื้องบนส่วนกลางประชาชนขาดการมีส่วนร่วม
ร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา นโยบายของรัฐบาลบางเรื่องเป็นสิ่งที่ดีมากแต่ระบบการ
สื่อสารสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนไม่ชัดเจนไม่ทั่วถึง และ ปัญหาคอร์ปชั่น 2.2) ปัญหาอัน
เกิดจากผลกระทบจากปัญหาต่างๆที่มีต่อประชาชน ประเทศชาติ การได้รับผลกระทบของนโยบาย
การพัฒนาประเทศ โครงการขนาดใหญ่ของรัฐ กฎหมายที่ไม่เป็นธรรม ประชาชนอยู่ในกระแสการ
บริโภคนิยม ปัญหาของการสืบทอดภูมิปัญญาในชุมชนท้องถิ่น ลักษณะของคนในปัจจุบันจะขาด
จิตสำนึกเพื่อส่วนรวมขาดความเสียสละขาดวินัย ประเพณีวัฒนธรรมมีความเสื่อมถอย และ
ทรัพยากรธรรมชาติภายในประเทศเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว

คำนำ

"การศึกษารรมาภิบาลไทย : กรณีศึกษาภูมิปัญญาอีสาน" นับเป็นโอกาสที่ได้อบรมสร้างคุณค่าของวาทกรรมชุมชนท้องถิ่นภาคอีสานขึ้น ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากซีกโลกตะวันออกได้มีโอกาสนำเสนอเทียบเคียงกับภูมิปัญญาโลกตะวันตก ต่อสาธารณะชนทั้งวงการศึกษาการและงานพัฒนา อันจะเป็นแนวทางในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยซึ่งมีลักษณะเฉพาะดั่งงาม มาใช้ในการพัฒนาประเทศชาติ

ขอขอบพระคุณ "ภูมิปัญญา" ที่มาจากกลุ่มพระนักพัฒนาและพระนักศึกษากลุ่มผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น และกลุ่มชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน ทั้ง 36 ท่าน กราบนมัสการขอขอบคุณ พระไพศาล วิสาโล ซึ่งท่านได้ให้ข้อมูลในเชิงวิเคราะห์เปรียบเทียบที่เป็นประโยชน์ยิ่ง นำไปสู่การพัฒนาเครื่องมือการวิจัยและแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยขอขอบคุณคณะผู้เชี่ยวชาญที่ สวช. ได้แต่งตั้งขึ้น เพื่อให้คำแนะนำการพัฒนาคำโครงและรายงานความก้าวหน้าการวิจัย ขอขอบคุณ รศ.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข มหาวิทยาลัยขอนแก่น อาจารย์ที่ปรึกษาโครงการวิจัย ที่ได้ทำให้งานวิจัยฉบับนี้สมบูรณ์ขึ้น และขอบคุณคณะนักวิจัย นายสมชัย คำเพราะ นายหล้า ธรรมปัญญาไทกุล และคุณปริยววรรณ การวิทย์ ที่ได้ช่วยประสานงานในพื้นที่ภาคสนาม

รุ่งอรุณ บุญสายันต์

กันยายน 2548

สารบรรณ

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย	1-1
1.2 วัตถุประสงค์	1-4
1.3 ขอบเขตการวิจัย	1-4
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย	1-4
1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ	1-4
1.6 นิยามศัพท์	1-5

บทที่ 2 ระเบียบวิธีวิจัย

2.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	2-1
2.2 กรอบคิดการวิจัย	2-1
2.3 การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย	2-4

บทที่ 3 ผลการศึกษา สรุปและอภิปรายผล

3.1 แนวคิด ความหมาย สาระสำคัญ ดัชนี่ / ตัวชี้วัด "ธรรมภิบาล"	3-1
3.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการนำ "ธรรมภิบาล" มาใช้ในงานพัฒนาและการดำรงชีวิตในชุมชนท้องถิ่น	3-10
3.3 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	3-14
3.4 ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา	3-14
บรรณานุกรม	4-1
ภาคผนวกที่ 1	5-1
ภาคผนวกที่ 2 แบบสัมภาษณ์การวิจัย	6-1
ภาคผนวกที่ 3 รายชื่อบุคคลผู้ให้สัมภาษณ์การวิจัย	7-1
ภาคผนวกที่ 4 ภาพกิจกรรมการวิจัย	8-1

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

การเปลี่ยนแปลงที่ควบคู่กับโลกาภิวัตน์ ได้แก่ ระบบตลาดเสรี ซึ่งมีตรรกะการเคลื่อนไหวที่ "ไร้พรมแดน" จึงส่งผลกระทบในทางเศรษฐกิจการเมือง รวมทั้งสังคมและวัฒนธรรม การขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีกลไกตลาดเป็นตัวขับเคลื่อน มิติเศรษฐกิจและพาณิชย์เป็นตัวนำ แต่ขาดกลไกทางสังคมในการกำกับ ส่งผลให้เกิดเศรษฐกิจที่ขยายตัวแต่มีสภาวะที่ไม่แน่นอนในการพัฒนาในระดับประเทศ¹ กล่าวคือผลักดันให้การใช้ทรัพยากรที่ไม่เป็นธรรมและก่อปัญหาสภาพแวดล้อมมากขึ้น ขณะเดียวกันทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม การขยายตัวของช่องว่างระหว่างกลุ่มทางสังคมมีมากขึ้นทั้งระหว่างภูมิภาคและระหว่างกลุ่มสังคม โดยเฉพาะเด็ก สตรี และชนกลุ่มน้อย ความขัดแย้งด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งมลภาวะตลอดจนความเสี่ยงต่อด้านต่างๆ²

ปัจจุบันประเทศไทยยังอยู่ในช่วงวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจสังคม ปัจจัยภายใน สังคมไทยยังมีความอ่อนแอในเรื่องใหญ่ๆ 5 ประการคือ ศีลธรรมอ่อนแอ ปัญญาอ่อนแอ ระบบเศรษฐกิจอ่อนแอ ระบบรัฐอ่อนแอ สังคมอ่อนแอ ถ้าเราเรียกองค์ประกอบของสังคมดังกล่าวข้างต้นว่าขั้น 5 ของสังคม หรือ เบญจขั้นของสังคม ในส่วนของระบบรัฐอ่อนแอ มีสาเหตุมาจาก ระบบรัฐ ซึ่งประกอบด้วยระบบการเมืองและระบบราชการ ขาดความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ขาดปัญญา และมีการคอร์รัปชันสูง อำนาจรัฐนั้นปกคลุมไปทั่วทุกปริมณฑลของสังคม ในเมื่ออำนาจรัฐนั้นไม่ถูกต้องย่อมส่งผลเสียอย่างทั่วถึงทุกมิติ ทั้งเรื่องศีลธรรม เรื่องปัญญา เรื่องเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความอ่อนแอของระบบรัฐจึงเป็นต้นเหตุสำคัญของวิกฤติการณ์³

ในข้อเสนอ "ยุทธศาสตร์แก้วิกฤติชาติ" ได้กล่าวถึงปัญหาเร่งด่วน 3 ประการ ได้แก่ ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ ปัญหาความยากจน และ ปัญหาคอร์รัปชัน ซึ่งในด้านคอร์รัปชันจะก่อให้เกิดผลเสียหายใหญ่อย่างมากต่อประเทศชาติ โดยเฉพาะเรื่องของเกียรติและศักดิ์ศรีของความเป็นคน

¹ จุริชัย หวันแก้ว อ้างถึงใน อภิปัญญา รัตนมงคล และ วิฑิตินันท์ พงษ์สุทธิรักษ์. ประเทศไทยมุ่งเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ประเด็นสำคัญในนโยบายสาธารณะ และต่างประเทศของประเทศไทยในทศวรรษหน้า. สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ ร่วมกับสถาบันนโยบายศึกษา. 2537

² จุริชัย หวันแก้ว อ้างถึงใน Ulrich Beck, Risk Society : Toward A New Modernity, Sage Publications, 1992

³ ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม (2541) , หน้า 3-7

ไทย มีองค์การโปร่งใสนานาชาติ (Transparence International) ได้จัดอันดับประเทศเรื่องปัญหา
คอร์รัปชัน ไทยได้รับลำดับความสุจริตที่ 68 จาก 99 ประเทศ⁴ หรือ ไทยติดอันดับ 2-3 ในเอเชีย⁵

วิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจ
พอเพียง และต้องการให้สังคมไทยมีความเข้มแข็งและมีดุลยภาพ ในด้านสังคมคุณภาพ จะต้อง
มีคนดี คนเก่ง มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย เคารพกฎหมาย มีความรับผิดชอบ การเมือง
การปกครองโปร่งใสเป็นธรรม⁶ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่ดีใน
สังคมไทยทุกระดับ เป็นพื้นฐานให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีความโปร่งใส
สามารถตรวจสอบได้ เน้นการปฏิรูประบบบริหารจัดการภาครัฐ การบริหารจัดการที่ดีของภาค
ธุรกิจเอกชน การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการพัฒนา การสร้างระบบการเมืองที่
รับผิดชอบต่อสังคม และลดการทุจริตประพฤติมิชอบ และมีเป้าหมายการบริหารจัดการที่ดี เพื่อ
สร้างระบบราชการที่มีประสิทธิภาพ มีขนาดและโครงสร้างที่เหมาะสม ท้องถิ่นมีขีดความสามารถ
ในการจัดเก็บรายได้สูงขึ้น และมีระบบสนับสนุนการกระจายอำนาจให้โปร่งใส มีระบบการ
ตรวจสอบด้วยการมีส่วนร่วมที่เข้มแข็ง เพื่อให้ป้องกันและปราบปรามการทุจริตประพฤติมิชอบเกิด
ประสิทธิผลอย่างแท้จริง⁷

ในประเทศไทย "ธรรมาภิบาล" (Good Governance) ได้กลายเป็นแนวคิดที่ได้รับการ
ยอมรับว่าเป็นหลักการที่เกื้อหนุนสังคมประชาธิปไตย ได้มีการนำเสนอแนวคิดนี้อย่างกว้างขวาง
ตัวอย่างที่เห็นอย่างเป็นรูปธรรม คือกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ได้
บัญญัติมาตราต่างๆที่สัมพันธ์กับหลักธรรมาภิบาล หากมีการนำแนวคิดธรรมาภิบาลไปสู่การ
ปฏิบัติอย่างจริงจัง จะทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีการตรวจสอบการทำงานของ
ภาครัฐโดยประชาชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง และระบบบริหารของรัฐมีความยุติธรรมและเป็น
ที่น่าเชื่อถือทั้งในและต่างประเทศ อีกทั้งยังนำไปสู่การลดการทุจริตซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังของบ้านเมือง
ได้⁸

ธรรมาภิบาล หรือ Good Governance เป็นแนวคิดจากต่างประเทศ ธนาคารโลก ซึ่งเป็น
ผู้บุกเบิกในเรื่องนี้มีทัศนะว่า ประเทศที่มี ธรรมาภิบาล หรือ มีรัฐบาลที่ดี ควรมีลักษณะดังนี้คือ
1) กระบวนการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจที่โปร่งใส 2) มีระบบราชการที่เป็นมืออาชีพ
พร้อมตรวจสอบได้และรับผิดชอบต่อประชาชน 3) ภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งและมีส่วนร่วมใน

⁴ ประเวศ วะสี, ชัยอนันต์ สมุทวณิช, รุ่งอรุณ บุญชัยศักดิ์, นิธิ เอียวศรีวงศ์, เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, โสภณ สุภาพงษ์, ณรงค์ โชควัฒนา, บารัคเคย์ ชูวรรณ
โกน. ยุทธศาสตร์ชาติ.

⁵ คณิน บุญสุวรรณ. ให้สัมภาษณ์ในรายการโทรทัศน์ "กระทรวงการคลัง" ช่อง 11 วันที่ 21 มีนาคม 2547

⁶ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรอบวิสัยทัศน์และทิศทางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 1 สิงหาคม
2543, หน้า 24 - 25

⁷ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549), บริษัทสำนักพิมพ์เดอะบุคส์ จำกัด, กทม., หน้า 13-15

⁸ สถาบันพระปกเกล้า. ตัวชี้วัดธรรมาภิบาล, วิจัย, 2544, หน้า 2

กิจกรรมสาธารณะ และ 4) ทุกส่วนของสังคมอยู่ภายใต้กฎหมาย⁹ นายกรัฐมนตรีจึงมีนโยบายถึงผู้บริหารระดับสูงของกระทรวง ทบวง กรม และ หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ ให้มีการกิจสำคัญของรัฐบาล โดย "ประกาศสงครามกับการคอร์รัปชัน : ระบบราชการต้องยุติการทุจริตและระบบอุปถัมภ์ และมีการพัฒนาตนเอง"¹⁰

มีผลงานหลายชิ้นที่ประยุกต์แนวคิดหรือหลักการดังกล่าวมาใช้ในสังคมไทย เช่น งานของ ศ.ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ ชีรยุทธ บุญมี ชนะศักดิ์ ยุวบูรณ์ และสำนักคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน แต่งานเหล่านี้ยังเป็นกล่าวถึงหลักการและมีความเป็นนามธรรมสูง ซึ่งเป็นปัญหาหรือข้อจำกัดของการนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในการบริหารองค์กรปกครองท้องถิ่น¹¹ ในส่วนของภาคประชาชนหรือชาวบ้านที่เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการพัฒนาประเทศ ก็ฟังจะได้ยินคำว่า "ธรรมาภิบาล" ซึ่งในความเป็นจริงในรายละเอียดบางองค์ประกอบของคำนี้ได้มีมานาน เป็นวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวบ้านในชุมชนมาก่อนการนำเข้าจากต่างประเทศ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน ว่า "ธรรมาภิบาลท้องถิ่นไทย อันได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า เกิดมาได้อย่างไร มีแนวคิด เนื้อหาสาระอย่างไร ตูลักษณะนั้นๆจากอะไรบ้าง"

นักวิชาการและนักพัฒนา ได้แก่ นายแพทย์ประเวศ วะสี ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง ดร.เสรี พงศ์พิศ บำรุง บุญปัญญา อภิชาติ ทองอยู่ นิพนธ์ เทียนนิหาร บุญเทียน ทองประสาน วิภากรวีจรรย์และคันทนา "วิถีคิดของคนไทย" โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในชนบทผ่านมโนทัศน์ที่เรียกว่า "ภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมชุมชน" ท่านเหล่านี้เชื่อว่า วิถีคิดของคนไทยมีสิ่ง ที่เรียกว่า "ภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมชุมชน" เป็นรากฐานที่สำคัญ เพราะสิ่งเหล่านี้คือ "พลัง" หรือ "ศักยภาพ" ที่มีอยู่ในชุมชนและพร้อมที่จะนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สำหรับการทำงานพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาต่างๆในสังคม ดังที่ บุญเทียน ทองประสาน เขียนไว้ว่า "เราศึกษาวัฒนธรรมก็เพื่อให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตทั้งหมดของประชาชนของชาวบ้าน เข้าใจถึง "พลัง" ที่มีอยู่ในชุมชนและที่สดก็เพื่อเข้าใจถึงทิศทางของการพัฒนา"¹² ดังนั้นการได้ศึกษาเรียนรู้จากรากเหง้าของท้องถิ่นไทยจะทำให้เข้าใจวิถีชีวิตถิ่นและการนำไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการพัฒนาได้อย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวบ้าน และจะส่งผลสำเร็จในการนำธรรมาภิบาลไปใช้ในกระบวนการทำงานพัฒนาต่างๆร่วมกันในสังคม หรือ ในภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชาวบ้าน

⁹ World Bank, 1994. Governance: The Bank's Experience. Washington DC.: World Bank. pp.vii

¹⁰ สำนักงาน ก.พ. กระทรวงมหาดไทย สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP). โครงการส่งเสริมการบริหารจัดการที่ดี โดยกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น เอกสารประกอบการสัมมนา "มิติใหม่ของการบริหารจัดการที่ดีสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น" วันที่ 24 สิงหาคม 2544, หน้า 7

¹¹ สถาบันพระปกเกล้า. ความเห็นในด้านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, 34ย, 2545, หน้า 2

¹² สุรียา สมุทปต์ และคณะ. วิถีคิดของคนไทย: พิธีกรรม "ช่วงมีพิธี" ของ "สาวข้าวเจ้า" จังหวัดนครราชสีมา. 34ย, ห้องไทยศึกษานิตยน์, สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2540, หน้า 113

เพื่อให้บรรลุผลวัตถุประสงค์และเป้าหมายของแผนพัฒนาประเทศ และ นโยบายการแก้ไขปัญหาระดับ
เร่งด่วนของชาติต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์

1.2.1 เพื่อศึกษาแนวคิด เนื้อหาสาระ ดัชนีของ "ธรรมภิบาล" จากมุมมองของภูมิปัญญาชาวบ้าน
อีสาน

1.2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการนำ "ธรรมภิบาล" มาใช้ในการพัฒนาและการดำรงชีวิตอยู่ใน
ชุมชนท้องถิ่น

1.3 ขอบเขตการวิจัย

1.3.1 ศึกษาความคิดเห็นเป็นภาพรวมของกลุ่มผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน พระนักพัฒนา
และ พระนักศึกษา ผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น

1.3.2 ศึกษาเนื้อหา ปัจจัยภายในด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญา และปัจจัยภายนอกด้านการเรียนรู้
จากราชการและนักพัฒนาเอกชน ที่มีผลต่อการเกิด "ธรรมภิบาล" ในชุมชน

ศึกษาเนื้อหา ด้านดัชนี ตัวชี้วัด "ธรรมภิบาล" ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลัก
ความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า

1.3.2 ศึกษาในพื้นที่ภาคอีสาน ตามการเกิด หรือ มีประสบการณ์การทำงาน หรือ มี
ภูมิสำเนาปัจจุบันในภาคอีสาน ของผู้นำภูมิปัญญา

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1.4.1 เกิดตัวชี้วัดทางวิชาการเพื่อการพัฒนา "ธรรมภิบาลท้องถิ่นอีสาน" ที่มาจากภูมิปัญญา
ชาวบ้าน

1.4.2 รัฐบาล กระทรวง ทบวง กรม ฯลฯ ได้รับแนวทางการพัฒนาในการนำ "ธรรมภิบาล" มาใช้
ในการพัฒนาชุมชนอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.4.3 กลุ่มผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน พระนักพัฒนา และ พระนักศึกษา ผู้นำชาวบ้าน
ด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น มีความภาคภูมิใจในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นกลับมาผสมผสาน
ใช้ในกระบวนการทำงานพัฒนา และ การดำเนินชีวิตในชุมชน ส่งผลให้มีการอนุรักษ์และสืบทอด
แนวคิดและวิถีปฏิบัติในชุมชนต่อไป

1.4.4 เกิดกระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มผู้นำชาวบ้าน ที่ส่งเสริมการมีค่านิยมในการทำงานและการอยู่
ร่วมกันที่ดีในชุมชน และ ลดสภาพปัญหาการคอรัปชั่น

1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1 ได้ทราบถึงปัจจัยภายในชุมชน ด้านการถ่ายทอดภูมิปัญญา ในประเด็นของความศรัทธา
ทางศาสนา ความเชื่อมีสิ่งต่างๆ เจ้าโคจร และความเชื่อบรรพบุรุษ ที่เป็นพื้นฐานชุมชนที่มีผลต่อ
การนำธรรมภิบาลมาใช้ในการพัฒนา และดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน

1.5.2 ได้ทราบถึงปัจจัยภายนอกชุมชน ด้านการเรียนรู้จากราชการและนักพัฒนาเอกชน ในประเด็นของนโยบาย กฎหมาย แนวคิดการพัฒนา เงื่อนไขการสนับสนุนทรัพยากร ที่มีผลต่อการนำธรรมาภิบาลมาใช้ในพัฒนา และดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน

1.5.3 ได้รับทราบดัชนี ตัวชี้วัด "ธรรมาภิบาล" ได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า จากภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน

1.6 นิยามศัพท์

ธรรมาภิบาล หมายถึง การใช้ความถูกต้องดีงามในการปกครอง ส่งเสริมสนับสนุน สงเคราะห์ ชุมชน สังคม หรือ การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน

ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านที่มีลักษณะต่างๆ เช่น ความรู้ ข้อมูล ความเชื่อของสังคม ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหาหรือป้องกันปัญหาในครอบครัวหรือชุมชน และ พฤติกรรมการปฏิบัติ ของคนในชุมชน

ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่มีบทบาทมีอิทธิพลเหนือชาวบ้านคนอื่นๆ ได้เป็นผู้นำทำกิจกรรมในชุมชน เช่น กิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งผู้นำเหล่านั้นเกิด หรือ มีประสบการณ์การทำงาน หรือ มีภูมิปัญญาปัจจุบันในภาคอีสาน

บทที่ 2 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นของผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน พระนักพัฒนา และ พระนักศึกษา ผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคอีสาน

2.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
ผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน	7
พระนักพัฒนา และ พระนักศึกษา	14
ผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น	15
รวม	36

2.2 กรอบคิดการวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างกรอบความคิดการวิจัย จากแนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วย การสร้างระบบบริหารจัดการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542 ในการบริหารจัดการบ้านเมืองและสังคมที่ดี ควรจัดหรือส่งเสริมให้สังคมไทยอยู่บนพื้นฐานของหลักสำคัญ 6 ประการ ดังนี้ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบ หลักความคุ้มค่า

"นิติธรรม" เป็นการตรากฎหมาย กฎ ข้อบังคับต่างๆให้ทันสมัยและเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคม และสังคมยินยอมพร้อมใจปฏิบัติ เป็นการปกครองภายใต้กฎหมาย มิใช่อำเภอใจของบุคคล

"คุณธรรม" คือ การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม ทรนงค์ให้เจ้าหน้าที่ของรับยึดถือหลักการนี้ในการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นตัวอย่างแก่สังคม และส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเองไปพร้อมกัน เพื่อให้คนไทยมีความซื่อสัตย์จริงใจ ชยัน อดทน มีระเบียบวินัย ประกอบอาชีพสุจริตจนเป็นนิสัยประจำชาติ

"ความโปร่งใส" เป็นลักษณะการสร้างควมไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ โดยปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรทุกองค์กรให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็น

ประโยชน์ ตรงไปตรงมา ภาษาเข้าใจง่าย เข้าถึงข้อมูลได้สะดวก มีกระบวนการให้ประชาชนสามารถตรวจสอบได้

"การมีส่วนร่วม" เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความเห็นในการตัดสินใจของประเทศ ไม่ว่าจะด้วยการแจ้งความเห็น การไต่สวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์ การแสดงประชามติ หรือ อื่นๆ

"ความรับผิดชอบ" เป็นการตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจกับปัญหาสาธารณะของบ้านเมือง และกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง และความกล้าที่จะยอมรับผลกระทบบทบาทของตนเอง

"ความคุ้มค่า" เป็นการบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่จำกัดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับส่วนรวม

สุชาวรณ์ พลอยชุม (2541) แบ่งวัฒนธรรมเพื่อสะดวกแก่การศึกษา เป็น 4 ประเภท ได้แก่

- 1) คติธรรม คือวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหลักในการดำเนินชีวิต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องของจิตใจที่ได้มาจากศาสนา
- 2) เนติธรรม คือวัฒนธรรมทางกฎหมาย รวมทั้งระเบียบ ประเพณีที่ยอมรับกันว่ามีความสำคัญพอๆกับกฎหมาย
- 3) วัตถุธรรม คือวัฒนธรรมทางวัตถุ เช่น เรื่องของการกินดีอยู่ดี เครื่องนุ่งห่ม อาคารบ้านเรือน และ อื่นๆ
- 4) สหธรรม คือวัฒนธรรมทางสังคม ได้แก่คุณธรรมที่ทำให้คนเราอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และมีระเบียบมารยาททางสังคม

สามารถ จันทรสุรีย์ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึกที่ชาวบ้านคิดได้เอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย ภูมิปัญญา มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร ทัศนคติกรรม ศิลปดนตรีและอื่นๆ

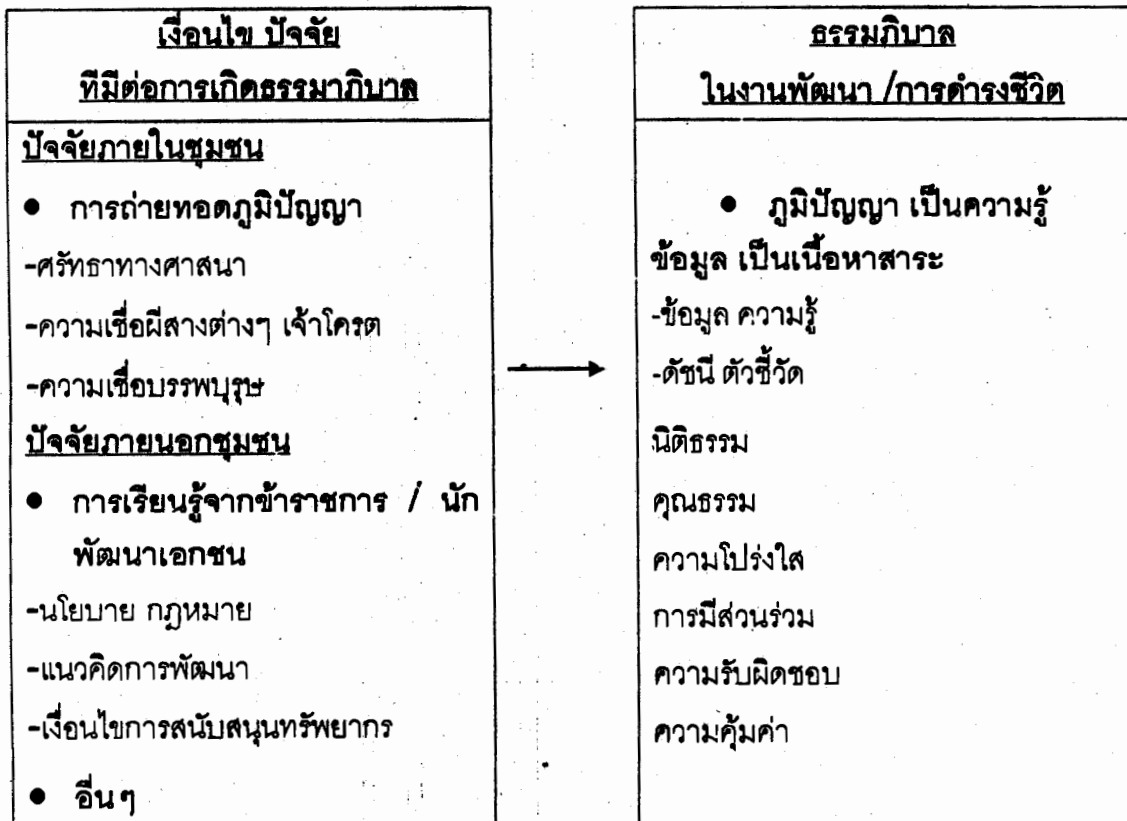
สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2534) อ้างใน กิตติศักดิ์ รัตนจันทร์ (2544) ลักษณะสำคัญของภูมิปัญญา ดังนี้

- 1) ภูมิปัญญา เป็นความรู้ ข้อมูล เป็นเนื้อหาสาระ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ ความรู้เกี่ยวกับผู้หญิงผู้ชาย ฯลฯ

- 2) ภูมิปัญญา เป็นความเชื่อของสังคมโดยอาจยังไม่มีข้อพิสูจน์ยืนยันว่าถูกต้อง เช่น เรื่องของ นรก สวรรค์ ตายแล้วไปไหน
- 3) ภูมิปัญญา คือ ความสามารถหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหา หรือป้องกันปัญหา เช่น ความสามารถในการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นในครอบครัว
- 4) ภูมิปัญญาทางวัตถุ เช่น เรือชนบ้านช่อง เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆในครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวมีความสะดวกสบายตามสภาพ
- 5) ภูมิปัญญาทางพฤติกรรมในครอบครัว จนทำให้ครอบครัวสามารถดำรงอยู่ได้

สามารถ จันทร์สุรย์ (2533 : 39) การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน สรุปได้ว่า ชาวบ้านทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ประสบการณ์เพื่อการดำรงชีวิตมาโดยตลอด และถ่ายทอดจากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งตลอดมาด้วยวิธีการต่างๆกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยแรงศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือผีสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอดการเรียนรู้สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน

แผนภาพที่ 1 แสดงกรอบคิดงานวิจัยเรื่อง "การศึกษาระบบนิเวศวิทยาไทย : กรณีศึกษาภูมิปัญญาอีสาน"



ภายใต้กรอบคิดการวิจัยดังกล่าว มีคำถามหลัก สำหรับการเก็บข้อมูลแต่ละองค์ประกอบของ "ธรรมภิบาล" เพื่อยกกระดมความคิดเห็นในการเก็บข้อมูลการวิจัย ดังนี้

- 1) จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ท่านคิดว่ามีเงื่อนไข ปัจจัยอะไรที่จะก่อให้เกิดการนำ "ธรรมภิบาล" มาใช้ในการทำงานพัฒนา หรือ ดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนของท่าน
- 2) องค์ประกอบของ "ธรรมภิบาล" (ทีละประเด็น) นิติธรรม คุณธรรม ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ ความคุ้มค่า มีแนวคิด เนื้อหาสาระอย่างบ้าง
- 3) การที่ท่านพิจารณาว่าเป็น (ทีละประเด็น) นิติธรรม คุณธรรม ความโปร่งใส การมีส่วนร่วม ความรับผิดชอบ ความคุ้มค่า มีสิ่งชี้ให้เห็นเป็นรูปธรรมอะไรประกอบกันให้หลักการนี้สมบูรณ์ขึ้นบ้าง

2.3 การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

- 1) ระดมความคิดเห็นแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ประเด็นคำถามสำคัญเป็นเครื่องมือในการวิจัย
- 2) รวบรวม เรียบเรียง สรุปผลการระดมความคิดเห็นของกลุ่ม
- 3) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้กรอบแนวความคิด งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ผนวกกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัย

บทที่ 3

ผลการศึกษา สรุปและการอภิปรายผล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นของพระนักพัฒนา และ พระนักศึกษ ผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ในภาคอีสาน ได้รับผลการศึกษาสรุปและอภิปรายผลการศึกษา ดังนี้ (รายละเอียดทั้งหมดอยู่ใน ภาคผนวกที่ 1)

จากการประชุมกลุ่มทั้ง 3 กลุ่ม พบว่า สภาพการรับรู้คำว่า "ธรรมาภิบาล" มีเพียงกลุ่มพระนักพัฒนาและพระนักศึกษาที่เคยได้ยินและรับรู้ เนื่องจากท่านเป็นปัญญาชน หรือ ผู้ที่ได้เรียนรู้ในการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ส่วนผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน เคยได้ยินเป็นบางคนแต่ไม่เข้าใจว่าหมายถึงอะไร ผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่เคยได้ยินเลย

ส่วนในแต่ละองค์ประกอบของ "ธรรมาภิบาล" นั้น ผู้ชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชนและด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เคยได้ยินและรับรู้มาก่อน เช่น คำว่า คุณธรรม การมีส่วนร่วม และ รับผิดชอบ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นวิถีปฏิบัติของชุมชน

โดยภาพรวมของแนวคิด ความหมาย สาระสำคัญ และ ดัชนี / ตัวชี้วัด ของ "ธรรมาภิบาล" โลกตะวันออก มีดังนี้

3.1 แนวคิด ความหมาย สาระสำคัญ ดัชนี / ตัวชี้วัด "ธรรมาภิบาล"

3.1.1 นิติธรรม

1) แนวคิด

นิติธรรมของพระสงฆ์ และ ของชาวบ้านจะมีลักษณะเกือกลกัน ในสังคมอีสาน มีศีล 5 เป็นพื้นฐาน "การมีศีล" คือ การปฏิบัติตนให้อย่าง ไม่หมกมุ่นในกามคุณ ไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบุชายันต์ ไม่เกิดความขัดแย้งทางวรรณะ ไม่ทำให้เกิดความเสื่อมทางกายภาพ ทางจิตใจ และทางสังคม "นิติธรรม" ในทางศาสนา เป็นเรื่องของบาปบุญ เป็นเรื่องของนรกสวรรค์ นิพพาน

"การมีศีล" หรือ "กฎ" ของชาวบ้านยังรวมถึง กระบวนการสั่งสอน แบบแผนกฎเกณฑ์ ปฏิบัติที่สืบทอดกันต่อมาในเรื่องของ ความเชื่อเรื่องผีสง เทวดา ความเชื่อเรื่องของ "คะลำ" ข้อห้าม ประเพณีท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องของพลังทางสังคม เป้าหมายเพื่อทำให้คนในชุมชนหมู่บ้าน อยู่เย็นเป็นสุข

นิติศาสตร์ทางโลกและทางธรรมมีความเกือกลกัน ถ้าหากนิติศาสตร์ทางโลกไม่วางอยู่บนพื้นฐานของนิติศาสตร์ทางธรรมการปฏิบัติจะลำบาก เพราะคนไม่มีศีลธรรมเสมอกันจะไม่สามารถปฏิบัติตนให้อยู่ในกฎหมายบ้านเมืองได้

2) ความหมาย

นิติธรรม หมายถึง กฎ กติกา กฎหมายของชุมชนหรือของประเทศ ที่มีลักษณะยุติธรรม มีระเบียบวินัย รวมถึงความมีจารีตประเพณีที่ดีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา หากผู้ร่างเป็นผู้แทนควรมีคุณสมบัติเป็นผู้มีคุณธรรม ไม่มีอคติต่อความรัก โกรธ หลง แต่กฎที่ดีนั้นชาวบ้านต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดเงื่อนไข และกฎระเบียบนั้นต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง ความต้องการชุมชน สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง

3) สาระสำคัญ

- ในพระพุทธศาสนามี "พระธรรมวินัย" ที่ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ 3 ระดับ เช่น อย่างต่ำ "ศีล 5" เป็นพื้นฐาน อย่างกลาง "กุศลกรรมบท 10" ได้แก่ กายสุจริต 3 วาสุจริต 4 มโนสุจริต 3 และอย่างยิ่ง "มรรคมีองค์ 8" นับเป็นระเบียบหรือจริยธรรม เมื่อนำมาใช้พบว่า มรวาสใช้ ศีล 5 พระสงฆ์ 227 ข้อ สามเณร 10 ข้อ ภิกษุณี 311 ข้อ

- กฎหมายของชาวพุทธ คือ ศีลและธรรม "ปาริสุทธิศีล 4" หมายถึงความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล ได้แก่ 1. ปาติโมกขสังวรศีล คือความสำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามทำตามข้อที่พระองค์ทรงบัญญัติ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย 2. อินทริยสังวรศีล คือความสำรวมในอินทริยทั้ง 6 ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่นิยมยินดีร้ายกับการที่ได้สัมผัสกับอารมณ์ 3. อาชีวนปาริสุทธิศีล มีการเลี้ยงชีพชอบ ถูกต้องตามธรรม 4. ปัจจัยสันนิสิตศีล ศีลที่เกี่ยวกับปัจจัย 4 ได้แก่ การใช้สอยปัจจัย 4 ให้เป็นไปตามความหมายและตามประโยชน์สิ่งนั้น ด้วยการห้ามบริโภคด้วยตัณหา ควรบริโภคด้วยปัญญา โดยรู้ประโยชน์แท้ ประโยชน์เทียม

- ธรรมมะคัมครองโลก "หิริ โอตปปะ" คือความละอายใจ เกรงกลัวต่อบาป จะเป็นพื้นฐานสำคัญประการหนึ่ง ของการไม่ผิดศีล หรือ กระทำความผิดต่างๆ

- คนเราเกิดมาอยู่อาศัยตามป่าในอดีต ซึ่งธรรมชาติของมนุษย์มีความ "กลัว" มีการเคารพนับถือ "เจ้าดงเจ้าป่า" ให้เป็นผู้ปกครอง เมื่อมีการโยกย้ายถิ่นฐานหรือมีการตั้งบ้านเรือนก็ยังมี การสืบทอดการเคารพนับถือ "ผี" เช่น "ผีรักษาเมือง ผีเจ้าปู่ คัมครอง ผีแถน"

"นิติธรรม" ของชาวบ้านมีลักษณะเป็น ข้อห้ามที่จะก่อให้เกิด "คะลำ" หรือ ความเชื่อว่าการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่เหมาะสมแล้วจะพาให้เกิดเภทภัยพิบัติ โรคภัยเจ็บป่วย ตาย หรือ "ผี" มากิน ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในเรื่อง "คอง 14" (การดูแลปกครองคน) การรักษาป่า พื้นที่ธรรมชาติ ส่วนรวม การประกอบพิธีกรรมทางการเกษตร และกิจที่ควรทำหรือไม่ควรทำ ความเป็นอยู่ร่วมกันของคนในหมู่บ้าน

-ในยุคปัจจุบันชาวบ้านเชื่อว่า การจะสร้าง"นิติธรรม" ได้นั้น จะต้องสร้างคนให้มีจิตสำนึกร่วมเพื่อสังคมส่วนรวมก่อน โดยใช้กระบวนการวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุให้ชัดเจนสูงงอม จึงจะพัฒนามาสู่การกำหนดระเบียบ เงื่อนไขการอยู่ร่วมกันของคนส่วนรวมได้

4) ดัชนี / ตัวชี้วัด

- การไม่ทำความผิดในที่ลับและที่แจ้ง ไม่ว่าจะมีคนเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม
- มีการปฏิบัติ ศิล 5 เป็นบรรทัดฐาน
- มี "หัวใจดีป๊ะ" ละอาย เกรงกลัวต่อบาป
- การมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบ ข้อบังคับ
- ข้อกำหนดมีความยุติธรรม โปร่งใส เข้าใจง่าย
- เคารพข้อกำหนด และร่วมมือปฏิบัติในชุมชน
- กฎระเบียบนั้นสอดคล้องกับชุมชนและสามารถปฏิบัติได้จริง
- สามารถบังคับผู้กระทำความผิดได้ตามบทลงโทษ ได้ทั้งภาครัฐและชาวบ้านในชุมชน
- มีการสืบทอดปฏิบัติเป็นประเพณีที่ดำรง

3.1.2 คุณธรรม

1) แนวคิด

คุณธรรม เป็นเรื่องดีงามที่เป็นพื้นฐานของชีวิต ที่ต้องมีการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ การเข้าใจตนเอง เพื่อมีชีวิตที่ปล่อยวาง สงบ คุณธรรมการอยู่ร่วมกันของสังคม จะเป็นมิติด้านความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น การไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

2) ความหมาย

คุณธรรม หมายถึง สิ่งดีที่ทำไปแล้วทำให้เกิดประโยชน์ ไม่เกิดโทษต่อตนเอง ครอบครัว ประเทศชาติ นำมาซึ่งประโยชน์ สันติสุข สร้างสรรค์ คุณธรรม คือ สิ่งที่เป็นเรื่องดีงามพื้นฐานของชีวิต ที่มีลักษณะเป็นความซื่อสัตย์ตรงไปตรงมา ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ดูแลสารทุกข์ซึ่งกันและกัน และ การเคารพสิทธิผู้อื่น

3) สาระสำคัญ

- "คุณธรรม 10" ทางพุทธศาสนาแบ่งเป็น 3 ระดับต้น กลาง สูง มี 10 ประการ ได้แก่ ทานบารมี ศิลบารมี สมาธิบารมี ปัญญาบารมี วิริยะบารมี (ความเพียร) ขันติบารมี (ขันติ ความอดทน) สัจจะบารมี (ความซื่อสัตย์) อธิษฐานบารมี (การทำใจให้มั่นคง) เมตตาบารมี (ทำด้วยความรัก) อุเบกขาบารมี (วางใจเป็นกลาง) ซึ่งแต่ละอย่างจะมี 3 ระดับ ธรรมดา(ต่ำ) อุเบ(กลาง) ปรมัตถ์(สูง)

- คุณธรรมสำหรับการปกครองประเทศ หลัก "ทศพิธราชธรรม" เป็นคุณธรรมที่พระมหากษัตริย์ทรงใช้ในการปกครองประเทศ เพื่อการดูแลเอาใจใส่ การจัดสรรสภาพแวดล้อม มีพฤติกรรมที่เกื้อกูล

ต่อชีวิตที่ดีงาม การจัดการคุ้มครองป้องกัน อย่าให้ความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นในแผ่นดิน ให้รู้จักการแบ่งปันทรัพย์ ให้จัดสรรแก่ผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบ หรือ การสืบทอดโบราณราชประเพณีต่าง ๆ

-คุณธรรม คือ "ธรรมที่เป็นที่อยู่ของผู้ใหญ่" ถ้าเป็นผู้นำต้องใช้หลัก "พรหมวิหาร 4" เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นคนที่ผ่านการอบรมฝึกฝนมาเป็น "พรหมวิหารธรรม" ไม่มีฉันทาคติ หรือ "อคติ 4" ได้แก่ การลำเอียงเพราะรัก ลำเอียงเพราะชัง ลำเอียงเพราะหลง ลำเอียงเพราะกลัว

- หลัก "สังคหวัตถุ 4" เป็นเรื่องให้การสงเคราะห์ "ทาน" คือการให้ "ปิยะวาจา" การเจรจาอ่อนหวาน "อัตถจริยา" การบำเพ็ญประโยชน์ "สมานัตตา" การวางตนสม่ำเสมอและเหมาะสม

- หลัก "มรวาจาธรรม 4" คือ จริงใจ ฝึกตน อุดหนุน เสียสละ เพื่อนำไปสู่ความสุข จากการมีทรัพย์ ใช้จ่ายทรัพย์ ไม่เป็นหนี้ และประกอบกิจการไม่มีโทษ ซึ่งมุ่งไปสู่ความสุขในระดับโลกียะธรรม คือ มีลาภ ยศ มีชีวิตอย่างปลอดภัย

- หลัก "กุศลกรรมบถ 10" ได้แก่ กายสุจริต 3 เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม วจีสุจริต 4 เว้นจากการพูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพื่อเจ้อ มโนสุจริต 3 ไม่โลภ ไม่พยาบาท ไม่ปองร้ายผู้อื่นๆ

4) ดัชนี / ตัวชี้วัด

-มีการปฏิบัติตนต่อผู้อื่น หรือ การปฏิบัติของคนในชุมชน ที่มีลักษณะดีงาม ทั้งทางกาย วาจา ใจ

-มีการปฏิบัติธรรมเพื่อการพัฒนาตน จิตใจ จิตวิญญาณ

3.1.3 ไปรุ่งใส

1) แนวคิด

หลักทางพุทธศาสนาใช้หลักการ "สัจจะ" เพราะจะทำให้คนเราเชื่อสัตย์ ไม่ระแวงกัน ไม่ปกปิดกัน หรือ ใช้หลักการ "สุจริต 3" ได้แก่ การมีกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต จะเข้าข่ายแนวคิดไปรุ่งใส ประกอบกับศาสนาพุทธเน้นให้มีการฝึกฝนปฏิบัติจริง ดังที่พระสาสนบุตร กล่าวถึงเรื่องของความเชื่อความวางใจ "อย่าเชื่อในสิ่งที่พระพุทธรเจ้าตรัส จงเชื่อเพราะท่านได้ปฏิบัติเอง และได้รับผลของการปฏิบัติด้วยตนเอง" นั้นหมายถึง การพิจารณาตรวจสอบด้วยการปฏิบัติ

ส่วนวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ยึดหลักไปรุ่งใส จะเป็นเรื่องส่วนรวม งานบ้าน งานวัด

2) ความหมาย

ไปรุ่งใส หมายถึง สิ่งใดก็ตามที่บุคคลกระทำ สามารถมองเห็นได้ ตรวจสอบได้ ชี้แจงได้ มีหลักฐานประกอบยืนยัน อย่างเปิดเผย บริสุทธิ์ใจ สบายใจ ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและรุนแรง เมื่อสิ่งนั้นๆเป็นเรื่องของชุมชน สังคม ต้องมีการรับรู้ร่วมกัน ตรงไปตรงมา ในทุกๆเรื่องทุกขั้นตอน และต้องมีการสื่อสารที่ดี

3) สาระสำคัญ

- หลัก "สิกขาบท" (คือกฎข้อบังคับทางพระวินัยบางข้อซึ่งมิใช่เป็นเรื่องความผิดชั่วร้าย แต่บัญญัติขึ้นเพราะถือเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม โดยคำนึงถึงชุมชนรุ่นหลัง) ให้ดำเนินการอย่างเปิดเผยและมีเหตุมีผล เป็นเรื่องการปกครองบริหารสงฆ์ โดยวิธีการจัดการโดยประชุมสงฆ์ ที่เรียกว่า "อธิกรณ์" เป็นการประชุมกันตามประเด็นที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ

- ในการตรวจสอบของพระพุทธานุสา จะใช้โอกาสของ "สวดปาฏิโมกข์" เดือนละ 2 ครั้ง วัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุทั้งหลายได้ทบทวนตรวจสอบในศีล วินัย และวิถีปฏิบัติของตน ซึ่งจะมีการเปิดเผยในสิ่งที่พระภิกษุอาบัติ มีการแสดงความผิดของตนต่อหน้าคณะสงฆ์ หรือ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จากนั้นจะมีการให้อภัย อบรมสั่งสอนธรรมะเพิ่มเติม และให้กำลังใจต่อพระภิกษุ หรือ ศิษย์นั้น และ ในช่วงออกพรรษาพระภิกษุจะมีการ "ปวารณา" ยอมคณะสงฆ์อื่นๆ ได้มีโอกาสว่ากล่าวตักเตือนในเรื่องต่างๆ

- หลัก "การจัดการปัจจัย 4" พระสงฆ์ต้องยึดหลักของความถูกต้องเป็นธรรม ไปรังไร "เจ้าอธิการ" คือบุคคลที่เหมาะสมที่ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการแจกจ่ายเสนาสนะ อาหาร เครื่องใช้ต่างๆ ของสงฆ์ ด้วยการแบ่งปันอย่างสม่ำเสมอ

- การรับรู้เปิดเผยโดยทั่วไป ของชาวบ้านเป็นเรื่องส่วนรวมของงานบ้านและงานวัด กิจกรรมบ้าน เช่น คนตาย งานโครงการพัฒนาที่ลงในพื้นที่ จะมีการแจ้งข่าว รวมถึงขอความร่วมมือลักษณะต่างๆ

ส่วนงานวัด ปกติชาวบ้านมาทำบุญทานในวันพระ กรณีมีเทศกาลบุญใหญ่พิเศษ กฐิน ผ้าป่าสามัคคี ก็จะมีการประกาศหอกระจายข่าวหมู่บ้าน มีการบอกต่อกันไปในบ้านหลังใกล้เคียง ให้มาบริจาคข้าวของเงินทอง เชิญชวนให้มาช่วยทำกิจต่างๆ เมื่อเสร็จจากพิธีสงฆ์ คณะกรรมการวัด ผู้นำชาวบ้าน จะมาช่วยกันนับเงินนับทอง ของถวาย ให้ได้รับรู้ร่วมกัน โดยการประกาศเรื่องรายได้ทำบุญรายจ่ายชื่อของต่างๆ ในหอกระจายข่าวหรือบอกกล่าวในวัดวันพระหรือ วันถัดไป ให้รับรู้ร่วมกันโดยทั่ว

4) ดัชณี / ตัวชี้วัด

-มีการปฏิบัติตามคำบอกเล่า ปฏิบัติจริง

-มีความรู้สึกเข้มแข็ง มั่นใจ ต่อสิ่งต่างๆที่เกี่ยวข้อง

-มีข้อมูล วัดดุติบ เล่าสู่อนุชนรุ่นหลัง

-มีการประชุมอย่างเสมอกัน เสมอภาค

-มีการรับรู้ข่าวสารเท่าเทียมกัน

-มีการทำกิจกรรมร่วมกัน

-มีสื่อ เครื่องมือการเผยแพร่ข้อมูล เช่น หอกระจายข่าว วิทยุชุมชน การบอกปากต่อปาก

3.1.4 มีส่วนร่วม

1) แนวคิด

ธรรมะที่เป็นแนวคิดก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม คือ "อธิปไตย 3" อัตตอธิปไตย คือ การให้ตัวตนเองเป็นใหญ่ โลกอธิปไตย คือ การให้ชาวบ้าน ประชาชน สังคมเป็นใหญ่ และ ธรรมอธิปไตย คือ การอาศัยธรรมะเป็นใหญ่ การที่จะคิดหรือทำอะไรต้องอาศัย 3 ฝ่ายนี้ โดยพิจารณาว่าสิ่งที่คิดที่ทำ คุ่มค่า มีประโยชน์ ถูกต้อง สุจริต หรือเป็นไปตามแบบแผนที่มืออยู่ และหลักการมีส่วนร่วมควรจะต้องเว้นจาก "อคติ 4" คือ มีจิตเป็นกลาง เว้นจาก "โลภ" คือ ความโลภ "โทสะ" คือ ความประทุษร้าย "โมหะ" คือ ความไม่รู้ หรือ อวิชา

2) ความหมาย

การมีส่วนร่วม หมายถึง การแสดงออกทั้งในส่วนของตนเองและสังคมร่วมกัน โดยจะต้อง "มีสติ" มีส่วนร่วมแต่ในสิ่งที่ดี มีการตัดสินใจในเรื่องที่ดีที่ถูกต้องเพื่อส่วนรวม บ้านเมือง

3) สาระสำคัญ

- หลัก "สังฆ" เป็นการปฏิบัติกิจพร้อมกัน เช่น "ปาติโมกข์" (คือศีลที่เป็นใหญ่เป็นสำคัญอันจะต้องสวดบททวนในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน การสวดปาติโมกข์ คือ "การร่ำปากเปล่า" หรือการสวดข้อบัญญัติทางพระวินัย 150 ข้อในเมืองแรก และ 227 ข้อ ในกาลต่อมาทุกๆ 15

- หลัก "สามัคคีธรรม" ธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ คือ อปริหานิยธรรม 7 มี 1.จักประชุมกันเนืองนิตย์ 2.จักพร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และกระทำการกิจที่ควรทำ 3.จักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังมิได้บัญญัติ จักไม่ตัดรอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว 4.จักเคารพนับถือผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ผู้เฒ่า 5.จักไม่ข่มเหงล่วงเกินสตรีที่มีสามีแล้วและสตรีสาว 6.จักสักการะเคารพเจดีย์ของชาวบ้าน 7.จักจัดแจงให้การอารักขาคุ้มครองอันเป็นธรรมในพระอรหันต์ และปรารถนาให้พระอรหันต์ที่ยังไม่มาได้มาที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข

- หลัก "สาขารณียธรรม" ธรรมอันทำให้ระลึกถึงกัน 6 ประการคือ 1.ตั้งกายกรรมอันประกอบด้วยเมตตา 2.ตั้งวจีกรรมอันประกอบด้วยเมตตา 3.ตั้งมโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ในหมู่คณะทั้งในที่แจ้งที่ลับ 4.แบ่งปันลาภแก่หมู่คณะ 5.มีศีลอันดีเสมอด้วยหมู่คณะ 6.มีทิวฐิตุภาพเห็นอันประเสริฐเสมอด้วยหมู่คณะ

- "การมีส่วนร่วม" ของคณะสงฆ์อย่างเด่นชัด ในงานบุญกฐิน เป็นกิจกรรมที่สะท้อน พระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมตั้งแต่การตัด เย็บ ย้อม ผ้า จนถึง การเสนอชื่อพระภิกษุสงฆ์ที่ควรได้รับผ้าพระกฐิน มีการแสดงความคิดเห็นถึงความเหมาะสม จากนั้นมีการตัดสินใจเลือกสงฆ์ผู้รับผ้า สุดท้ายมีการ "สัมโมทนียกถา" (การกล่าวเพื่อยืนยันความชอบในการตัดสินใจและอนุโมทนาบุญกับพระภิกษุนั้น) ซึ่งเป็นกระบวนการที่เห็นชอบร่วมกัน ไม่มีความขัดแย้ง

- "การมีส่วนร่วม" ของชาวบ้านในหมู่บ้าน จะเกิดขึ้นในทุกๆงานบุญตามประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น "บุญเวีต" จะมีชาวบ้านมีส่วนร่วมมากที่สุด มาร่วมคิดร่วมประชุมวางแผนประมาณ มาร่วมทำงานช่วยกันร้อยดอกไม้ ทำ "กระยอดอกไม้-กษัตริย์" ทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ หนุ่มสาว เด็กนักเรียน ในทุกๆปี

นอกจากนี้ "การมีส่วนร่วม" ในเรื่องต่างๆของส่วนรวมหมู่บ้าน เช่น การพัฒนาหมู่บ้าน การร่วมกันทำความสะอาดถนนส่วนรวม การทำโครงการพัฒนา โดยมีสิ่งสำคัญของการมีส่วนร่วม คือ ต้องมีส่วนร่วมคิดและตัดสินใจ รับผิดชอบช่วยกันทำงานให้สำเร็จ และ ได้รับผลตอบแทนหรือ ประโยชน์ร่วมแบ่งปันกัน โดยคำนึงถึงฝ่ายต่างๆทั้งผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาอบต. ผู้นำตาม ธรรมชาติ และชาวบ้านในชุมชนให้มากที่สุด ประเด็นสำคัญในการพัฒนาชุมชนจะต้องมีการสร้าง "สำนึกเพื่อส่วนรวม" ก่อนเพราะเมื่อมีสำนึกแล้วจึงจะสามารถจัดการกับ "ผลประโยชน์ของ ส่วนรวมได้" โดยไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งของฝ่ายต่างๆ การไม่มีความขัดแย้งนี้จะสามารถ เชื่อมโยงและจูงใจให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมได้

การพัฒนาวัด ทุกๆวันพระเมื่อทำบุญ ตักบาตร ฟังธรรมแล้ว ชาวบ้านจะร่วมกันทำความสะอาด ปัดกวาดวัด ซึ่งเป็นสถานที่ส่วนรวม

การรักษาพยาบาลผู้ป่วย เมื่อชาวบ้านในหมู่บ้านเจ็บป่วยไม่สบาย จะมีการเชิญสมาชิก "ผีฟ้า" หรือ "ผีหมอ" หรือ "หมอเหยา" ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่มีเครื่องข้ายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆใกล้เคียง กัน จะมามีส่วนร่วมในการทำพิธีรักษาผู้ป่วย โดยการร้องรำกู่ไทย และพ้อนรำถวาย "ผี" เพื่อการ รักษาทางร่างกาย และจิตใจของผู้ป่วยใช้ และจะมีญาติผู้ป่วยมามีส่วนร่วมให้กำลังใจ

4) ดัชนี / ตัวชี้วัด

- ร่วมทำงานกับหมู่คณะในส่วนที่เหมาะสมกับตนเอง
- มีการร่วมคิด เสนอ พิจารณา และตัดสินใจร่วม
- สรุปยืนยันรบบยอดไม่มีความขัดแย้งทางความคิด
- มีมติชุมชน มีข้อตกลงจากหมู่บ้าน
- มีผู้เข้าร่วมจากฝ่ายต่างๆ และ จำนวนมาก
- มีการทำกิจกรรม หรือ งานของส่วนรวม
- มีการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมในชุมชน
- ไม่มีความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์

3.1.5 รับผิดชอบ

1) แนวคิด

หลักความรับผิดชอบต่อในทางพุทธศาสนา คือ การทำตนเองเป็นที่พึ่ง หรือ การพึ่งตนเอง การเอาใจใส่ประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน เรียกว่า "นาถกรรมธรรม" โดยการปฏิบัติตนให้อยู่ในความรับผิดชอบต่อด้วย "ศรัทธา" หมายถึงการเอาใจใส่อยู่เสมอ

ในวิถีชีวิตชาวบ้าน มีแนวคิด "ความรับผิดชอบต่อ" ต่อตนเองในฐานะที่คนเราเกิดเป็นคน เป็นมนุษย์ ต้องมีศีลมีธรรม ทั้งทางกาย วาจา ใจ มีกิริยามารยาทที่แสดงออกที่ดี เป็นสิ่งที่ตนเองจะต้องรับผิดชอบต่อผู้อื่น เช่น ต่อครอบครัว ญาติพี่น้อง หมู่บ้าน ประเทศชาติ

2) ความหมาย

ความรับผิดชอบต่อ หมายถึง ความยินยอม เต็มใจ ที่จะทำหน้าที่ของตนเอง หรือ ทำงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ รวมถึง การรู้ในสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำในหน้าที่ของตนเอง และ การมีความละเอียดต่อการทำผิดทำชั่วต่างๆ

3) สาระสำคัญ

- หลัก "นาถกรรมธรรม" ธรรมที่ห้าที่พึง 10 ประการ คือ 1.มีศีล สำรวมปาฏิโมกข์ 2.ลำดับรับฟังมาก ทรงความจำดี 3.คบเพื่อนที่ดี 4.ว่าง่าย 5.ขยันช่วยทำกิจธุระของเพื่อน 6.ใคร่ในธรรม 7.สันโดษ(ยินดีตามมีตามได้) 8.ลงมือทำความเพียร 9.มีสติ 10.มีปัญญา

- หลัก "พละ 5" ได้แก่ "วิริยะะ" คือ เพียรประกอบในสิ่งที่ดี "สติ" คือ การหาความดีอยู่ตลอดเวลา "สมาธิ" คือผลึกความชั่วให้พ้นไป ทำความดีอย่าหวั่นไหว หนักแน่นไม่หุเบา และ "ปัญญา" คือ ความรอบรู้อย่างรอบด้าน

- พระสงฆ์ รับผิดชอบต่อสถานภาพที่เป็นพระสงฆ์ นับแต่เริ่มโกนหัวเข้าบวชพระจะต้องลดละทิ้งสิทธิหน้าที่ของประชาชนฆราวาส เพื่อเข้าสู่หน้าที่ทางสงฆ์ในบทบาทตามสถานภาพต่างๆ ซึ่งมีข้อกำหนดวัด และการระบอบบทบาทหน้าที่ไว้ นอกจากนี้ยังต้องรับผิดชอบต่อ "ความดี" เพราะเป็นสิ่งที่จะทำให้พระสงฆ์อยู่รอด ความดีจะทำชาวบ้านนับถือศรัทธากราบไหว้ ประเคนถวายอาหาร

- ฆราวาส มีความรับผิดชอบต่อตามสถานภาพและบทบาทหน้าที่ของตนเอง ในด้านการทำงาน มีธรรมะที่จะส่งผลให้งานสำเร็จ คือ "อิทธิบาท 4" ได้แก่ "ฉันทะ" พอใจในบทบาทหน้าที่ ในงานที่ทำ "วิริยะะ" มีความเพียร อดทนต่องานนั้น "จิตตะ" เอาใจใส่ติดตามงาน "วิมังสา" ตรិตรองหาเหตุผล โดยใช้ "โยนิโสมนสิการ" การพิจารณาโดยแยบ

ใน "ทิศทั้ง 6" ได้แก่ เบื้องหน้าบิดามารดา เบื้องขวาอาจารย์ เบื้องหลังบุตรภรรยา เบื้องซ้ายมิตรสหาย เบื้องล่างทาสกรรมกร เบื้องบนสมณพราหมณ์

ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม หมู่บ้าน สังคมประเทศชาติ เมื่อมีงานบ้านงานวัดของส่วนรวม ต้องร่วมมือรับผิดชอบงานต่างๆให้สำเร็จ รวมถึงการรักษาบำรุงข้าวของเครื่องใช้ส่วนรวม ทำนุบำรุงศาสนา รักษาเคารพกฎระเบียบหมู่บ้าน และ ข้อห้าม "คะลำ" ด้วย

4) ดัชนี / ตัวชี้วัด

- มีการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองตามสถานภาพ เช่น การเป็นพระ ข้าราชการ อย่างเต็มความสามารถ
- มีการปฏิบัติในสิ่งที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ
- มีการคำนึงถึงหน้าที่ ที่มีความสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือส่วนรวม เช่น ครอบครัว ชุมชนหมู่บ้าน
- การรู้ในสิ่งที่ควรทำหรือไม่ควรทำในหน้าที่ของตนเอง
- รับผิดชอบต่อโดยการปฏิบัติ ศิล 5 รับผิดชอบต่อ "ความดี"

3.1.6 คุ่มค่า

1) แนวคิด

ในพุทธศาสนาเน้นเรื่องธรรมชาติ เนื่องจากพระพุทธเจ้าชอบอยู่ตามป่า ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานในป่า ธรรมชาติกับคนต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน ดังนั้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งที่มีอยู่ในโลกต้องก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมาก หลัก "ปัจจัยสันนิสิตศิลป" คือ ศิลที่เกี่ยวกับปัจจัย 4 ได้แก่ การใช้สอยปัจจัย 4 ให้เป็นไปตามความหมายและตามประโยชน์สิ่งนั้น ด้วยการห้ามบริโภคด้วยตัณหา ควรบริโภคด้วยปัญญา โดยรู้ประโยชน์แท้ ประโยชน์เทียม และการเกิดเป็นมนุษย์ก็ต้องปฏิบัติตนให้ "บรรลุลหรรณ บรรลุลุณวิเศษ ต้องรู้จักประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน"

2) ความหมาย

ความคุ้มค่า หมายถึง การรู้จักคุณค่าของสิ่งนั้นๆ การรู้จักใช้ให้เป็น ให้เกิดประโยชน์และได้ผลกว่าเดิม หรือ เกิดมรรคเกิดผลขึ้น และความคุ้มค่า ยังหมายถึง การพิจารณาผลงานที่ทำให้ หรือ พิจารณาประโยชน์ที่ได้รับสูงสุด เมื่อเทียบกับการลงทุน ลงแรง ใช้เงินซื้อมา ว่ามีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด

3) สาระสำคัญ

-ประโยชน์ในทางพุทธศาสนา 3 ลักษณะ "ทิกฐะธรรมประโยชน์" คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน เช่น การทำงานแล้วเกิดผลงานได้รับเงินเดือนค่าตอบแทน การมีเกียรติในสังคม หรือ พระสงฆ์ได้สืบทอดการรู้จักใช้สิ่งของอย่างคุ้มค่าให้เกิดประโยชน์ เช่น เรื่องของการใช้ผ้าจีวร ซึ่งเกิดในปัจจุบัน

"สัมมาริยะทิกฐะธรรมประโยชน์" คือ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในเบื้องหน้า ผลที่ตอบแทนหลังจากที่เสียชีวิตไปแล้ว "ปรมัตถะประโยชน์" คือ ประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นประโยชน์สูงสุดที่หลุดพ้นนิพพาน

อีกลักษณะหนึ่ง คือ "อัตถะประโยชน์" ประโยชน์ของคนที่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างสงบสุขได้ "ปรัตถะประโยชน์" คือ ประโยชน์ผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่น ทั้งในด้านแรงงาน เงินทอง สติปัญญา "อุปยถะประโยชน์" ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือประโยชน์ที่เกิดกับตนเองและสังคมชุมชน

ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร หรือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ต้องมีลักษณะการใช้งานให้คุ้มค่า ดังหลักการนี้

- หลักการขัดการที่จะทำให้การใช้ทรัพยากรให้เกิด "ประโยชน์สูงสุดกับชุมชน" หรือเกิดความคุ้มค่า คือ "สัปปุริสธรรม 7" คือ 1. การรู้หลักการเหตุผล การงาน หน้าที่ ระเบียบ 2. การรู้จักเหตุและผล และมุ่งไปให้ถึง 3. การรู้ตน รู้สถานะ คุณสมบัติ ความถนัด สติปัญญา 4. การรู้ประมาณ ขอบเขตความพอดีในเรื่องต่างๆ 5. การรู้จักกาล(กาละเทศะ) และการจัดลำดับ 6. การรู้จักบุคคล ความรู้ความสามารถ 7. การรู้จักชุมชน รู้ปัญหาความต้องการต่างๆ

- หลัก "สังคหวัตถุ 4" คุณธรรมที่กำจัดความเห็นแก่ตัว "ทาน" คือ การเสียสละสิ่งของที่ได้มา ใช้แบ่งปันให้ส่วนอื่นๆ ได้ใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด "ปิยะวาจา" คือ มีวาจาที่ไพเราะ "อิตถะจรिया" คือ ทำประโยชน์ให้เกิด "สมานัตตะตา" คือ เลี้ยงชีวิตตามความเหมาะสม โดยรู้ประมาณ ตนตามความเหมาะสม หรือ "อดันยุตา"

- ความคุ้มค่าของวิถีชีวิตชาวบ้าน ด้านการใช้ทรัพยากรสาธารณะของชาวบ้าน เรื่อง การไปตัดไม้ที่ป่าช้าในวัด หรือ ในป่าเขาสาธารณะประโยชน์ เพื่อมาทำศาลาวัด ทำ"สิม" ต้องมีการประชุมและตัดสินใจร่วมกันก่อนว่าจะไปตัดไม้ในป่าไหน ภูเขาสูงไหน โดยพิจารณาก่อนว่าควรไปตัดในพื้นที่ที่ยังมีไม้มาก ต้นที่แก่เหมาะสมแก่การตัด หรือ ตัดไปแล้วควรปลูกแทนไว้ที่ใดอย่างไร เพราะชาวบ้านรู้คุณค่าของป่า ต้องใช้เวลายาวนานกว่าจะโตได้ต้นหนึ่ง

ในด้านการใช้จ่ายในครัวเรือนประจำวัน ชาวบ้านบางคนถือคติ "คาถามหาเศรษฐี" ได้แก่ ขยัน ประหยัด รู้จักรักษา และ เลี้ยงชีพชอบ จึงทำให้สิ่งที่มีมาได้ สิ่งที่มีอยู่ ทั้งเงินทอง ข้าวของ มีค่าใช้อย่างคุ้มค่า

4) ดัชนี / ตัวชี้วัด

-ผลงานคงทน หรือ ประโยชน์ที่ได้รับยาวนานถึงลูกหลาน

-ยึดหลักการประโยชน์ส่วนรวม หรือ รู้จักแยกแยะประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน

-คุณค่าอยู่ที่จิตใจ

-ประชุมปรึกษาหารือและตัดสินใจในประโยชน์ หรือ หลักคุ้มค้ำร่วมกัน

3.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการนำ "ธรรมาภิบาล" มาใช้ในงานพัฒนาและการดำรงชีวิตในชุมชนท้องถิ่น

3.2.1 ปัจจัยภายในชุมชน

1) ความศรัทธาทางศาสนา

-สถานภาพการเป็นพระภิกษุสงฆ์ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการเผยแพร่พุทธศาสนาให้กับชาวบ้าน

ดังนั้น จึงมีการสืบทอดแนวความคิด หลักการทางพระพุทธศาสนาในประเด็นที่สอดคล้องกับ "ธรรมาภิบาล" มาอย่างสืบเนื่องจากอดีตถึงปัจจุบัน ประกอบด้วย วิถีปฏิบัติตนของพระภิกษุสงฆ์

ประจำวันเองก็มีลักษณะของ "ธรรมาภิบาล" เป็นแนวทาง ดังนั้น พระภิกษุสงฆ์จึงมีความรับผิดชอบเบื้องต้น ที่ต้องรับผิดชอบต่อสถานภาพตนเองที่เป็นพระสงฆ์นับแต่เริ่มโกนหัวเข้าบวช พระซึ่งจะต้องมีข้อกำหนดต่างๆ 227 ข้อ และข้อกำหนดวัดอื่นๆ

-วิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่นอีสาน มีความศรัทธาเคารพนับถือและประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนาพุทธมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ชาวบ้านมีการเข้าวัด ฟังธรรม เรียนรู้ ศิลธรรมต่างๆ รวมถึงลักษณะที่เป็น "ธรรมาภิบาล" จากพระภิกษุสงฆ์ ดังนั้น หลักการดังกล่าวจึงยังคงมีและใช้เป็นแนวทางการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ดังที่แสดงความคิดเห็นในรายงานเบื้องต้น

2) ความเชื่อผีสงต่าง ๆ เจ้าโครต

-ผีต่างๆ ที่สอดคล้องกับวิถี ภูมิปัญญาการจัดการ ฯลฯ

ในอดีต โดยธรรมชาติของมนุษย์มีความ "กลัว" จึงมีการเคารพนับถือ "เจ้าดงเจ้าป่า" ให้เป็นผู้ปกครอง เมื่อมีการโยกย้ายถิ่นฐานหรือมีการตั้งบ้านเรือนก็ยังคงมีการสืบทอดการเคารพนับถือ "ผี" เช่น "ผีรักษามือง ผีเจ้าปู่ คู่คุ้มครอง ผีแถน" จนถึงทุกวันนี้

"ผีรักษามือง" หรือ "มเหศักดิ์หลักเมือง" ยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เสริมสร้างกำลังใจให้กับคนในหมู่บ้าน เพื่อให้คู่คุ้มครองปกป้องรักษาให้รอดพ้นภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับลูกหลาน ชาวบ้านที่ไปทำงานไกลๆต่างถิ่น

ดังนั้น สังคมอีสานจะนำมาซึ่งกระบวนการส่งสอนสืบทอดความเชื่อในเรื่องของ ผีสง เทวดา และ ความเชื่อเรื่องของ "คะลำ" เป็นวิถีชีวิตที่ห้ามมิให้กระทำการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่เหมาะสม รวมถึง ใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าสวนรวมของหมู่บ้าน เขตพื้นที่ "ดอนเจ้าปู่" ใช้เป็นแนวทางในการจัดการรักษาพยาบาลทางเลือก เช่น "ผีฟ้า" ใช้เป็นแนวทางในการจัดการการเกษตร การทำไร่ทำนา เป็นต้น

-ผีเครือญาติ บรรพบุรุษ

ในการศึกษาครั้งนี้ ไม่มีผลยืนยันออกมาชัดเจนเกี่ยวกับ ผีเครือญาติ บรรพบุรุษ เนื่องจากข้อจำกัดในการเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ให้ข้อมูลการวิจัย และกรอบการศึกษาที่มีเนื้อหากว้างมาก

3) ความเชื่อบรรพบุรุษ

-การสังสม เรียนรู้ สืบทอดจากบรรพบุรุษ

ชาวบ้านอีสานมีการเรียนรู้สืบทอด ยึด 12 คอง 14 ดังคำที่ว่า "ปู่สั่งมาตาสั่งไว้" หลายชั่วอายุคน เช่น เรื่องการแต่งงาน ซึ่งต้องมีกิจกรรมสำคัญ เช่น มีการแต่งงาน 5 ชั้น 8 และการ "เขียนเขย" เพื่อสอบถาม ชักถามประสบการณ์ความจริงที่จริงที่สำคัญของว่าที่ลูกเขย ว่ามีเรื่องทำผิดทำชั่วมาไหม มีหนี้สินส่วนตัวไหม จะเลี้ยงเมียเลี้ยงลูกได้ไหม พร้อมทั้งส่งสอนเรื่องของการดูแลครอบครัวลูกเมีย การทำมาหากินอย่างสุจริต เรื่องงานศพ ลูกเขยต้องเป็นผู้จัดการ

หรือ เรื่องอื่นๆ เช่น การผิดคู่สาว ทำสิ่งไม่เหมาะสมจะ "ผิดผี" ปรับเสียควาย เหล้า 4 ไท ไท 4 ตัว เป็นต้น

นอกจากปัจจัย "การถ่ายทอดภูมิปัญญา" ยังค้นพบปัจจัยภายในชุมชน อื่นๆ เช่น

4) ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

-ปัญหาผู้นำ ผู้นำที่เป็นทางการที่มีตำแหน่งต่างๆในชุมชน เช่น สมาชิกสภาอบต. ไม่มีความรับผิดชอบต่อปัญหาและความต้องการของชาวบ้าน ทำให้โครงการพัฒนาในพื้นที่มีผลประโยชน์ตอบแทนต่อผู้เกี่ยวข้องกับอำนาจการบริหารงาน และโครงการพัฒนาในหมู่บ้านไม่ได้มีการตรวจสอบควบคุมอย่างแท้จริง เนื่องจากประชาคมที่อบต. แต่งตั้งเป็นกลไกที่เข้าข้างอบต. มากกว่าชาวบ้าน

ครู มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ไม่มีระเบียบวินัย เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีแก่เด็กๆและชาวบ้าน

-ปัญหาชาวบ้านบางคนขาดคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต ปัจจุบันวิถีของชาวบ้านเปลี่ยนไป ไม่เคารพสิทธิของผู้อื่น เช่น สิทธิในอาณาเขตพื้นที่ทำกิน มีการเข้ามาลักขโมยตัดหนวย ยิงไก่ หาชองป่า ในพื้นที่ผู้อื่น

3.2.2 ปัจจัยภายนอกชุมชน

1) การเรียนรู้จากข้าราชการ นักพัฒนาเอกชน

ตามกรอบคิดของการศึกษา มีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ นโยบายการพัฒนา กฎหมาย แนวคิดการพัฒนา และ เงื่อนไขการสนับสนุนทรัพยากรขององค์กรผู้ให้ทุน ปรากฏว่าในประเด็นดังกล่าว ในความคิดเห็นของผู้นำภูมิปัญญาชาวบ้านไม่มีการแสดงความคิดเห็นเด่นชัด แสดงว่าทั้งข้าราชการ และ นักพัฒนาเอกชน ได้สร้างการเรียนรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับ "ธรรมาภิบาล" ให้กับชาวบ้านน้อยมาก การวิจัยครั้งนี้ได้พบว่า ผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาที่มีความเข้มแข็ง จะสามารถเรียนรู้เรื่องกฎหมาย แนวทางการพัฒนาประเทศ ที่มีผลกระทบต่อองค์กร เครือข่ายของตนได้ด้วยตนเอง

2) อื่นๆ

ในกรอบคิดของการศึกษาที่เปิดกว้างไว้สำหรับประเด็นอื่นๆที่มีผลต่อกระบวนการเกิด "ธรรมาภิบาล" หรือ ต้องมีการบริหารจัดการประเทศแบบ "ธรรมาภิบาล" พบว่า

ปัญหาอันเกิดจากโครงสร้าง และแนวทางการพัฒนาประเทศ

-การศึกษาของประเทศไทย ไม่ได้สอนให้ผู้เรียนได้มีและใช้ความรู้เพื่อประเทศชาติ เพราะการเรียนการสอนใช้เนื้อหาของต่างประเทศ แนวคิดจากต่างประเทศ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การค้า การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ดังนั้นจึงไม่สอดคล้องกับคนไทยส่วนใหญ่ที่อยู่ในชนบทและมีอาชีพเกษตรกรรมและมีวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ

-ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นแนวทางที่มุ่งเน้นการแข่งขัน เพื่อให้ได้มาซึ่งกำไร นิยมวัตถุนิยม มีการบริโภคลงขึ้น

- ผู้นำประเทศไม่เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชน ทำงานเพื่อผลประโยชน์ตนเองและพวกพ้อง เรียกว่ามีระบบอุปถัมภ์เพื่อหาผลประโยชน์
- กฎหมายของประเทศไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เช่น พรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ กฎหมายที่ดิน 2489 หรือ กฎหมายบางฉบับไม่จริงจังกกับการบังคับใช้ เป็นต้น
- แผนพัฒนาประเทศในอดีต-ปัจจุบัน มีการสั่งการจากเบื้องบนส่วนกลาง ประชาชนขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ดังนั้น รัฐบาลจึงได้ตัดสินใจทำโครงการพัฒนาที่เหมือนกันหมดทั่วประเทศ ทำให้ไม่ตรงกับปัญหาความต้องการของแต่ละท้องถิ่น เช่น โครงการพัฒนาของรัฐขนาดใหญ่ ที่พาประชาชนทำสัมหลวก่อให้เกิดหนี้สิน ความยากจน เช่น โครงการคปร. กองทุนหมู่บ้าน กองทุนเพื่อการศึกษากู้ยืมเรียน
- นโยบายของรัฐบาลบางเรื่องเป็นสิ่งที่ดีมาก มีประโยชน์ต่อประเทศชาติ แต่ระบบการสื่อสารสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนไม่ชัดเจนไม่ทั่วถึง ส่วนใหญ่จะมีการรับรู้ส่งผ่านในระดับผู้บริหารข้าราชการระดับสูง ขาดการแปลงถอดรหัสให้มีการปฏิบัติได้จริงในระดับล่างๆและภาคประชาชน ดังนั้นโครงการหลายๆอย่างจึงไม่ประสบผลสำเร็จ
- ปัญหาคอร์รัปชัน เป็นสิ่งที่มีการกล่าวถึงมาก โดยเฉพาะโครงการใหญ่ๆระดับชาติที่เข้าไปตรวจสอบได้ยาก เช่น โครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ผู้บริหารประเทศจะมีการทำธุรกิจที่เกี่ยวข้อง หรือ มีผลประโยชน์อื่นๆ

ปัญหาอันเกิดจากผลกระทบจากปัญหาต่างๆที่มีต่อประชาชน ประเทศชาติ

- การได้รับผลกระทบของนโยบายการพัฒนาประเทศ โครงการขนาดใหญ่ของรัฐ หรือ กฎหมายที่ไม่เป็นธรรม ที่เห็นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น กลุ่ม เครือข่ายสมัชชาเกษตรกรรายย่อย (สกยอ.) ซึ่งจะมีการเคลื่อนไหวเป็นระยะต่อเนื่องในอดีตที่ผ่านมา และปัจจุบันที่เห็นชัดกรณีภาคใต้
- ประชาชนอยู่ในกระแสการบริโภคนิยม ชาวบ้าน ประชาชนทั่วไป ได้รับสื่อโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากทางโทรทัศน์ ที่นำเสนอข้อมูลข่าวสารการใช้สินค้าและบริการต่างๆผ่านการโฆษณา ละคร หรืออื่นๆ ในสังคมของไทยที่มีระบบเศรษฐกิจการค้าแบบเสรีนิยม ภาคเอกชนมีการแข่งขันกันสูง จึงเป็นเหตุจูงใจให้ชาวบ้านคนดูโทรทัศน์เกิดความอยากมี อยากได้ เกินความจำเป็นของชีวิต
- ปัญหาของการสืบทอดภูมิปัญญาในชุมชนท้องถิ่น มีพิธีกรรมบางอย่างในชุมชนเริ่มขาดหายไป ตามการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย เช่น พิธีการเผาศพ จึงมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงความเชื่อเรื่องผี

ผู้นำชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ เมื่อมีกิจของชุมชนจะให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้ใหญ่ มักมองข้ามเด็กและเยาวชน ประกอบกับการสื่อสารการใช้ภาษา กับเยาวชนมีข้อจำกัด ใช้ภาษาคนละยุคสมัย ยกตัวอย่างคนละประสบการณ์ บางครั้งเมื่อเด็กและเยาวชนซักถามเรื่องราวต่างๆตามความอยากรู้หรืออยากเห็นก็ไม่สามารถตอบให้กระจ่างชัดได้ จึงทำให้เด็กไม่ใส่ใจที่จะเรียนรู้และมองข้าม

ความสำคัญของกิจกรรมชุมชน ไม่ได้สืบทอดรักษาศีลธรรม ประเพณีวัฒนธรรม และไม่คอยเคารพยำเกรงผู้ใหญ่

-ลักษณะของคนในปัจจุบัน จะขาดจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ขาดความเสียสละ ขาดวินัย เนื่องจากมุ่งเน้นหาประโยชน์ส่วนตัว ต้องทำมาหากิน ดันรนแข่งขันต่อสู้กับคนอื่น ๆ อีกทั้งยังประสบกับปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจที่ผ่านมา

-ด้านประเพณีวัฒนธรรมมีความเลื่อมถอย ไม่มีการส่งเสริมสนับสนุนอย่างจริงจัง ทั้งยังรับวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาในประเทศมาก ทางสื่อทางโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ

-ทรัพยากรธรรมชาติภายในประเทศเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากแผนพัฒนาประเทศ เน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สร้างถนน เขื่อน มีการส่งออกเหมืองแร่ ป่าไปสัก ฯลฯ ที่สำคัญรัฐลงนามอนุมัติการทำสัมปทานป่าไม้ขนาดใหญ่ให้กับนายทุน เป็นเหตุสำคัญทำให้ทรัพยากรชาติเสื่อมโทรมลงอย่างมาก

3.3 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

-ควรมีการศึกษาวิจัยที่เจาะลึกในแต่ละประเด็นของ "ธรรมาภิบาล" ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพื่อเสริมสร้างองค์ความรู้ที่มาจากท้องถิ่น และ เสริมสร้างวาทกรรมที่มาจากภูมิปัญญาชาวบ้าน

-ควรมีการศึกษาวิจัยรูปแบบของ นิติธรรม การมีส่วนร่วม ความโปร่งใส ของภูมิปัญญาชาวบ้าน ในแต่ละกรณีศึกษา อันจะนำไปสู่แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมในทางการเมือง การปกครองท้องถิ่น ที่มีลักษณะแบบท้องถิ่นไทย

-ควรมีการศึกษาวิจัยประเพณี วัฒนธรรม ในแต่ละท้องถิ่นเพื่อหาช่วงเวลาที่เหมาะสม ที่จะเป็นโอกาสในการประสานความร่วมมือในการพัฒนาต่างๆ เพื่อให้เกิดการใช้ทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติ

3.4 ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา

-ส่วนราชการ และ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรยกย่องให้เกียรติ เคารพนับถือภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลความรู้ที่ท้องถิ่นตระวันออกที่มีอยู่ ที่สามารถเทียบเท่ากับข้อมูลความรู้ตะวันตกได้ อันจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจของคนในชาติ และการให้ความร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่น ประเทศชาติ

-การรณรงค์ สื่อสาร เพื่อขอความร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาต่าง ๆ นั้น ควรใช้ "คำ" หรือ การอธิบาย จากสิ่งที่ชาวบ้านรับรู้และเข้าใจ อาจกล่าวได้ว่า ใช้วาทกรรมของท้องถิ่น เชื่อมโยงไปสู่สิ่งที่ต้องการหรือหลักการที่กล่าวถึง (วาทกรรมของประเทศ ของโลก ฯลฯ) โดยคำนึงถึงช่วงกาลเทศะที่เหมาะสมตามประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นแต่ละแห่ง เนื่องจากโอกาสเหล่านี้จะช่วยให้เกิดการใช้ทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล

-ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นหน่วยงานใกล้ชิดกับประชาชนมาก ได้มีการนำคำต่างๆมากมายมาใช้ในการพัฒนา ซึ่งชาวบ้านทั่วไปยังขาดความเข้าใจในแนวคิดและความหมายนั้น เช่น คำว่า วิสัยทัศน์ ด้วชีวิด้ บูรณการ องค์รวม สุขภาพทางเลือก ตลอดจนคำต่างๆที่ใช้เป็นภาษาอังกฤษ เป็นต้น

ควรมีการอธิบายแนวความคิด ความสำคัญ ความหมาย หรือ อายกตัวอย่างประกอบด้วภาษาที่ชาวบ้านสามารถเข้าใจได้ง่ายๆ เพื่อจะทำให้ชาวบ้านได้เข้าใจ รู้สึกใกล้ชิดกับวิถีชีวิตตนเอง และมีแรงจูงใจจะมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาต่างๆนั้น

-ข้าราชการ และ นักพัฒนาเอกชน ควรมีบทบาทในการสร้างการเรียนรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับ "ธรรมาภิบาล" ให้กับชาวบ้านมากขึ้น เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนางาน โครงการพัฒนาของหน่วยงานตนเอง ทั้งยังเป็นแนวร่วมในการสร้างวิถีชีวิตชุมชน สังคม แบบ "ธรรมาภิบาล" อันจะตอบสนองต่อแนวทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9

บรรณานุกรม

- คณิน บุญสุวรรณ. ให้สัมภาษณ์ในรายการโทรทัศน์ "กรองสถานการณ์" ช่อง 11 วันที่ 21 มีนาคม 2547
- ธีรยุทธ บุญมี. สังคมเข้มแข็ง ยุทธศาสตร์รัฐบาลนายนะประเทศไทย. โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2541
- แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549), บริษัทสำนักพิมพ์เดอะบุคส์ จำกัด, กทม, หน้า 13-15
- พระครูวินัยธรประจักษ์ จุกกธมโม (เจ้าป่าทอง). พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย กทม. 2545
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) นิติศาสตร์แนวพุทธ. มูลนิธิพุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 3, 2541
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) พุทธธรรม มัชฌิมธรรมเทศนา มัชฌิมปาฏิปาถา กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต. มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ 8, 2542
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ทศวรรษพระธรรมปิฎก หมวดสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. ธรรมสภา, 2543
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย. สำนักพิมพ์วิญญูชน. พิมพ์ครั้งที่ 2, 2542
- ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม (2541), หน้า 3-7
- ประเวศ วะสี, ชัยอนันต์ สมุทวณิช, รั้งสรรค์ ณะพรพันธุ์, นิธิ เอียวศรีวงศ์, เสกสรร ประเสริฐกุล, โสภณ สุภาพงษ์, ณรงค์ โชควัฒนา, บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. ยุทธศาสตร์ชาติ. ปิยโสภณ. ระเบียบชาวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ 4, สำนักพิมพ์ร่มธรรม, 2545
- สถาบันวิจัยสังคม. ธรรมาภิบาลในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. 2548
- สถาบันพระปกเกล้า. ความเป็นเลิศด้านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, วิจัย, 2545, หน้า 2
- สถาบันพระปกเกล้า. ตัวชี้วัดธรรมาภิบาล, วิจัย, 2544, หน้า 2
- ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วย การสร้างระบบบริหารจัดการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ. 2542
- สำนักงาน ก.พ. กระทรวงมหาดไทย สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP). โครงการส่งเสริมการบริหารจัดการที่ดี โดยกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น. เอกสารประกอบการสัมมนา "มิติใหม่ของการบริหารจัดการที่ดีสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น" วันที่ 24 สิงหาคม 2544, หน้า 7

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรอบวิสัยทัศน์และทิศทาง

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 1 สิงหาคม 2543 , หน้า 24 - 25

สุชีพ ปุณญานภาพ. พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน. มหามิ่งกุฎราชวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 16, 2539

สุริชัย หวันแก้ว อ้างถึงใน อภิญา รัตนมงคลมาศ และ สุตินันท์ พงษ์สุทธิรักษ์. ประเทศไทยมุ่งเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 ประเด็นสำคัญในนโยบายสาธารณะและต่างประเทศของประเทศไทยในทศวรรษหน้า , สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ ร่วมกับสถาบันนโยบายศึกษา , 2537

สุริชัย หวันแก้ว อ้างถึงใน Ulrich Beek, Risk Society : Toward A New Modernity, Sage Publications, 1992

สุรียา สมุทคุปดี และคณะ. วิถีคิดของคนไทย : พิธีกรรม "ช่วงมีเพื่อน" ของ "ลาวข้าวจ้าว" จังหวัดนครราชสีมา. วิจัย , ห้องไทยศึกษานิทัศน์ , สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม , มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้า , 2540 , หน้า 113

เสน่ห์ จามริก. Good Governance และ ธรรมรัฐ.ผู้จัดการรายวัน 21 พฤษภาคม 2541 , หน้า 2
อมรา พงศาพิชญ์. ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (กระบวนการทัศน์และบทบาทในประชาสังคม). สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย กทม. พิมพ์ครั้งที่ 4 , 2547

อานันท์ ปันยารชุน. การปฏิรูปกฎหมายเพื่อเสริมสร้างธรรมาภิบาลและการแข่งขันที่เป็นธรรมในภาคธุรกิจ. วารสารบัณฑิตย์ ฉบับธันวาคม 2542 , หน้า 5-10

World Bank. 1994. Governance: The Bank's Experience. Washington DC.: World Bank. pp.vii

www.chumchonhai.or.th. การสร้างธรรมาภิบาลในขบวนการพัฒนา.

ภาคผนวกที่ 1 ความคิดเห็นของภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสาน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นของผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน พระนักพัฒนา และ พระนักศึกษา ผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคอีสาน ได้รับผลการศึกษาโดยแยกเป็นกลุ่มของผู้นำ ดังนี้

3.1 กลุ่มพระนักพัฒนา และ พระที่กำลังศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาในสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

1) พระไพศาล วิสาโล (2 กรกฎาคม 2547 ณ วัดป่ามหาวัน อ.ภูเขียว จ.ชัยภูมิ)

หลักทางพุทธศาสนาไม่ใช่คำว่า "ธรรมาภิบาล" แต่เป็นเรื่องของแบบแผนระเบียบกฎเกณฑ์ที่ปฏิบัติอยู่ในหลักธรรมะ ไม่ใช่เพียงแค่เป็นเรื่องการอยู่ด้วยกันด้วยความสงบ การอยู่ด้วยกันด้วยความดี แต่จะรวมไปถึงการให้ได้รับประโยชน์ที่ข้ามพ้นเลยไปจากโลกนี้ ที่เรียกว่า "ปรมาตถ์"

มีข้อสังเกตว่า แนวคิดตามหลัก "ธรรมาภิบาล" ของฝรั่ง เน้นการสร้างระบบกลไกทำให้เกิดความเชื่อตรง ให้ความสำคัญกับปัจจัยภายนอก เพื่อเป็นการป้องกันการหนีโกงกัน นำหลักการทำงานแบบเปิดเผย ซึ่งถือว่าเป็นข้อดี

แนวคิดตามหลักศาสนาพุทธเน้นให้จักรวรรดิวัฒนธรรมสร้างกฎเกณฑ์ข้อบังคับใช้กับสังคมให้มีคุณธรรม แต่สังคมยังมีโครงสร้างทางสังคมแบบรวมศูนย์ จึงป้องกันการทุจริตคอร์รัปชันได้ยาก คุณธรรมในสังคมแบบนี้เกิดขึ้นได้ยาก ต้องสร้างระบบให้คนทำความดี

ระบบปัจจุบันลงโทษคนดี เช่น การอุทิศตนเพื่อสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นเรื่องส่วนรวมหรือเรื่องของสาธารณะก็ถูกยิงตาย แต่คนทำลายสิ่งแวดล้อมกับอยู่ในสังคมได้อย่างสง่างาม ปัจจุบันสร้างแต่ธรรมะ แต่ไม่ได้สร้างระบบให้คนทำความดี เช่น พระพุทธเจ้าบอกว่า ป้องกันขโมยได้ด้วยการให้อาหารแก่คน บ้านเมืองก็จะอยู่เย็นเป็นสุข

การสร้างปัจจัยภายนอกเพื่อส่งเสริมคุณธรรมตามแนวคิดของฝรั่งมีข้อดีตรงนี้ แต่ก็ไม่อาจทำให้คนบรรลุถึงประโยชน์สูงสุด การบรรลุถึงประโยชน์สูงสุดคือ การทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ให้คนในสังคมอยู่กันอย่างสงบสุข เพราะฉะนั้นต้องนำหลักนี้มาเสริมกันทั้งสองส่วน

1. **นิติธรรม** หลักการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ในทางการปกครองบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้นำมาอ้างถึงเพื่อพบ "มนุษย์สมบัติ นิพพานสมบัติ" ในราชประเพณีโบราณ มีการศึกษาพระไตรปิฎก มีหลักการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมคือ "ศีล 5"

การมีศีลก็คือ การปฏิบัติตนให้อย่าง ไม่หมกมุ่นในกามคุณ ไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชายันต์ ไม่เกิดความขัดแย้งทางวรรณะ ไม่ทำให้เกิดความเสื่อมทางกายภาพ ทางจิตใจ และทางสังคม การมีศีลยังรวมถึงแบบแผนกฎเกณฑ์ปฏิบัติที่สืบทอดกันต่อมา เช่น การเคารพสักการะเจดีย์ บางครั้งเป็นเรื่องประเพณี เหมือนประเทศอังกฤษที่มีรัฐธรรมนูญไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เป็นหลักกฎหมายธรรมชาติ กล่าวคือ กฎหมายเป็นเรื่องของอำนาจรัฐ เป็นเรื่องของประโยชน์นิยม แต่ประเพณีเป็นเรื่องของพลังทางสังคม เช่นเดียวกับเรื่องการนับถือผี ก็เป็นเรื่องทางสังคม

"นิติธรรม" หลักศาสนาเรียกว่า "ธรรมะ" เป็นเรื่องที่ต้องกับธรรมชาติ เป็นการปกครองโดยนำกฎเกณฑ์ที่เคยปฏิบัติจนกลายเป็นจารีตประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา ผ่านการสอนในสถาบันศาสนา เรื่องที่สัมพันธ์กับ "จักรวาลวิทยา" เช่น "ไตรภูมิ"

"นิติธรรม" ในปัจจุบัน เป็นเรื่องของการกระทำความผิดหรือความถูกต้อง เป็นข้อบังคับที่รัฐใช้กับประชาชน แต่หลักนิติธรรมในทางศาสนา เป็นเรื่องของบาปบุญ เป็นเรื่องของสวรรค์ นรก เป็นเรื่องของนิพพาน เป็นการสะท้อนปรัชญาที่แตกต่างกัน

หลักกฎหมายปัจจุบันเกิดจากปัจจัยภายนอกเป็นหลัก เช่น หากมีการฝ่าฝืนต่อกฎหมาย ก็จะมีการลงโทษ รัฐเป็นผู้ผูกขาดการใช้อำนาจด้วยความรุนแรง เป็นต้น แต่หลักศาสนาเกิดจากปัจจัยภายในเป็นหลัก คือเป็นเรื่องของจิตใจ เช่น หากฝ่าฝืนต่อหลักศาสนาจะเกิดความรู้สึกกลัว การลงโทษ หรือกลัวต่อบาปบุญคุณโทษ มีการปฏิบัติตัวที่เกิดจากความยินยอมหรือกระทำด้วยความสมัครใจ ถ้าเป็นการทำผิดกฎหมายจะกลัวรัฐลงโทษ แต่ถ้าทำผิดหลักศาสนาไม่ได้กลัวรัฐ แต่กลัวอำนาจของผีมากกว่า หรือที่กระทำไปเพราะเห็นว่าผลที่ได้รับคือ "บุญ" ซึ่งเป็นแรงจูงใจฝ่ายบวก แต่คนในปัจจุบันทำตามกฎหมายเพราะความกลัว ถ้าไม่ทำจะถูกลงโทษ เช่น ถ้าขับรถจักรยานยนต์ไม่สวมหมวกกันน็อก จะถูกตำรวจจับ หรือ ความไม่เกรงกลัว เช่น มีการตัดไม้ทำลายป่า กลับทำได้อย่างไม่เกรงกลัวเพราะผู้รักษากฎหมายซื้อได้ เลยทำให้ป่าหมด เป็นต้น

กฎหมายของประเทศตะวันตก กล่าวถึงเรื่อง "สิทธิธรรมชาติ" ของมนุษย์ คือ การมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ในฐานะของปัจเจกบุคคล บุคคลอื่นใดจะมาก้าวล่วงมิได้ และมีกฎหมายบัญญัติรับรองไว้แต่กฎธรรมชาติในทางพุทธศาสนาเป็นเรื่อง "บาป บุญ นิพพาน" เป็นแค่สิ่งสมมติ

2. **คุณธรรม** หลักคุณธรรม เป็นการมองมิติด้านความสัมพันธ์กับบุคคลกับผู้อื่น การไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ถ้าในทางโลกก็เป็นเรื่องการปฏิบัติตาม "ศีล" การฝึกฝนพัฒนาจิตปัญญา ไม่นับรวมด้วยกับการที่ตนจะปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร เป็นการปฏิบัติต่อตนเองให้เกิดความรู้

ความเข้าใจในตนเอง มีชีวิตชีวาที่สงบ ปล่อยวาง เป็นเรื่อง "จริยธรรม" การครองชีวิต ตามหลัก "สัมมาสติ สัมมาสมาธิ"

คุณธรรมภายในของจักรวรรดิวรรดิต้องมีหลักปฏิบัติตาม "พรหมวิหาร 4" หลัก "ทศพิธราชธรรม" กล่าวคือการดูแลเอาใจใส่ การจัดสรรสภาพแวดล้อม มีพฤติกรรมที่เกื้อกูลต่อชีวิตที่ดีงาม การจัดการคุ้มครองป้องกัน อย่ให้ความไม่เป็นธรรมเกิดขึ้นในแผ่นดิน ให้รู้จักการแบ่งปันทรัพย์ ให้จัดสรรแก่ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ หรือ การสืบทอดโบราณราชประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น

ถ้าแสดงออกภายนอก คือ หลัก "สังคหวัตถุ 4" ซึ่งหมายถึงการสร้างสังคมให้น่าอยู่นั่นเอง จุดอ่อนของคุณธรรมที่ว่านี้ เป็นการเน้นคุณธรรมระหว่างปัจเจกบุคคล แต่หลักคุณธรรมในทางพุทธศาสนา รวมถึง ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การใส่ใจต่อส่วนรวมหรือสมบัติของสาธารณะ เช่น พระสงฆ์ มีหน้าที่ต่อ "สังฆ" หรือหมู่ชนของพระ หรือจะพูดถึง "พระศรีอารยเมตตรัย" เป็นต้น

3. ความโปร่งใส หลักความโปร่งใสในทางพุทธศาสนา คือ การนำข้อมูลมาเปิดเผย ในการปกครองสงฆ์จะมีการปกครองจากบนลงล่างค่อนข้างมาก ส่วนมากจะพูดถึง "ความบริสุทธิ์ยุติธรรม" แต่ยังไม่ใช่เรื่อง "ความโปร่งใส" โดยตรง แต่ความโปร่งใสมีที่มาจากความบริสุทธิ์ยุติธรรม เช่น ในปัจจุบัน มีการนำบัญชีเงินของวัดมาแสดงต่อชาวบ้านเห็นอย่างเปิดเผย เป็นต้น ซึ่งวิธีการเช่นนี้มีผลสืบเนื่องมาจากหลักการ "ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม" ที่ทุกคนต้องมีข้อมูลยืนยันเพื่อเสนออ้างอิงต่อกันได้ แต่ในทางพุทธศาสนายังไม่มีหลักความโปร่งใสที่ชัดเจน เพราะไม่มีแนวความคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมอย่างฝรั่งหรือประเทศในทวีปยุโรปตะวันตก

แต่ก็ไม่ใช้ว่าจะไม่มีเลยเสียทีเดียว อย่างเช่นในสมัยพุทธกาล ตอนที่พระพุทธเจ้าจะตราบทบัญญัติเรื่อง "สิกขาบท" (คือกฎข้อบังคับทางพระวินัยบางข้อซึ่งมิใช่เป็นเรื่องความผิดชั่วร้าย แต่บัญญัติขึ้นเพราะถือเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม โดยคำนึงถึงชุมชนรุ่นหลังก็มี) ให้ดำเนินการอย่างเปิดเผยและมีเหตุมีผล แต่การที่จะตัดสินทำอะไรสักอย่างก็ไม่ปรากฏมีในพุทธศาสนา หรือในเรื่องการปกครองบริหารสงฆ์ ความจริงมีวินัยสงฆ์มากกว่า 227 ข้อ ตัวอย่างเช่นเรื่อง "พระตุเทพ" หรือ "การจัดการปัจจัย 4 อาหาร เครื่องนุ่งห่ม" ต้องยึดหลักของความถูกต้องเป็นธรรม หรือ หากมีความขัดแย้งเกิดขึ้น ก็จะมีวิธีการจัดการโดยประชุมสงฆ์ ที่เรียกว่า "อธิกรณ์" เป็นการประชุมกันตามประเพณีที่เกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ

4. การมีส่วนร่วม "สังฆ" เป็นการปฏิบัติกิจพร้อมกัน เช่น "ปาติโมกข์" (คือศีลที่เป็นใหญ่เป็นสำคัญอันจะต้องสวดบททวนในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน การสวดปาติโมกข์ คือ "การว่าปากเปล่า" หรือการสวดข้อบัญญัติทางพระวินัย 150 ข้อในเบื้องต้นแรก และ 227 ข้อ ในกาลต่อมาทุก ๆ 15 วัน พระภิกษุทั้งหลายต้องลงฟัง ถ้าขาดโดยไม่มีเหตุผลต้องปรับอาบัติ) ต้องทำอย่างพร้อมเพรียง แม้จะเป็นพระอรหันต์ก็ต้องมาปฏิบัติปาติโมกข์ ถ้าไม่มาจะปรับ "อาบัติ" (โทษที่เกิดจากการล่วง

ละเมิดสิกขาบทหรือข้อห้ามแห่งพระภิกษุ) หรือการร่วมทำกิจ "สังฆกรรม"(กิจที่พระสงฆ์ตั้งแต่ 4 รูปขึ้นไป รวมกันทำภายในสีมา) อันประกอบด้วยการ "บวช" ต้องมีพระตั้งแต่ 4 รูป ขึ้นไปเข้าร่วมหรือการทำ "กฐิน" สงฆ์ต้องเห็นพร้อมต้องกันเป็นอาจีเน ต้องมี "สามัคคีธรรม" (ธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ คืออุปทานิยธรรม 7 มี 1.จักประชุมกันเนื่องนิตย 2.จักพร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และกระทำกิจที่ควรทำ 3.จักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังมิได้บัญญัติ จักไม่ตัดรอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว 4.จักเคารพนับถือผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ผู้เฒ่า 5.จักไม่ข่มเหงล่วงเกินสตรีที่มีสามีแล้วและสตรีสาว 6.จักสักการะเคารพเจดีย์ของชาวบ้าน 7.จักจัดแจงให้การอารักขาคุ่มครองอันเป็นธรรมในพระอรหันต์ และปรารถนาให้พระอรหันต์ที่ยังไม่มาได้มาที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข

หรือ "สายารณิยธรรม" (ธรรมอันทำให้ระลึกถึงกัน 6 ประการคือ 1.ตั้งกายกรรมอันประกอบด้วยเมตตา 2.ตั้งวจีกรรมอันประกอบด้วยเมตตา 3.ตั้งมโนกรรมอันประกอบด้วยเมตตา ในหมู่คณะทั้งในที่แจ้งที่ลับ 4.แบ่งปันลาภแก่หมู่คณะ 5.มีศีลอันดีเสมอด้วยหมู่คณะ 6.มีทิวฐิ ความเห็นอันประเสริฐเสมอด้วยหมู่คณะ) ถ้าไม่ทำจะผิดต่อ "สังฆเภท" (ความแตกกันแห่งสงฆ์) จะมีผลให้ได้รับกรรมอันหนัก ปิดทางสวรรค์ ตกนรกชั้วกับชั้วกันต์ ที่เรียกว่า "อนันตริยกรรม" (กรรมที่มีโทษหนักที่สุด มี 5 อย่างคือ 1.ฆ่าบิดา 2.ฆ่ามารดา 3.ฆ่าพระอรหันต์ 4. ทำให้สงฆ์แตกแยกกัน 5.ทำให้พระกายพระพุทธรูปเจ้าห้อเลือด)

กล่าวได้ว่าหลักพื้นฐานของการมีส่วนร่วมคือ หลัก"สามัคคีธรรม" หรือ "สายารณิยธรรม" ต้องปฏิบัติตามหลัก "บุญกริยาวัตถุ" (ที่ตั้งแห่งการทำบุญ ทางทำความดี 10 ประการ) กล่าวคือ ทำบุญด้วยการชวนชววยรับใช้ ยินดีในความดีของผู้อื่น เฉลี่ยส่วนความดีให้ผู้อื่น ปัจจุบันรัฐบาลผูกขาดความดีไว้แต่เพียงผู้เดียว

5. ความรับผิดชอบ หลักความรับผิดชอบในทางพุทธศาสนา ก็คือการทำตนเองเป็นที่พึ่ง หรือการพึ่งตน การเอาใจใส่ประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน เรียกว่า "นาถกรณธรรม" (ธรรมที่ทำที่พึ่ง 10 ประการ คือ 1.มีศีล สำรวมปาฏิโมกข์ 2.ลำดับรับฟังมาก ทรงความจำดี 3.คบเพื่อนที่ดี 4.ว่าง่าย 5.ขยันช่วยทำกิจธุระของเพื่อน 6.ใครในธรรม 7.สันโดษ(ยินดีตามมีตามได้) 8.ลงมือทำความเพียร 9.มีสติ 10.มีปัญญา)

เช่น "อุปัชฌาย์หรืออุปัชฌายะ" (ผู้สอน ผู้บวชให้และสั่งสอน) มีหน้าที่อันพึงมีต่อศิษย์ ที่ต้องปฏิบัติตามหลักทศ 6 และ"สัทธิวิหาริก" (ผู้อยู่ด้วยหรือศิษย์) เป็นหน้าที่ที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างสามิต่อภริยา ครูต่อศิษย์ เจ้านายต่อลูกน้อง เพื่อนต่อเพื่อน หรือหน้าที่ของเจ้าอาวาสต่อพระลูกวัด ตามหลักที่ต้องละ "มัจฉริยะ" (คือความตระหนี่ ความใจคับแคบ หวงแหน คอยกีดกันผู้อื่น มี 5 อย่างคือ 1. อาวาสมัจฉริยะ คือ หวงที่อยู่อาศัย หวงถิ่น 2. กุลมัจฉริยะ คือ หวงตระกูล หวงพวก เล่นพรรคเล่นพวก 3. ลาภมัจฉริยะ คือ หวงลาภ หวงผลประโยชน์ 4. วัณณมัจฉริยะ คือ

หวงคำสรรเสริญ ไม่ต้องการให้ใครดีกว่าตน 5.ธรรมมัจฉริยะ คือ หวงธรรม หวงความรู้ กัลวคนอื่นจะรู้หรือประสบผลสำเร็จเท่าหรือเกินตน)

6. ความค้มค่า ในสมัยพุทธกาล มีผู้นำจิวรใหม่มาถวายพระพุทธเจ้า พระอนนท และถามว่า จิวรเก่าเอาไว้ทำอะไร ท่านตอบว่า เอาไว้ปูที่นอน แล้วที่นอนเก่าท่านเอาไว้ทำอะไร ท่านตอบว่า เอาไว้ปูพื้น แล้วผ้าปูพื้นเก่าท่านเอาไว้ทำอะไร ท่านตอบว่าเอาไว้ปูเช็ดเท้า แล้วผ้าปูเช็ดเท้าผืนเก่าท่านเอาไว้ทำอะไร ท่านตอบว่าเอาไปบดให้ละเอียดนำไปผสมดินทำกฐิ นั้นแสดงให้เห็นว่าเป็น การทำประโยชน์จากการใช้ทรัพย์สินอย่างค้มค่า

ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็ต้องปฏิบัติตนให้ "บรรลุตธรรม บรรลुकุณวิเศษ ต้องรู้จักประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน" การทำบุญกุศลเลี้ยงคนที่เขาพึ่งพาเรา ถ้าเก็บทรัพย์สินไว้เป็นคนโง่ไม่เกิดประโยชน์

ประโยชน์ในปัจจุบัน คือ การเลี้ยงดูตนเอง การเลี้ยงดูบริวาร การทำบุญ การทำทาน ประโยชน์ในเบื้องทรัพย์สิน หรือ "โภคอาหิยะ" (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์สิน 5 อย่าง) ต้องใช้ทรัพย์สินนั้นเพื่อความสงบแก่ตนเพื่อให้เข้าถึงนิพพาน หรือ บรรล "อริยสาวก" (ศิษย์ของพระอริยะเจ้า หรือคือผู้นับถือศาสนาของพระอริยะ) คือ การฝึกอบรมตนให้สงบดับเย็นสนิท ถ้าเป็นการทำ ประโยชน์ในทางโลกหน้า เรียกว่า "ปรมัตถ์"(ความจริงหรือตรัสรู้)

2) พระคำเขียน สุวัณโณ (14 มิถุนายน 2547 ณ วัดป่าสุคะโต อ.แก้งค้อ จ.ชัยภูมิ)

1. นิติธรรม ในแง่ศีลธรรมหรือศีล 5 มีมาตรการบังคับที่ชัดเจนกับมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์ สังคม เช่นที่หลวงพ่อบุญปฏิบัติอยู่ในเรื่องการบวชต้นไม้ แต่ชาวบ้านไม่เชื่อมาตัดไม้ ต่อมาเขาคิดได้ว่า เขาได้ทำผิดก็มาสารภาพกับหลวงพ่อบอกว่าได้ตัดต้นไม้ ด้วยความรู้สึกผิดที่ตราตรึงอยู่ในความรู้สึกนึก คิด "เกิดความเศร้าหมองในจิตใจ เป็นกรรมเวรที่ได้กระทำลงไป" เมื่อปี 2519-2520 ที่วัดป่าสุคะ โต หลวงพ่อบุญขอบิณฑบาตต้นไม้ บางคนก็ตัดไม้ เมื่อทำผิดก็ย้ายบ้านหนี เพราะการทำบาปเป็น เรื่องเศร้าหมอง ทำให้ละอายต่อบาป หรือเรื่องสูบนุหรี กินเหล้า สำนึกได้เลิกไปเลยก็มี

ตอนมาอยู่ใหม่ ๆ เจ้าหน้าที่ทหารมาหาหลวงพ่อบอกว่า หลวงพ่อบุญเล่นการเมือง จากการที่ หลวงพ่อบุญได้ตั้งศูนย์เด็กเล็ก และดูแลรักษาป่าตั้งแต่บวชพระมาเป็นเวลา 30 พรรษา หลวงพ่อบุญเห็น ว่าบุคคลที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ทำประโยชน์ตน ประโยชน์คนอื่น ด้วยความถูกต้อง เป็นเรื่อง ทุกข์ส่วนรวมสุขส่วนรวม

ตามหลัก "สิขาบท 10" (ศีล 10 ข้อสำหรับสามเณร ได้แก่ การปฏิบัติตามศีล 5 และ บริโภคอาหารในเวลาวิกาล ขับร้องเพลงพ้อนรำดูกาลเล่น หัดดอกไม้ของหอมตกแต่งประดับ ประดา ที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ รับทองและเงิน) หรือ "กิจวัตร 10" (กิจทางศาสนาที่ทำประจำวัน 10 อย่างเช่น ทำวัตรเช้าเย็น เป็นต้น) เป็นเรื่องการประกอบกิจการไม่บกพร่องไม่เห็นแก่ตัว เช่น การ ทำวัตร สวดมนต์ รักษา สร้างศาสนา หรือ การสร้างความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง ความพร้อม

เพียงโน้มน้าวให้เป็นอันเดียวกัน ให้อยู่ได้ด้วยศีลธรรม ไม่ใช่เราเป็นคนดี เวลาออกบิณฑบาตต้องสอนตัวเราเองไม่ให้ไปทำชั่ว เห็นคนใส่บาตก็ซึ่งใจ พุทธศาสนาแบบคนไทยก็สมบูรณ์

2. **คุณธรรม** มีการจัดอบรมผู้นำชุมชนของอำเภอแก้งคือ จำนวน 200 คน จัดขึ้นที่วัดป่าสุคะโต มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อให้ผู้ใหญ่มีความเป็นผู้นำเป็นตัวอย่างของลูกหลาน ก็เลยถามผู้ที่เข้ารับการอบรมว่า อะไรคือคุณธรรมของผู้นำ คุณธรรมของผู้นำไม่ใช่การมองที่คนหัวหงอกหัวดำ แต่ คุณธรรม คือ "ธรรมที่เป็นที่อยู่ของผู้ใหญ่" ถ้าจะเป็นผู้นำต้องใช้หลัก "พรหมวิหาร 4" ในทางพุทธศาสนาประกอบด้วย เมตตา คือความเห็นอกเห็นใจกัน ความทุกข์ของเขาให้เป็นความทุกข์ของเรา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

ในสมัยเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 พ่อแม่ของนักศึกษาบอกว่าไม่รู้จะไปเรียนทำไม คนดีถูกรฆ่าตาย "อุเบกขา" ใช้ไม่ได้ แต่หลวงพ่อก็บอกว่าต้องใช้หลักทั้ง 4 ข้อนี้ไปพร้อมกัน

ส่วนคุณธรรมของผู้น้อย ก็ต้องอยู่ด้วยกัน คือ ไม่ดื้อดึง ไม่ข่มเหง ไม่รังแก เราเคารพต่อระเบียบ เล่าเรียนศึกษาศิลปวิทยาการ ยกตัวอย่าง การครองเรือนของการอยู่ร่วมกันระหว่างสามีภรรยา ว่าคนเราทะเลาะกันเพราะความตาความโกรธกัน ถ้าสามีด่าก็จะโกรธตามเขา ถ้าโกรธเขาก็ผิดอยู่แล้ว เราจะช่วยกันบ้างไหมในโอกาสเช่นนี้ ให้ความโกรธเปลี่ยนเป็นการสร้างสมานฉันท์ ความสามัคคีกัน คนหลงควรให้อภัย ให้อภัยเขาเพราะเขาไม่รู้ ไม่พูดในเวลาเขาโกรธ นิ่งไว้ถ้าเราช่วยเขาในช่วงนั้นได้ก็จะดีมาก มีอยู่ครั้งหนึ่งมีสามีภริยามาปฏิบัติธรรม สามีก็โกรธภริยาว่าตั้งแต่แต่งงานกันมาก็ไม่เคยมีความสุข คอยจู้จุกจิกอยู่ตลอดเวลา ภริยาได้ยินก็โกรธสามีและเดินหนีเข้าไปในป่า สามีเดินตามหาก็ไม่เจอ มาบอกหลวงพ่อบอกให้ช่วยตามหา วันนั้นอากาศหนาวมากก็ช่วยกันตามหา หลวงพ่อบอกว่าให้อภัยเขาแล้วพูดกับเขาดี ๆ ไม่ให้ทิ้งลูกเมีย ควรช่วยให้เขาไม่ให้หลง ไม่ทุกข์ ไม่โกรธ

"ทาน" คือ การให้อภัย แบ่งปันไม่ถือโทษโกรธเคืองลบรอยบาปได้แล้ว ไม่ใช่ว่าไม่เอาไม่ไหว ต้องพูดว่า "ไม่เป็นไร" ก็เป็นทานแล้ว ไม่ยึดถือ ไม่ได้ลวรรค์ ได้นิพพานนี่คือ "จาคะ" (การสละกิเลส การเสียสละ การสละอกุศลในใจและเผื่อแผ่แก่ผู้อื่น) เช่น คนสมัยก่อนเวลาเข้าเก็บเห็ดในป่าเมื่อมีเห็ดมาก ๆ ก็เรียกกันมาเก็บ แต่คนสมัยนี้เก็บกินเสียบอยู่คนเดียว สรุปว่าการรู้จักแบ่งปันเป็นทานอย่างยิ่ง มีความสุขเวลาใดเกิดมีก็มีความสุข เวลาที่เคยทำไม่ดี ก็เป็นตราบาป แม้แต่เราก็ลำบากไม่มีความน่าภูมิใจ เป็นการค้าจุนโลกไม่ต้องมีใครมาสั่งสอน

เรื่อง "คอง 14" ก็เป็นหลักปฏิบัติตนในการปกครอง เช่น อย่าด่าแม่สามี อย่าเล่นชู้กับเมียเขา อย่าผิดศีลธรรม ให้รักเดียวใจเดียว มีความสำนึกกับผิดชอบ เป็นต้น การอยู่อย่างเมตตาเมื่อเห็นคนอื่นทุกข์ ก็ต้องมีความเห็นอกเห็นใจกัน เมื่อเราแก้ไขไม่ได้เพราะเป็นเหตุสุดวิสัยหรือเป็น "อจินไตย" เป็นเรื่องที่ไม่น่าสนใจไม่ควรคิดใคร่ครวญ อย่างหลวงพ่อบอกที่อยู่กับชาวบ้านก็อยู่ได้เพราะ

ความทุกข์ของชาวบ้าน เมื่อเราไม่มีปัญญาช่วยได้ แต่ก็พร้อมที่จะอยู่อย่างเพื่อนมิตร เห็นอกเห็นใจ
เขา ก็เป็นความสุขอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่ากรรมชีวิตอยู่เพื่อคนทุกข์

3. ความโปร่งใส

ในทางพุทธศาสนาการปกครองคณะสงฆ์ต้องมี "เจ้าอธิการ" คือการเลือกบุคคลให้เหมาะ
กับการงานจริง ๆ ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการแจกจ่ายเสนาสนะ แจกจ่ายอาหาร แจกจ่ายเครื่องใช้ของ
สงฆ์เครื่องสรงจีวรต่าง ๆ ด้วยแบ่งปันให้สมำเสมอ

หรือ การมารวมกันของสงฆ์ทุก 15 วันหรือที่เรียกว่า "ปาติโมกข์" เพื่อทำการไต่สวน
พุดคุย และบัญญัติคำสอนต่าง ๆไว้และเป็นการประชุมทบทวนคำสอนข้อบัญญัติต่าง ๆไม่ให้ลืม
ป้องกันการครหานินทา เพื่อให้เกิดความงดงามเป็นระเบียบวินัยในหมู่คณะ เช่น การอยู่วัดของ
สงฆ์ต้องเคารพกัน แม้จะเป็นพระผู้ใหญ่ต้องเคารพผู้น้อย จะทำอะไรต้องปรึกษากันเสมอ มี
ความไว้วางใจอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เมื่อขาดตกบกพร่องในบางเรื่องก็ไม่เป็นไร คิดเสียว่าไม่
มีอะไรเป็นของเรา ที่เป็นของเรามีแต่บาตร และจีวร ถ้าเกิดวิวาทกันก็พร้อมจะไปไม่มีอะไรที่ต้อง
ยึดมั่น เพราะทำไปด้วยความบริสุทธิ์ เป็นต้น

4. การมีส่วนร่วม

เป็นการมาประชุมกันของคณะสงฆ์ ต้องเป็นไปอย่างพร้อมเพรียงและอยู่เนื่องนิ่งตาม
กำหนดเวลา มีความสามัคคี อย่ายอกไปเมื่อยังประชุมไม่สำเร็จ ถ้าเล็กก็เล็กอย่างพร้อมเพรียงกัน
การเคารพประธานในที่ประชุม ไม่บัญญัติในข้อที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้แล้ว หรือไม่ตัดทิ้งในข้อที่
พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้แล้ว ในที่ประชุมต้องมีหลักการพูดโน้มน้าวจิตใจให้เกิดความเชื่อถือใน
ความเป็นประธาน ไม่ก่อให้เกิดความแตกแยก

หลวงพ่อดำมองเห็น การปกครองท้องถิ่นแล้วยังห่างไกล เพราะเมื่อต้องมีการเลือกตั้ง ก็
เกิดความขัดแย้งกันของชาวบ้าน แต่ก่อนมีการพึ่งพาอาศัยกันมาก แต่ในปัจจุบันห่างกันไปทุก
ขณะ ทำอะไรก็ไม่มีการทำงานกันระหว่างวัดกับท้องถิ่น

วัดปัจจุบันมีศาลาสวย มีหลวงพ่อก่ๆ หลวงพ่อไปทอดผ้าป่าที่วัดแห่งหนึ่ง ฆราวาสไม่
ยินดีที่จะให้พระสงฆ์เข้าร่วมพุดคุยด้วยเลย นี่ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ขาดความสำคัญ
ไปเลย ทั้ง ๆที่การทอดผ้าป่าก็เป็นข้อปฏิบัติของสงฆ์ด้วยเช่นกัน เป็นต้น หรือ สิทธิของสงฆ์ในการ
ครองตนในสังคม หลวงพ่อเดินทางขึ้นรถโดยสาร พอขึ้นไปบนรถก็บอกให้นั่งที่หนึ่ง แต่พอมือขึ้น
มาก ๆ ก็ให้ย้ายไปนั่งติดกับประตู รู้สึกว่าการครองตนของสงฆ์จะเป็นส่วนเกินในสังคม แต่หลวง
พ่อก็ปรับตัวได้โดยการจัดการรถไปทำธุระเสร็จก็ให้รถกลับพามาส่งที่วัด

ในทางพุทธศาสนาการมีอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ไม่ทะเลาะวิวาทกับใคร ต้องพุดเตือน
ตนเองเสมอ แม้คนอื่นไม่รักเรา เราก็ต้องรักคนทั้งโลก ไม่ดำใคร แต่คนดำเราห้ามเขาไม่ได้ เป็น

การมาหาโดยชอบ สร้างหมู่คณะได้ยึดเหนี่ยวน้ำใจกันได้ ไม่เอาอำนาจบาตใหญ่ข่มเหงกัน การทำความดีไม่มักมาก ไม่เห็นแก่ตัว การทำตนให้เป็น สันโดษ เสียสละ และแบ่งปัน

5. ความรับผิดชอบ

การพิจารณาถึงความรัก พระพุทธเจ้าเป็นเจ้าของความรักที่ยิ่งใหญ่ หรือ "รักอมตะ" ท่านรักชีวิต รักทรัพย์สิน ความดีความงาม แม้เขาจะมาท่าน ท่านก็ยังช่วยเขาอย่างในพุทธประวัติเรื่ององค์กุสิมาร ความรักทำให้เกิดความสำเร็จ "การปฏิบัติตามศีล 5" ก็คือการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความรักต่อผู้อื่น หรือการห้ามฆ่าผู้อื่น ความรักในทรัพย์สินของผู้อื่น หรือการห้ามลักทรัพย์ การให้คนมีความเป็นผัวเดียวเมียเดียวหรือการห้ามเป็นชู้กับเมียเขา การพูดแต่ความจริงหรือห้ามโกหก และ การให้มีความรักในชีวิตของตนเองหรือห้ามเสพสิ่งมีนเมาอันเป็นการทำลายชีวิตตนเอง

ศรัทธาคือเนื้อหาของเรา เราศรัทธาต่อความดี ความเพียรของเรา สติปัญญาหว่านลงไป ในเนื้อหาของแท้คือ แน่วแน่ และเป็นผลคือนิพพาน

การปฏิบัติตนให้อยู่ในความรับผิดชอบด้วย "ศรัทธา" หมายถึงการเอาใจใส่อยู่เสมอ "วิริยะ" คือ เนื้อนา หรือ เพียรประกอบในสิ่งที่ดี "สติ" คือ การหาความดีอยู่ตลอดเวลา "สมาธิ" คือ ผลักความชั่วให้พ้นไป ทำความดีอย่างวันไหนหนักแน่นไม่หุเบา และ "ปัญญา" คือ ความรอบรู้อย่างรอบด้าน นั่นคือการปฏิบัติตามหลัก "พละ 5" (ธรรมอันเป็นกำลัง มี ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา)

6. ความคุ้มค่า

การใช้ทรัพย์ให้เกิด "ประโยชน์สูงสุดกับชุมชน" ในทางพุทธศาสนาเรียกว่า "สัปปริสธรรม 7" คือ การรู้เหตุผล การรู้จุดหมาย การรู้ตน การรู้กาล(กาละเทศะ) การรู้บุคคล การรู้ชุมชน

การรู้ตนหรือการประมาณตน เช่น ในการบริโภคน้ำดื่มมีการโฆษณาว่า "แป๊ปซี่ดีที่สุด" แต่เราเองอาจจะบอกว่า "น้ำฝนดีที่สุด" เป็นต้น หรือ พ่อเป็นคนกินเหล้าเก่ง กินเหล้ากลับมาลูกเมียไม่มีเงินซื้อข้าวกิน เปรียบเทียบได้ว่า "เงินสามบาทซื้อปลาแกงใส่ผัก ได้กินทั้งลูกทั้งเต้า พ่อซื้อเหล้าได้กินแต่พ่อคนเดียว" เป็นต้น เพราะฉะนั้นการได้มาซึ่งเงินก็ต้องมีความขยัน หลักของเศรษฐกิจคือ พ่อได้มาก็รู้จักรักษา รู้จักใช้ประโยชน์ หรือที่มีคำสอนว่า "ผัวหาเมียกำ" เก็บรักษาไว้ใช้ประโยชน์เมื่อยามจำเป็นเป็นไปตามหลักการประมาณตนหรือ "อดตนยุตา" ปฏิบัติตนให้เป็นไปตามสุภาษิตที่ว่า "เห็นช้างซื้อยาขี่ตามช้าง" หรือ "เป็นนกน้อยทำรังแต่พอตัว" หรือ การรู้จัก รู้เวลาไหน การเลือกคบหากับคนอื่นควรทำตัวอย่างไร ต้องมองคนอื่นให้ออก เพราะเมื่อมีคนร้าย แสดงตนเป็นคนดี เราอาจได้รับอันตราย หรือการเข้าหากคนอื่นควรพูดอย่างไร นิ่งอย่างไร มีธรรมะอะไรที่จะไปใช้ในเวลานั้น ถ้าเขาโกรธก็ไม่ควรโกรธเขา ถ้าเขาหลงก็ไม่ควรหลงตามเขา

ในการดำเนินชีวิตบางครั้งก็ต้องโกหก การโกหกที่เป็นบาปคือการทำให้เขาเสียประโยชน์ เพราะในบางครั้งการพูดความจริงเสมอไปเป็นภัยแก่ตนก็มี ต้องรู้จักการ "ใจดีสู้เสือ การทำผิด

เวลาใดต้องเอาความผิดเป็นครู และอย่าให้ผิดซ้ำอีกในเรื่องที่เคยทำผิดมาแล้ว" หรือ "ชั่วไม่เป็นก็ทำได้ได้ยาก"

ในทางพุทธศาสนาการปฏิบัติตามหลักธรรมะ "โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ" (ประกอบด้วย อิทธิบาท 4 ธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จ สติปัฏฐาน 4 การตั้งสติ สัมมัปปธาน 4 ความเพียรชอบ อินทรีย์ 5 ธรรมอันเป็นใหญ่ พลละ 5 ธรรมอันเป็นกำลัง โพชฌงค์ 7 ธรรมอันเป็นตัวประกอบแห่งการตรัสรู้ มรรคมีองค์ 8 ข้อปฏิบัติให้ถึงการดับทุกข์)

ศึกษาให้แตกฉานจะปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ กล่าวคือ การเปลี่ยนความทุกข์เป็นความสุข เป็นความชั่วเป็นความดี เปลี่ยนความโกรธเป็นความไม่โกรธ ผิดการมีสติมีสมาธิคือการให้รู้จักตัวตนแล้วจะทำให้เรื่องผิดเป็นเรื่องถูก หรือมีคนประสงคร้ายจะกลายเป็นประสงคดี

คนทุกวันนี้มีคนอื่นตั้งคำถามให้กับตนเองตลอดเวลา แล้ววิ่งตามไปกับเขา พอวิ่งไม่ทันก็โกรธเกิดความสิ้นเปลืองพลังงาน เพราะฉะนั้นการให้ข้อมูลกับตนเองเป็นกิจวัตร ทำจิตให้สงบ รู้จักตัวเอง มีความเมตตากรุณา นำเรื่องที่ตีมาสร้างสมาธิสร้างกำลังใจให้กับตนเอง อย่านำเรื่องไม่ดีมาทำร้ายตนเองอย่าลงโทษตนเอง เพราะคนไม่ถูกนิทานไม่มีในโลก

3) พระสุธีโร (21 มิถุนายน 2547 ณ วัดป่ากาญจนานิกะ อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น)

มีเงื่อนไขหลายประการที่ทำให้ทั้งพระสงฆ์ ผู้ชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน ผู้นำชาวบ้าน ด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ต้องนำหลักการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของ "ธรรมาภิบาล" หรือ "ธรรมรัฐ" มาใช้ในงานพัฒนา หรือ ดำรงชีวิตประจำวัน ได้แก่

1. ผลกระทบจากการบริหารงานภาครัฐ

ชาวบ้าน ประชาชนทั่วไป ได้รับความเดือดร้อน มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ผิดแตกต่างจากเดิม เนื่องมาจากการได้รับผลกระทบของนโยบายการพัฒนาประเทศ โครงการขนาดใหญ่ของรัฐ หรือ กฎหมายที่ไม่เป็นธรรม ที่เห็นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น กลุ่มเครือข่ายสมัชชาเกษตรกรรายย่อย (สทชย.) ซึ่งจะมีการเคลื่อนไหวเป็นระยะต่อเนื่องในอดีตที่ผ่านมา และปัจจุบันที่เห็นชัดกรณีภาคใต้ การที่ชาวบ้านได้แสดงออกไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของการเดินขบวน Mob ก็เพื่อที่จะแสดงให้รัฐ หรือ ผู้มีอำนาจในการปกครองได้รู้ว่า พวกเขาเดือดร้อนมาก แก้ไขปัญหาด้วยตัวเองจนไม่ไหวแล้ว จึงต้องทำอะไรสักอย่างเพื่อให้ชีวิตอยู่รอด โดยเรียกร้องต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตแบบเกษตรเชิงเดี่ยว หรือ ส่งเสริมสนับสนุนให้มีการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตพวกเขาให้ดีขึ้น

นโยบายของรัฐบาลบางเรื่องเป็นสิ่งที่ดีมาก มีประโยชน์ต่อประเทศชาติ แต่ระบบการสื่อสารสร้างความเข้าใจให้กับประชาชนไม่ชัดเจนไม่ทั่วถึง ส่วนใหญ่จะมีการรับรู้ส่งผ่านในระดับผู้บริหาร ข้าราชการระดับสูง ขาดการแปลงถอดรหัสให้มีการปฏิบัติได้จริงในระดับล่างๆและภาคประชาชน ดังนั้นโครงการหลายๆอย่างจึงไม่ประสบผลสำเร็จ

2. ประชาชนอยู่ในกระแสการบริโภคนิยม

การที่ชาวบ้าน ประชาชนทั่วไป ได้รับสื่อโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากทางโทรทัศน์ ที่นำเสนอ ข้อมูลข่าวสารการใช้สินค้าและบริการต่างๆผ่านการโฆษณา ละคร หรืออื่นๆ ในสังคมของไทยที่มี ระบบเศรษฐกิจการค้าแบบเสรีนิยม ภาคเอกชนมีการแข่งขันกันสูง จึงเป็นเหตุจูงใจให้ชาวบ้านคน ดูโทรทัศน์เกิดความอยากมี อยากได้ เกิดความจำเป็นของชีวิต ส่วนเยาวชนก็ชอบใจในแฟชั่น ทันสมัย มีพฤติกรรมที่ไม่เคารพยำเกรงผู้ใหญ่ โรงเรียนก็ยังไม่ระเบียบที่เข้มงวดและสามารถ ควบคุมดูแลความประพฤติได้ทั่วถึง ดังนั้นคนในสังคมจึงตกเป็นทาส เป็นเหยื่อของการ บริโภค

3. ปัญหาของการสืบทอดภูมิปัญญา

ประเพณี พิธีกรรมบางอย่างในชุมชนเริ่มขาดหายไปตามการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย เช่น พิธีการเผาศพ เมื่อก่อนจะเผาบนเชิงตะกอนโล่งๆ แยกคนมาร่วมงานได้เห็นพิธีกรรมจริง จึงมี อิทธิพลเรื่องของความเชื่อเรื่องผี และผู้มีภูมิปัญญาจึงนำเงื่อนไขเรื่องความเชื่อเรื่องผีนี้ไปสู่การสั่ง สอน หรือการจัดการสิ่งต่างๆในชุมชน

ผู้นำชาวบ้าน ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ เมื่อมีกิจของชุมชนจะให้ความสำคัญกับกลุ่มผู้ใหญ่ มัก มองข้ามเด็กและเยาวชน ประกอบกับการสื่อสารการใช้ภาษากับเยาวชนมีข้อจำกัด ใช้ภาษาคนละ ยุคสมัย ยกตัวอย่างคนละประสพการณ์ บางครั้งเมื่อเด็กและเยาวชนซักถามเรื่องราวต่างๆตาม ความอยากรู้อยากเห็นก็ไม่สามารถตอบให้กระจ่างชัดได้ จึงทำให้เด็กไม่ใส่ใจที่จะเรียนรู้และ มองข้ามความสำคัญของกิจชุมชน ไม่ได้สืบทอดรักษาศิลธรรม ประเพณีวัฒนธรรม และไม่คอย เคารพยำเกรงผู้ใหญ่

ส่วนแนวคิด เนื้อหาสาระ ดัชนีธรรมมาภิบาล มีอยู่ในหลักศาสนา ดังนี้

1. นิตินธรรม

ปัญหาเรื่องของนิตินธรรม คือ การขาดความเสมอภาคในความรู้คร่ำเข้าใจเรื่อง ศิล (ความเป็นอยู่) และ ศิลสามัญญาตา (ความคิดเห็นชอบร่วมกับผู้อื่น) พระพุทธเจ้าทรงตรัสให้มีการ ใช้ข้อบัญญัติธรรมวินัยและมีศีลเสมอกัน

กฎหมายของชาวพุทธ คือ ศิล และ ธรรม

ปาริสุทธิศีล 4 หมายถึงความประพฤติบริสุทธิ์ที่จัดเป็นศีล ได้แก่ 1.ปาติโมกขสังวรศีล คือ ความสำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นจากข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม ทำตามข้อที่พระองค์ทรงบัญญัติ ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย 2. อินทริยสังวรศีล คือความสำรวมในอินทริทั้ง 6 ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไม่ยินดียินร้ายกับการที่ได้สัมผัสกับอารมณ์ 3. อาชีวนปาริสุทธิศีล มีการเลี้ยงชีพ ชอบ ถูกต้องตามธรรม 4. บัจจยสันนิสิตศีล ศีลที่เกี่ยวกับบัจจย 4 ได้แก่ การใช้สอยบัจจย 4 ให้

เป็นไปตามความหมายและตามประโยชน์สิ่งนั้น ไม่บริโภคน้ำด้วยต้นหา การพิจารณาก่อนการบริโภค ปัจจุบัน 4 ด้วยการห้ามบริโภคด้วยต้นหา ควรบริโภคด้วยปัญญา โดยรู้ประโยชน์แท้ ประโยชน์เทียม

2. คุณธรรม

พระพุทธศาสนามีความรู้ ที่จะก่อให้เกิดคุณธรรม พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงความรู้ที่ถูกต้อง 3 อย่าง 1. รู้ตัวเอง รู้กำเนิด รู้กำเนิด เกิด ตาย 2. รู้ผู้อื่น รู้พื้นฐาน ความเป็นมา สถานภาพ สติปัญญา และสภาพแวดล้อมที่เขาอยู่ 3. รู้ปัญญา มีความคิดเข้าใจในเหตุต่างๆอย่างชัดเจน

องค์พระมหากษัตริย์ ได้นิพนธ์ถึงความรู้ 3 อย่าง คือ 1. ความรู้ทั่วไป (General knowledge) 2. สามัญสำนึก (Commonsense) 3. ปัญญา (Wisdom)

3. ความโปร่งใส

พระสาสนบุตร เป็นองค์ที่กล่าวถึงเรื่องของความเชื่อความวางใจ "อย่าเชื่อในสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัส จงเชื่อเพราะท่านได้ปฏิบัติเอง และได้รับผลของการปฏิบัติด้วยตนเอง"

ในการตรวจสอบของพระพุทธศาสนา จะใช้โอกาสของ "สวดปาฏิโมกข์" เดือนละ 2 ครั้ง วัตถุประสงค์เพื่อให้พระภิกษุทั้งหลายได้ทบทวนตรวจสอบในศีล วินัย และวิถีปฏิบัติของตน ซึ่งจะมีการเปิดเผยในสิ่งที่พระภิกษุอาบัติ มีการแสดงความผิดของตนต่อหน้าคณะสงฆ์ หรือ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง จากนั้นจะมีการให้อภัย อบรมสั่งสอนธรรมะเพิ่มเติม และให้กำลังใจต่อพระภิกษุ หรือ ศิษย์นั้น

ในช่วงออกพรรษาพระภิกษุจะมีการ "ปวารณา" ยอมคณะสงฆ์อื่นๆได้มีโอกาสว่ากล่าวตักเตือนในเรื่องต่างๆ

ดัชนี ตัวชี้วัด

- ฝึกทดลองปฏิบัติตามคำบอกเล่า
- มีความรู้สึกเข้มแข็ง มั่นใจ
- มีข้อมูล วัตถุประสงค์แล้วสู่อุทธนรุ่นหลัง
- มีการประชุมอย่างเสมอภาค เสมอภาค

4. การมีส่วนร่วม

งานบุญกฐิน เป็นกิจกรรมที่สะท้อนการมีส่วนร่วมของคณะสงฆ์อย่างเด่นชัด พระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมในการทำบุญกฐินโดยการ ตัด เย็บ ย้อม ผ้า จากนั้นมีส่วนร่วมในการเสนอชื่อพระภิกษุสงฆ์ที่ควรได้รับผ้าพระกฐิน มีการแสดงความคิดเห็นถึงความเหมาะสม จากนั้นมีการตัดสินใจเลือกสงฆ์ผู้รับผ้า สุดท้ายมีการ "สัมโมทนิยกถ" (การกล่าวเพื่อยืนยันความชอบในการตัดสินใจ และอนุโมทนาบุญกับพระภิกษุนั้น)

ดัชนี ตัวชี้วัด

- ร่วมทำงานกับหมู่คณะในส่วนที่เหมาะสมกับตนเอง

-มีการเสนอชื่อ พิจารณา และตัดสินใจร่วม

-สรุปยืนยันรวบรวมยอดไม่มีความขัดแย้ง

5. ความรับผิดชอบ

พระสงฆ์มีความรับผิดชอบเบื้องต้น คือ รับผิดชอบในสถานภาพที่เป็นพระสงฆ์ นับแต่เริ่มโกนหัวเข้าบวชพระจะต้องลดละทิ้งสิทธิหน้าที่ของประชาชนฆราวาส เพื่อเข้าสู่หน้าที่ทางสงฆ์ ในบทบาทตามสถานภาพต่างๆ เช่น เป็นอาจารย์ เป็นศิษย์ ซึ่งมีข้อกำหนดวัด และบทบาทหน้าที่การเผยแผ่ธรรมแก่ชาวบ้าน

ความรับผิดชอบต่อความดีเป็นสิ่งที่จะทำให้พระสงฆ์อยู่รอด เพราะความดีจะทำชาวบ้านนับถือศรัทธากราบไหว้ ประเคนถวายอาหาร

6. ความคุ้มค่า

ปัจจัยสันนิสิตศิลป์ คือ ศิลที่เกี่ยวกับปัจจัย 4 ได้แก่ การใช้สอยปัจจัย 4 ให้เป็นไปตามความหมายและตามประโยชน์สิ่งนั้น ด้วยการห้ามบริโภคด้วยตัณหา ควบริโภคด้วยปัญญา โดยรู้ประโยชน์แท้ ประโยชน์เทียม

ประโยชน์ในทางพุทธศาสนา 3 ลักษณะ "ทิฐฐธัมมประโยชน์" คือประโยชน์ในปัจจุบัน พระสงฆ์ได้สืบทอดการรู้จักใช้สิ่งของอย่างคุ้มค่า เช่น เรื่องของผ้าจีวร พระพุทธเจ้าให้ใช้อย่างประหยัดและเกิดประโยชน์สูงสุด มีการนำจีวรเก่าไปทำผ้าเช็ดเท้าเช็ดพื้น และนำผ้าที่เช็ดเท้าเช็ดพื้นไปขยำโคลนตำผสมกับดินเหนียวมาฉาบทา มุงหลังคากุฏิ เป็นต้น

"สัมมาทิฐฐธัมมประโยชน์" คือ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในเบื้องหน้า ผลที่ตอบแทนหลังจากที่เสียชีวิตไปแล้ว "ปรมัตถธัมมประโยชน์" คือ ประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นประโยชน์สูงสุดที่หลุดพ้นนิพพาน

4) กลุ่มพระนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาชั้นปีที่ 2 สาขาวิชาพระพุทธศาสนา จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย (14 กรกฎาคม 2547 ณ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วัดธาตุ

จ.ขอนแก่น)

1. นิติธรรม

-ในพระพุทธศาสนามี "พระธรรมวินัย" ที่ใช้ในการปกครองคณะสงฆ์ 3 ระดับ เช่น อย่างต่ำ "ศีล 5" เป็นพื้นฐาน อย่างกลาง "กุศลกรรมบท 10" ได้แก่ กายสุจริต 3 วจีสุจริต 4 มโนสุจริต 3 และอย่างยิ่ง "มรรคมีองค์ 8" นับเป็นระเบียบหรือจริยธรรม เมื่อนำมาใช้พบว่า ฆราวาสใช้ ศีล 5 พระสงฆ์ 227 ข้อ สามเณร 10 ข้อ ภิกษุณี 311 ข้อ

-ราชอาณาจักรพุทธศาสนา อาศัยพื้นฐานจากศีล 5 เมื่อพระภิกษุใดได้กระทำความผิดทั้งในที่ลับและที่แจ้ง จะเรียกภูม้นั้นมาตรัสถาม มีการสารภาพยอมรับ จึงมีการตราบาภิหมาย "สิกขาบท"

ส่วนในทางบ้านเมือง การตรากฎหมายบางอย่างชาวบ้านไม่รู้ แต่เมื่อชาวบ้านได้กระทำผิดทุกคน จะต้องรับผิดเพราะอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน ในด้านการปฏิบัติ เช่น นาย ก. ทำผิด แต่หาหลักฐานไม่เจอ ก็ไม่สามารถทำโทษ ได้ แต่ในพุทธบัญญัติ "ด้วยเจตนา" ในการกระทำนั้นทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ใครเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม จะนับเป็นอาบัติ แต่กฎหมายบ้านเมืองถ้าทำผิดแล้วจับไม่ได้ ไม่มีพยาน ก็จับไม่ได้ ไม่สามารถลงโทษได้ ซึ่งไม่เป็นธรรมกับผู้เสียหาย

ถ้าคนเรารู้จักบังคับใจตนเอง มีธรรมมะ มีธรรมคุ้มครองโลก 2 อย่างคือ "hiri" คือความละอายแก่ใจ "โอตปปะ" คือ ความเกรงกลัว เป็นวัชชินจิตใส่ใจตัวเอง เป็นภูมิคุ้มกันพื้นฐาน จากนั้นมีศีล 5 ข้อบังคับ จะทำให้เกิดศีลขึ้นเอง

-ในการบัญญัติกฎหมาย พระพุทธองค์ไม่ได้บัญญัติไว้เบื้องต้น เมื่อมีบุคคลหรือพระสงฆ์รูปใดทำผิด จึงเรียกมาตรัสถามและตักเตือน จากนั้นจึงทำพุทธบัญญัติ เรียกว่า กำหนดจากเหตุ

-นิติธรรมทางโลก มีบทบัญญัติชัดเจน คนที่ปฏิบัติส่วนใหญ่จะกลัวการถูกลงโทษ และคนจะผิดก็ต่อเมื่อมีหลักฐาน พยาน โจทย์ จำเลย เช่น ถ้าเป็นเรื่องคอร์รัปชัน ถ้าไม่มีใบเสร็จก็ไม่ผิดกฎหมาย ดังนั้น นิติธรรมทางโลกจะสมบูรณ์ได้เมื่อมี "หริโอตปปะ" และ มีศีล 5 เป็นบรรทัดฐานการปฏิบัติ

-"อาฆาตริกะศีล" ได้แก่ ศีล 5 และ ศีล 8 หรือ กฎหมายสำหรับชาวบ้าน ถ้าบุคคลกระทำความผิด สังคมก็จะลงโทษเอง เช่น คนละเมิดศีล 5 ขอบฆ่าสัตว์ โทกน จะถูกลงโทษทางสังคม หรือ วิถีประชา ไม่ให้ลูกหลานไปคบค้าสมาคม

นิติธรรม หรือ นิติศาสตร์ทางธรรม ศีล 10 และ 227 บทลงโทษ เช่น ปาราชิก 4 (ความผิดร้ายแรง ห้ามเสพเมถุน ห้ามลักทรัพย์ ห้ามฆ่ามนุษย์หรือใช้ให้คนอื่นฆ่า ห้ามอวดคุณพิเศษที่ไม่มิในตน) เป็นกฎหมายสูงสุด ถ้าเทียบกับบ้านเมืองก็เทียบกับประหารชีวิต เมื่อมีสังคมสงฆ์ในครั้งแรก คนส่วนใหญ่เข้าสู่กระบวนการทางศาสนาจะมีความกลัวบาปเป็นบรรทัดฐาน จึงไม่มีการละเมิดศีลธรรม เมื่อสังคมสงฆ์โตขึ้นมากและวัตถุประสงค์ในการบวชพระเปลี่ยนไป บางคนเข้ามาเพื่อหาโอกาสไปทำความชั่ว บางคนหลบหนีการทำผิด หนีกฎหมายทางโลกมา พระมหากษัตริย์สมัยก่อนจะไม่เอาโทษพระสงฆ์ เมื่อมีการทำความชั่วในวงการสงฆ์ เมื่อมีการทำความผิด พระพุทธเจ้าจึงเรียกมาตรัสถาม คนที่ทำผิดหรือจำเลย ว่าได้ทำผิดใช่หรือไม่ เกิดผลเสียหายอะไร จากนั้นได้ตักเตือน และได้มีการตราเป็นข้อบัญญัติขึ้น

นิติธรรมของพระสงฆ์ และ ของชาวบ้านจะมีลักษณะเกี่ยวเนื่องกัน ซึ่งในสังคมอีสานจะนำมาซึ่งกระบวนการสั่งสอนในเรื่องของ ความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดา ความเชื่อเรื่องของ "คะลำ" ประเพณี โดยมีพื้นฐานจากศีล 5 ดังนั้นจึงก่อให้เกิดกฎหมายในวิถีชีวิตชาวอีสานในรูปแบบ ฃญา ปรัชญา ข้อห้ามต่างๆ ดังนั้นสรุปว่านิติศาสตร์ทางโลกและทางธรรมมีความเกี่ยวเนื่องกัน ถ้าหากนิติศาสตร์ทางโลกไม่วางอยู่บนพื้นฐานของนิติศาสตร์ทางธรรมการปฏิบัติจะลำบาก เพราะคนไม่มีศีลธรรมเสมอกันจะไม่สามารถปฏิบัติตนให้อยู่ในกฎหมายบ้านเมืองได้

ดัชนี ตัวชี้วัด

- การไม่ทำความผิดในที่ลับและที่แจ้ง ไม่ว่าจะมีคนเห็นหรือไม่เห็นก็ตาม
- มีศีล 5 เป็นบรรทัดฐานการปฏิบัติ
- มีกระบวนการอบรมเรียนรู้ เนื้อหาสาระ "หิริโอตตัปปะ" ศีล 5 เป็นพื้นฐาน
- ทดลองฝึกฝน ปฏิบัติจริง ลองผิดลองถูก

2. คุณธรรม

-คุณ หมายถึง สิ่ง ที่ทำให้เกิดประโยชน์ หรือ เกิดผล ธรรม คือ สภาพที่คนทำแล้วไม่ตกไปสู่ฝ่ายต่ำ
ดังนั้น คุณธรรม คือสิ่งใดที่เราทำไปแล้วไม่เกิดโทษต่อตนเอง ครอบครัว ประเทศชาติ นำมาซึ่ง
ประโยชน์ สันติสุข สร้างสรรค์ คือ คุณธรรม เช่น การทำมาหากิน ขยัน อดทน หมั่นเพียรทำความดี
ทำสิ่งต่าง ๆ นับเป็นคุณธรรมทั้งสิ้น หรือ อาจมีคุณธรรมเฉพาะสำหรับการเป็น นักบริหาร ลูกน้อง
ครูอาจารย์ นักเรียน พ่อแม่ ลูกหลาน

"คุณธรรม 10" ทางพุทธศาสนาแบ่งเป็น 3 ระดับต้น กลาง สูง มี 10 ประการ ได้แก่ ทาน
บารมี ศีลบารมี สมาธิบารมี ปัญญาบารมี วิริยะบารมี (ความเพียร) ขันติบารมี (ขันติ ความ
อดทน) สัจจะบารมี (ความซื่อสัตย์) อธิษฐานบารมี (การทำใจให้มั่นคง) เมตตาบารมี (ทำด้วย
ความรัก) อุเบกขาบารมี (วางใจเป็นกลาง) ซึ่งแต่ละอย่างจะมี 3 ระดับ ธรรมดา(ต่ำ) อุปะ(กลาง)
ปรมัตถ์(สูง)

-คุณธรรม ควรเริ่มที่ตัวเรา โดยพิจารณาสถานะของเราและต้องคิดเชื่อมโยงกับเรื่องของนิติ
ธรรม เรื่อง นิติธรรมของพระ และ นิติธรรมของคฤหัสถ์ คือ "หลักมรทวารธรรม 4" คือ จริใจ ฝึก
ตน อดทน เสียสละ เพื่อนำไปสู่ความสุข จากการมีทรัพย์ ใช้จ่ายทรัพย์ ไม่เป็นหนี้ และ
ประกอบกิจการงานไม่มีโทษ ซึ่งมุ่งไปสู่ความสุขในระดับ โลกียะธรรม คือ มีลาภ ยศ มีชีวิตอย่าง
ปลอดภัย ส่วนพระภิกษุ "อนาคาริกะ" จุดมุ่งหมาย เข้าสู่กระบวนการนี้ คือการดับทุกข์ ในช่วง
บวชจะมีการเปล่งคำปฏิญาณว่า เพื่อจะกระทำการดับทุกข์ให้แจ้ง นั่นคืออุดมคติสูงสุดในการบวช

เรื่อง สถานะ ต้องพิจารณาตัวเราว่าสัมพันธ์กับ ทิศ 6 คืออยู่ในสถานะภาพใดต้องมี
คุณธรรมที่ต้องปฏิบัติอย่างไร เช่น เบื้องหน้าเป็นบิดามารดา เบื้องซ้ายมิตร ขวาสามีภรรยา
เบื้องหลังเพื่อน เบื้องหลังคนรับใช้หรือผู้ที่อยู่ต่ำกว่า เช่น การเป็นนักเรียน เป็นครู เป็นรัฐบาล เป็น
ชาวบ้านประชาชน เป็นหัวหน้า เป็นลูกน้อง จะปฏิบัติต่อกันอย่างไร เพื่อการปฏิบัติที่เป็นสุข เป็น
ระเบียบต่อสังคม ทุกชั้นตอน

-คุณธรรมของผู้นำ เบื้องต้นจะต้องมี "พรหมวิหาร 4" เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นคนที่ผ่าน
การอบรม ฝึกฝนมาเป็น "พรหมวิหารธรรม" ไม่มีฉันทาคติ หรือ "อคติ 4" ได้แก่ การลำเอียงเพราะ
รัก ลำเอียงเพราะชัง ลำเอียงเพราะหลง ลำเอียงเพราะกลัว

"กุศลกรรมบถ 10" ได้แก่ กายสุจริต 3 เว้นจากการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม วาจสุจริต 4 เว้นจากการพูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ มโนสุจริต 3 ไม่โลภ ไม่พยาบาท ไม่ปองร้ายผู้อื่นๆ

มีหัวใจใน "โอวาทปาติโมกข์ คุณธรรม 3"

3. ความโปร่งใส

-โปร่ง หมายถึง กลวง ที่ว่าง ใส คือ สะอาด มองเห็น โปร่งใส คือ สิ่งใดก็ตามที่บุคคลกระทำ มองเห็นได้ ตรวจสอบได้ ชี้แจงได้ มีหลักฐานประกอบยืนยัน เปิดเผย บริสุทธิ์ใจ สบายใจ

หลักทางพุทธศาสนาใช้หลักการ "สังขะ" เพราะจะทำให้คนเราซื่อสัตย์ ไม่ระแวงกัน ไม่ปกปิดกัน ตัวอย่างสิ่งที่ทำให้คนเราไม่ไว้ใจต่อกัน เช่น การปกปิดกันระแวงกัน การโกหกกัน ซึ่ง ผิดศีลข้อ 2 การขโมย ผิดศีลข้อ 1 การเบียดหรือบังคอบริขันธ์

- "สุจริต 3" กายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต จะเข้าข่ายแนวคิดโปร่งใส

-ปัจจุบันทุจริตคอร์รัปชันมาก พุทธธรรมได้บัญญัติหลักธรรมไว้ "สันโดษ" ความยินดี ความพอใจ ในสิ่งที่ตนมีอยู่ เมื่อคนไม่มีความพอใจ ความยินดีในสิ่งที่ตนมีอยู่จึงเป็นสาเหตุของปัญหาคอร์รัปชัน เช่น อยากได้รถยนต์ บ้าน ที่ดิน ปัจจัยอื่นๆ เมื่อรายได้น้อยไม่พอจึงหาทางคอร์รัปชัน

ในการพัฒนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้นำมาใช้เรื่อง "เศรษฐกิจพอเพียง" ซึ่งในความหมายก็คือ สันโดษ "ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง" หลักการนี้จะใช้กับทางโลกได้ดียิ่ง

ในทางพุทธศาสนา ห้ามสันโดษในเรื่องของ การแสวงหาความรู้ ควรศึกษาให้ถึงที่สุด

4. การมีส่วนร่วม

-ส่วน คือ การแสดงออก ทั้งในส่วนของตนเอง หรือ สังคม ร่วม คือ เขามารวมกัน ดังนั้น มีส่วนร่วม จึงเป็นการแสดงออกทั้งในส่วนของตนเองและสังคมร่วมกัน โดยจะต้อง "มีสติ" ในการพิจารณา แยกแยะว่าสิ่งนั้นๆ ดี หรือ ไม่ดี ควรมีส่วนร่วมแต่ในสิ่งที่ดี ควรตัดสินใจในเรื่องประชาพิจารณ์ หรือ อื่นๆในเรื่องที่ดีถูกต้อง

-ธรรมะที่จะก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม ใช้ "อธิปไตย 3" คือ อัตตอธิปไตย คือ การให้ตัวตนเองเป็นใหญ่ โลกอธิปไตย คือ การให้ชาวบ้าน ประชาชน สังคมเป็นใหญ่ และ ธรรมาธิปไตย คือ การอาศัย ธรรมะเป็นใหญ่ การที่จะคิดหรือทำสิ่งใดๆต้องอาศัย 3 ฝ่ายนี้ โดยพิจารณาว่าสิ่งที่คิดทำนั้น คุ่มค่า มีประโยชน์ ถูกต้อง สุจริต หรือเป็นไปตามแบบแผนที่มีอยู่ หรือไม่

-การมีส่วนร่วมจะต้องเว้นจาก "อคติ 4" มีจิตเป็นกลาง เว้นจาก โลกาคือ ความโลภ โทสะ คือ ความประทุษร้าย โมหะ คือ ความไม่รู้ หรือ อวิชา

5. ความรับผิดชอบ

-คนเราจะต้องรู้สถานภาพและบทบาทหน้าที่ของตนเอง และ ธรรมะที่จะส่งผลให้งานสำเร็จ คือ "อิทธิบาท 4" ฉันทะ พอใจในบทบาทหน้าที่ ในงานที่ทำ วิริยะ มีความเพียร อดทนต่องานนั้น จิต

ตะ เอาใจใส่ติดตามงาน วิมังสา ตริตรองหาเหตุผล โดยใช้ "โยนิโสมนสิการ" การพิจารณาโดยแยก
กาย เราทำหน้าที่ถูกต้องมากน้อยแค่ไหน ได้รับการยอมรับจากสังคมมากน้อยเพียงใด ผู้ร่วมงาน
ผู้บังคับบัญชา จะเป็นผลสะท้อนว่างานสำเร็จหรือไม่ตามเป้าหมายวัตถุประสงค์หรือไม่

-ความรับผิดชอบ ในหน้าที่ ของ "ทิศทั้ง 6" ได้แก่ เบื้องหน้าบิดามารดา เบื้องขวาอาจารย์
เบื้องหลังบุตรภรรยา เบื้องซ้ายมิตรสหาย เบื้องล่างทาสกรรมกร เบื้องบนสมณพรหมณ์

วินัย หรือ "อุปกามวัตร" หน้าที่ปฏิบัติ ลูกศิษย์ กับอาจารย์

รู้รับผิดชอบ รับชอบ คนเราไม่สมบูรณ์ มีทั้งผิดทั้งชอบ เป็นปุถุชนยังไม่สมบูรณ์

6. ความคุ้มค่า

-คุ้ม คือ สิ่งที่เราใช้ไปแล้วเกิดประโยชน์มากกว่าเดิม ค่า คือ สิ่งที่มีราคา มีประโยชน์ในตัวตน
คุ้มค่า หมายถึง เราใช้สิ่งใดก็ตามมีประโยชน์และได้ผลกว่าเดิม เกิดมรรคเกิดผลขึ้น

-ในพุทธศาสนาเน้นเรื่องธรรมชาติซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับคน ดังนั้นการใช้
ทรัพยากรธรรมชาติ หรือ สิ่งที่มีอยู่ ต้องก่อให้เกิดประโยชน์ให้มาก พระพุทธเจ้าชอบอยู่ตามป่า
ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานในป่า พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุว่า "จงตรัสป่าแต่อย่าตัดต้นไม้"
หมายความว่า ป่าคือกิเลสในจิตใจ แต่ต้นไม้คือป่าที่เป็นทรัพยากรของชาติที่ต้องอนุรักษ์ไว้ ดังนั้น
พระสงฆ์กับป่าจึงเป็นที่คู่กันต้องอนุรักษ์ไว้

คุณธรรม ที่จะมากำจัดความเห็นแก่ตัว คือ "สังคหวัตถุ 4" ทาน คือ การเสียสละสิ่งของที่
ได้มา ใช้ แบ่งปันให้ส่วนอื่นๆ ได้ใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด ปิยะวาจา คือมีวาจาที่ไพเราะ อัตถะ
จริยา คือ ทำประโยชน์ให้เกิด สมนามัตตะตา คือเลี้ยงชีวิตตามความเหมาะสม เช่น การนำวัสดุมา
ทำบ้านเรือน บางคนใช้มากกว่าทำบ้านนำไปขายให้กับคนอื่น ซึ่งเป็นเจตนาแอบแฝง

"มรจนาธรรม 4" ธรรมสำหรับผู้ครองเรือน สัจจะ (ความจริง ความซื่อสัตย์) ทมะ (ข่มใจ
ปรับตัว) ขันติ (อดทน เข้มแข็ง) จาคะ (เสียสละเอื้อเพื่อผู้อื่น)

การมี "หิริโอตตปปะ" เป็นพื้นฐาน มี "มรรคมงคล 8" เป็นจริยธรรมเบื้องต้น เป็นแนวทางให้
บริหาร หรือ อยู่ร่วมกันอย่างคุ้มค่า เหมาะสมในชุมชนนั้นๆ กล่าวคือมี ศีล คือมีความปกติกาย
วาจา ใจ สมาธิ มีความตั้งใจ แน่วแน่ พรอกเพียร อดทน ปัญญา สามารถที่จะนำพาสิ่งที่ประพฤติ
ปฏิบัติให้บรรลุได้ หรือ ใช้ จัดสรรสิ่งที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าได้ อย่าง "ความสันโดษ" มีความพอดี

-ตัวอย่าง คุ้มค่า ในทางพุทธศาสนา "อัฐบริวาร 8" ให้ใช้น้อย ใช้อย่างประหยัด เกิดประโยชน์สูงสุด
มีผ้า 4 เหล็ก 3 น้ำ 1 ภิกษุสงฆ์ใช้ผ้า 4 คือ สบง จีวร สังฆาฏิ ประคดเอน เหล็ก 3 คือ บาตร มิด
โกนหรือมิดตัดเล็บ เข็ม น้ำ 1 ผักกรองน้ำ ซึ่งพระพุทธเจ้าให้ใช้อย่างประหยัดและเกิดประโยชน์
สูงสุด เช่น เรื่องการใช้ผ้า พระพุทธองค์ได้ตอบคำถามญาติโยมเกี่ยวกับเรื่องของการใช้ผ้าของภิกษุ
สงฆ์ ว่าทำไมใช้ผ้ามากเอาไปทำอะไรบ้าง ว่า "เมื่ออาตมาได้รับผ้ามาแล้วก็จะนำไปถวายให้กับ
พระภิกษุที่มีจีวรเก่า นำจีวรเก่าไปให้องค์ที่มีจีวรเก่ากว่า นำจีวรที่เก่ากว่าไปทำผ้าเช็ดเท้าเช็ดพื้น

และนำผ้าที่เช็ดเท้าเช็ดพื้นไปขยำโขลกตำผสมกับดินเหนียวมาฉาบทา มุงหลังคาทุกิ” และใน 1 ปี จะเปลี่ยนได้เฉพาะในฤดูกาลฤดูร้อน

การฉัน การบริโภค พุทธเจ้าบัญญัติ 2 หรือ 1 เวลา ตอนเย็น ไม่บริโภควัตถุหยาบ ฉันทน้ำ ปานะ เน้นการทำงานเพื่อพุทธศาสนาเพื่อสังคมให้มากที่สุด

-ประโยชน์ 3 ลักษณะ ทิศุทธธรรมประโยชน์ คือประโยชน์ในปัจจุบัน เช่น การทำงานแล้วเกิดผล งาน และประโยชน์อื่นๆ ได้รับเงินเดือน ค่าตอบแทน มีเกียรติในสังคม เกิดในปัจจุบัน สัมมา าระทิศุทธธรรมประโยชน์ คือ ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในเบื้องหน้า ผลที่ตอบแทนหลังจากที่เสียชีวิตไป แล้ว ประมิตติะประโยชน์ คือ ประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นประโยชน์สูงสุดที่หลุดพ้นนิพพาน

อีกลักษณะหนึ่ง คือ อัตตะประโยชน์ ประโยชน์ของตน ที่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม อย่างสงบสุขได้ ปรัตตะประโยชน์ คือ ประโยชน์ผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่น ทั้งในด้านแรงงาน เงินทอง สติปัญญา อุปถะประโยชน์ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือประโยชน์ที่เกิดกับตนเองและสังคมชุมชน ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร หรือ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ต้องมีลักษณะการใช้งานให้คุ้มค่า เกิดประโยชน์ดังนี้

3.2 กลุ่มผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น (8 มกราคม 2548 ณ บ้านโคกไก่อ่ง

ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)

1. นิติธรรม

-คนเราเกิดมาอยู่อาศัยตามป่าในอดีต ซึ่งธรรมชาติของมนุษย์มีความ “กลัว” มีการเคารพนับถือ “เจ้าดงเจ้าป่า” ให้เป็นผู้ปกครอง เมื่อมีการโยกย้ายถิ่นฐานหรือมีการตั้งบ้านเรือนก็ยังมี การสืบทอดการเคารพนับถือ “ผี” เช่น “ผีรักบ้านเมือง ผีเจ้าปู่ คู่คุ้มครอง ผีแถน” ทุกวันนี้ก็นับถือ ในกรณีแผ่นดินไหวที่ภูเก็ต มีลูกหลานชาวบ้านไปทำงาน เกิดประสบภัยแผ่นดินไหว”สึนามิ” ครอบครัวพี่น้องที่อยู่บ้านโคกไก่อ่ง จึงได้ไปบอกกล่าวให้ “ผีรักบ้านเมือง” หรือ “มหศักดิ์หลักเมือง” ให้คุ้มครองปกป้องรักษาให้รอดพ้นภัยอันตราย ปรากฏว่าลูกหลานชาวบ้านที่ไปทำงานที่นั่นปลอดภัย

ข้อห้ามที่จะก่อให้เกิด “คะลำ” หรือ การทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่เหมาะสมแล้วจะพาให้เกิดเภทภัยพิบัติ โรคภัยเจ็บป่วย ตาย หรือ “ผี” มากิน เช่น ลูกชายเอาแม่เป็นเมียไม่ได้ “ดอนเจ้าปู่” เป็นเขตป่าสวนรวมของหมู่บ้าน มีข้อห้ามไม่ให้ตัดไม้ทำลายป่าในเขตพื้นที่ “ดอนเจ้าปู่” เกี่ยวกับการทำไร่ทำนา ก่อนเกี่ยวข้าวเดือน 11-12 จะมีบุญกินข้าวใหม่ หัวเผือก มัน ข้าวหลาม ไก่ เพื่อ “เลี้ยงผี - ไสมลาน” ก่อนจึงเริ่มเกี่ยวข้าว ถ้าไม่ทำจะ “คะลำ”

-กฎ ระเบียบ ของหมู่บ้าน หรือ ชุมชน เกิดขึ้นเนื่องจากคนในชุมชนต้องการทำให้หมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุข ข้อบัญญัติที่ถูกต้องในชุมชน มาจากการลงมติของคนในชุมชน พิจารณาเป็นเรื่องราวตามความเหมาะสม

- การประพาศปฏิบัติตนของชาวทุกวัน เช่น ความเคารพอ่อนน้อม ผู้เฒ่าผู้แก่ การเคารพนับถือผู้อาวุโสผู้หลักผู้ใหญ่ เด็กๆ ผู้อ่อนกว่า ก็เป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติ รักษาไว้ การห้ามแบกพินเข้าบ้านวันที่มีคนตายหรือมีงานศพ การห้ามทำงานในวันพระ เช่น ห้ามไปไร่ไปนา ทอผ้า ควรเว้นกิจต่างๆ เพื่อไปทำบุญ นำข้าวสารไปรวมกันที่วัด ไปกินไปทาน มีการถือฮีต12 คอง14 "ปู่ส่งมาตาส่งไว้" เช่น เรื่องการแต่งงาน มีการแต่งงาน 5 ชั้น 8 และการ "เขียนเขย" เพื่อสอบถาม ชักถาม ประสพการณ์ความจริงที่จริงที่สำคัญของว่าที่ลูกเขย ว่ามี เรื่อง ทำผิด ทำชั่วมาไหม มีหนี้สินล้นพ้นตัวไหม จะเลี้ยงเมียเลี้ยงลูกได้ไหม พร้อมทั้ง สั่งสอนเรื่องของการดูแลครอบครัวลูกเมีย การทำมาหากินอย่างสุจริต ถ้ามีงานศพ ลูกเขยต้องเป็นผู้จัดการ หรือ ถ้ามีการผิดชู้สาว ทำสิ่งไม่เหมาะสมจะ "ผิดผี" ปรึบเสียวควาย เหล่า 4 ไท ไท 4 ตัว

2. คุณธรรม

การจะดูว่าคนมีธรรมมีความดีงาม ดูจากการ "ถือศีล 5" การทำบุญทำทาน ไม่มีจิตใจขาดสติ ไม่เกิดความโลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่หลง ไม่โกรธ เป็นนรก อาศัยพุทธศาสนาเป็นสิ่งยึดถือ

3. ความโปร่งใส

เรื่องที่คนในหมู่บ้านมีการรับรู้เปิดเผยโดยทั่วไป เป็นเรื่องส่วนรวมของงานบ้านและงานวัด กิจงานบ้าน เมื่อมีคนตาย ก็จะมีการประกาศหอบกระจายข่าวหมู่บ้าน มีการบอกต่อกันไปในบ้านหลังใกล้เคียง เพื่อให้มาแสดงความเสียใจ ให้กำลังใจ หรือ ประกาศย้ายเรื่องการส่งศพเผาศพฝังศพในวาระสุดท้าย วันนั้นจะไม่มีการทำงานไปไร่ไปนา หรือ ถ้างานจำเป็นจริงๆก็จะมีตัวแทนจากครอบครัวมาร่วมงาน ส่วนงานบุญ ในวันพระจะเป็นปกติที่ชาวบ้านมาทำบุญทาน กรณีมีเทศกาลบุญใหญ่พิเศษ เช่น กฐิน ผ้าป่าสามัคคี ที่มีลูกหลานในหมู่บ้านนำบุญมา หรือมาจากทางอื่น หรือหมู่บ้านตัวเอง จะมีการประกาศให้มาบริจาคข้าวของเงินทอง ในช่วงก่อนวันงานจะมีการตั้งโต๊ะรับทำบุญก็ประกาศชื่อผู้บริจาคทำบุญ จำนวนเงินทำบุญ ให้ทราบโดยทั่ว มีการประกาศเชิญชวนให้มาช่วยทำกิจต่างๆ ด้อนรับในวันงาน วันทำบุญเมื่อเสร็จจากพิธีสงฆ์ คณะกรรมการวัด ผู้นำชาวบ้านจะมาช่วยกันนับเงินนับทองของถวาย ให้ได้รับรู้ร่วมกัน ชาวบ้านบางส่วนอาจกลับไปก่อนก็จะมีประกาศเรื่องรายได้ทำบุญรายจ่ายชื่อของต่างๆที่ใช้ในงานบุญ ในหอบกระจายข่าวหรือบอกกล่าวในวัดวันพระหรือ วันถัดไป ให้รับรู้ร่วมกันโดยทั่ว

4. การมีส่วนร่วม

- ในหมู่บ้านจะมีงานบุญทุกเดือนตามประเพณีท้องถิ่น แต่ในเดือน 4 "บุญเผือก" จะมีชาวบ้านมีส่วนร่วมมากที่สุด มาร่วมคิดร่วมประชุมวางแผนประมาณ 50-60 คน มาช่วยกันร้อยดอกไม้ ทำ "กระยาดอกไม้-กษัตริย์" เป็น 100-200 คน ทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ หนุ่มสาว เด็กนักเรียน พวกนี้มาทุกปี ส่วนผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านก็ช่วยประสานงาน ขอความช่วยเหลือเมื่อมีสิ่งขาดเหลือช่วยพาประชุมปรึกษากันตกลงแบ่งงานกันทำ หลวงตาก็เป็นผู้รู้ในการเตรียมงานว่าจะต้องทำ

อะไรบ้างในพิธีกรรม เครื่องบูชา ท่านก็จะมอบหมายงานให้ผู้เฒ่า ชาวบ้านทำ ในหมู่บ้านมี 130 หลังคาเรือน จะช่วยกันลงขันออกเงินครอบครัวละ 100 บาท เพื่อถวายทำบุญศรัทธาทางศาสนา และคนในหมู่บ้านยังได้รับความสามัคคี พร้อมเพรียง เนื่องจากมีผู้เฒ่าผู้แก่ หนุ่ม สาว เด็กเล็ก มาร่วม คิดและ ทำบุญ

- การมีส่วนร่วมในการพัฒนาบ้าน พัฒนาวัด ปกติชาวบ้านก็จะดูแลรักษาบ้านเรือนตนเอง และ บริเวณนอกบ้านหน้าบ้านถนนหนทางให้สะอาดเรียบร้อยเป็นปกติอยู่แล้วประจำวันไม่ได้แบ่งว่า ถนนส่วนรวมนอกบ้านจะไม่ทำ ในวันหยุดวันพิเศษสำคัญของราชการ หรือ เมื่อมีโอกาสพิเศษ ผู้ใหญ่บ้านก็จะเป็นผู้ประกาศทางหอกระจายข่าวให้รู้ทั่วกันเป็นพิเศษให้ช่วยกันพัฒนาบริเวณถนนหนทางของหมู่บ้าน ส่วนในวันพระก็จะพากันทำความสะอาดให้กับวัด

- เมื่อมีชาวบ้านในหมู่บ้านเจ็บป่วยไม่สบาย จะมีการเชิญสมาชิก "ผีฟ้า" หรือ "ผีหมอก" หรือ "หมอเหยา" ซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่มีเครือข่ายอยู่ตามหมู่บ้านต่างๆใกล้เคียงกัน จะมามีส่วนร่วมในการทำพิธีรักษาผู้ป่วย โดยการร้องลำภูไท และพ้อนรำถวาย "ผี" เพื่อการรักษาทางร่างกาย และจิตใจของผู้ป่วยใช้

5. ความรับผิดชอบ

- ความรับผิดชอบต่อตนเอง คนเราเกิดเป็นคน เป็นมนุษย์ ต้องมีศีลมีธรรม ทั้งทางกาย วาจา ใจ มี กิริยามารยาทที่แสดงออกที่ดี เป็นสิ่งที่ตนเองจะต้องรับผิดชอบต่อผู้อื่น

- ความรับผิดชอบต่อครอบครัว ก็ต้องดูแล พ่อ แม่ ลูกเมีย ญาติพี่น้องตามฐานะ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เคารพนับถือผู้หลักผู้ใหญ่

- ความรับผิดชอบต่อหมู่บ้าน สังคมประเทศชาติ เมื่อมีงานบ้าน งานวัด ส่วนรวมก็ต้องร่วมมือรับปากรับผิดชอบต่องานต่างๆให้สำเร็จ รวมถึงการรักษาบำรุงข้าวของเครื่องใช้ส่วนรวม ทำนุบำรุงศาสนา รักษาเคารพกฎระเบียบหมู่บ้าน และ ชื้อห้าม "คะลำ" ด้วย

6. ความคุ้มค่า

- เมื่อมีการใช้ข้าวของส่วนรวม เช่น จะไปตัดไม้ที่ป่าช้าในวัด หรือ ตัดไม้ในป่าเขาสาธารณะ ประโยชน์ เพื่อมาทำศาลาวัด ทำ "สิม" ชาวบ้านจะมีการประชุมกันก่อนว่าจะไปตัดไม้ในป่าไหน ภูเขาภูไหน ต้องดูก่อนว่าควรไปตัดในพื้นที่ยังมีไม้มาก หรือ ตัดไปแล้ว ควรปลูกแทนไว้ หรือไม้ที่ปลูกไว้โตหรือยัง เพราะรู้คุณค่าของป่าทั้งยังต้องใช้เวลายาวนานกว่าจะโตได้ต้นหนึ่ง ดังนั้นจึงต้องประชุมตัดสินใจร่วมกันก่อนจึงพากันไปตัดไม้

- ชาวบ้านบางคนถือคติ "คาถามหาเศรษฐี" ได้แก่ ขยัน ประหยัด รู้จักรักษา และ เลี้ยงชีพชอบ จึง ทำให้สิ่งที่หามาได้ สิ่งที่มีอยู่ ทั้งเงินทอง ข้าวของ มีค่าใช้อย่างคุ้มค่า

3.3 กลุ่มผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน (16 มีนาคม 2548 ณ บ้านคำผักกูด ต.กุดปลา คำว อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์)

มีเงื่อนไขหลายประการที่ทำให้ผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน ต้องนำหลักการที่
เกี่ยวข้องกับเรื่องของ "ธรรมบาล" หรือ "ธรรมรัฐ" มาใช้ในงานพัฒนา หรือ ดำรงชีวิตประจำวัน
ได้แก่

ปัจจัยภายนอกชุมชน

-การศึกษาของประเทศไทย ไม่ได้สอนให้ผู้เรียนได้มีและใช้ความรู้เพื่อประเทศชาติ เพราะการเรียน
การสอนใช้เนื้อหาของต่างประเทศ แนวคิดจากต่างประเทศ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ
การค้า การพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ดังนั้นจึงไม่สอดคล้องกับคนไทยส่วนใหญ่ที่อยู่ในชนบทและ
มีอาชีพเกษตรกรรมและมีวิถีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ

-ลักษณะของคนในปัจจุบัน จะขาดจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ขาดความเสียสละ ขาดวินัย เนื่องจาก
มุ่งเน้นหาประโยชน์ส่วนตัว ต้องทำมาหากิน ดิ้นรนแข่งขันต่อสู้กับคนอื่น ๆ อีกทั้งยังประสบกับ
ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจที่ผ่านมา

-ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นแนวทางที่มุ่งเน้นการแข่งขัน เพื่อให้ได้มาซึ่งกำไร นิยมวัตถุนิยม
มีการบริโภคสูงขึ้น

-ด้านสังคม ผู้นำประเทศไม่เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชน ทำงานเพื่อผลประโยชน์ตนเองและพวก
พ้อง เรียกว่ามีระบบอุปถัมภ์เพื่อหาผลประโยชน์

-ด้านประเพณีวัฒนธรรมมีความเสื่อมถอยไม่มีการส่งเสริมสนับสนุนอย่างจริงจัง ทั้งยังรับ
วัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาในประเทศมาก ทางสื่อทางโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ

-ทรัพยากรธรรมชาติภายในประเทศเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากแผนพัฒนาประเทศ เน้น
การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน สร้างถนน เขื่อน มีการส่งออกเหมืองแร่ ป่าไปสัก ฯลฯ ที่สำคัญรัฐลง
นามอนุมัติการทำสัมปทานป่าไม้ขนาดใหญ่ให้กับนายทุน เป็นเหตุสำคัญทำให้ทรัพยากรชาติเสื่อม
โทรมลงอย่างมาก

-กฎหมายของประเทศไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน เช่น พรบ.ป่าสงวนแห่งชาติ กฎหมาย
ที่ดิน 2489 หรือ กฎหมายบางฉบับไม่จริงจังกับการบังคับใช้ เป็นต้น

-แผนพัฒนาประเทศในอดีต-ปัจจุบัน มีการสั่งการจากเบื้องบนส่วนกลาง ประชาชนขาดการมีส่วนร่วม
ร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ดังนั้น รัฐบาลจึงได้ตัดสินใจทำโครงการพัฒนาที่เหมือนกัน
หมดทั่วประเทศ ทำให้ไม่ตรงกับปัญหาความต้องการของแต่ละท้องถิ่น เช่น โครงการพัฒนาของรัฐ
ขนาดใหญ่ ที่พาประชาชนทำสัมเลวก่อให้เกิดหนี้สิน ความยากจน เช่น โครงการคปร. กองทุน
หมู่บ้าน กองทุนเพื่อการศึกษากู้ยืมเรียน

-ปัญหาคอรัปชั่น เป็นสิ่งที่มีการกล่าวถึงมาก โดยเฉพาะโครงการใหญ่ๆระดับชาติที่เข้าไปตรวจสอบได้ยาก เช่น โครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ผู้บริหารประเทศจะมีการทำธุรกิจที่เกี่ยวข้อง หรือ มีผลประโยชน์อื่นๆ

ปัจจัยภายในชุมชน

-ผู้นำที่เป็นทางการที่มีตำแหน่งต่างๆในชุมชน เช่น สมาชิกสภา อบต. ไม่มีความรับผิดชอบต่องานและความต้องการของชาวบ้านได้ โครงการพัฒนาในพื้นที่มีผลประโยชน์ตอบแทนต่อผู้เกี่ยวข้อง ครุมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ไม่มีระเบียบวินัย เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีแก่เด็กๆและชาวบ้าน -วิถีของชาวบ้านในปัจจุบันเปลี่ยนไป ไม่เคารพสิทธิของผู้อื่น เช่น สิทธิในอาณาเขตพื้นที่ทำกิน มีการเข้ามาหาหลักขโมยตัดหวาย ยิงไก่ หาของป่า ในพื้นที่ผู้อื่น ขาดคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต -โครงการพัฒนาในหมู่บ้านไม่ได้มีการตรวจสอบ ควบคุมอย่างแท้จริง เนื่องจากประชาคมที่ อบต. แต่งตั้งเป็นกลไกที่เข้าข้าง อบต. มากกว่าชาวบ้าน

1. นิติธรรม

-นิติธรรม หมายถึง ความมีระเบียบวินัย ความมีจารีตประเพณีที่ดีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดเงื่อนไข และกฎระเบียบนั้นสอดคล้องกับความเป็นจริงความต้องการชุมชน สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง

-นิติธรรม หมายถึง กฎ กติกา กฎหมายของประเทศ ที่มีลักษณะยุติธรรม หากผู้ร่างเป็นผู้แทนควรมีคุณสมบัติ เป็นผู้มีความดี ไม่มีอคติต่อความ รัก โกรธ หลง

-การจะสร้างนิติธรรมได้นั้น จะต้องสร้างคนให้มีจิตสำนึกร่วมของส่วนรวมก่อน โดยการให้วิเคราะห์ปัญหาสาเหตุ ให้ชัดเจนสูงองม จึงจะพัฒนามาสู่การกำหนดระเบียบ เงื่อนไขของส่วนรวมได้

ดัชนี ตัวชี้วัด

-การมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบ ข้อบังคับ

-ข้อกำหนดมีความยุติธรรม โปร่งใส เข้าใจง่าย

-เคารพข้อกำหนด และร่วมมือปฏิบัติในชุมชน

-กฎระเบียบนั้นสอดคล้องกับชุมชนและสามารถปฏิบัติได้จริง

-สามารถบังคับผู้กระทำความผิดได้ตามบทลงโทษ ได้ทั้งภาครัฐและชาวบ้านในชุมชน

-มีการสืบทอดปฏิบัติประเพณีที่ดีงาม เช่น การแต่งงาน

2. คุณธรรม

-คุณธรรม หมายถึง ความซื่อสัตย์ตรงไปตรงมา ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน รวมถึงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ดูแลสารทุกข์ซึ่งกันและกัน และการเคารพสิทธิผู้อื่น

-คุณธรรม มาจาก "คุณ" คือ สิ่งที่ดี "ธรรม" คือ พื้นๆ พื้นฐานธรรมดา ดังนั้น คุณธรรม คือ สิ่งที่เป็นเรื่องดีงามพื้นฐานของชีวิต

-ในอดีตคนเรามีคุณธรรม ความดีงามในชีวิต นักปกครอง นักปราชญ์ กวี จะมีคุณธรรม จินตนาการสูง คิดสร้างสรรค์ เพื่อส่วนรวม เนื่องจากการได้ใกล้ชิดและเรียนรู้จากศาสนา ช่วยขัดเกลาจิตใจ มีการปฏิบัติธรรมต่อตนเองและผู้อื่น ศาสนาเป็นสิ่งสำคัญมาก แต่ปัจจุบันคนเราเน้น "ระบบกาย เน้นเรื่องภายนอก หรือ วัตถุ มากกว่าจิตใจ" จึงโลภอยากได้ เห็นแก่ตัว

ดัชนี ตัวชี้วัด

-การปฏิบัติของตนเองต่อผู้อื่นๆ หรือ การปฏิบัติของคนในชุมชน ที่มีลักษณะดีงาม เช่น ไม่ลักขโมยของผู้อื่น ไม่รังแกผู้อื่น เคารพสิทธิและให้เกียรติซึ่งกันและกัน

-มีการปฏิบัติธรรมเพื่อการพัฒนาจิตใจ จิตวิญญาณ

3. ความโปร่งใส

-ความโปร่งใส หมายถึง การรับรู้ร่วมกัน ตรงไปตรงมา ไม่โกหก ในทุกๆ เรื่องทุกขั้นตอน ต้องมีการสื่อสารที่ดี ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและรุนแรงในกลุ่ม สังคม

-เดิมนั้นในชุมชนมีวิถีของความโปร่งใส รับรู้เรื่องต่างๆ จากการบอกต่อของเพื่อนบ้าน เครือญาติ เช่น งานบุญ งานศพ งานส่วนรวม ในปัจจุบันต้องรวมถึงงานส่วนรวมที่เป็นโครงการพัฒนาในหมู่บ้าน แต่ความโปร่งใสเรื่องนี้ยังมีน้อยเพราะขาดสัญญาณเตือนภัย หรือ ข้อมูลจริงให้ชาวบ้านรับรู้ เรื่องที่ชาวบ้านรับรู้จากเสียงตามสาย หอกระจายข่าว ก็เป็นประชาสัมพันธ์ทั่วไป ไม่รวมถึงการตรวจสอบ ติดตามโครงการพัฒนา หรือ ผลประโยชน์ชุมชน และงบประมาณต่างๆ

ดัชนี ตัวชี้วัด

-มีการรับรู้ข่าวสาร

-มีการทำกิจกรรมร่วมกัน

-มีสื่อ เครื่องมือการเผยแพร่ข้อมูล เช่น หอกระจายข่าว วิทยุชุมชน

4. การมีส่วนร่วม

-การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมเพื่อส่วนรวม พัฒนาสร้างบ้านแปงเมือง

-จะต้องมีการสร้าง "สำนึกเพื่อส่วนรวม" ก่อนเพราะเมื่อมีสำนึกแล้วจึงจะสามารถจัดการกับ "ผลประโยชน์ของส่วนรวมได้" โดยไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งของฝ่ายต่างๆ การไม่มีความขัดแย้งนี้ จะสามารถเชื่อมโยงและจูงใจให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมได้

-สิ่งสำคัญของการมีส่วนร่วม คือ ต้องมีส่วนร่วมคิดและตัดสินใจ รับผิดชอบช่วยกันทำงานให้สำเร็จ และ ได้รับผลตอบแทนหรือประโยชน์ร่วมแบ่งปันกัน โดยคำนึงถึงฝ่ายต่างๆ ทั้งผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาอบต. ผู้นำตามธรรมชาติ ชาวบ้านในชุมชนให้มากที่สุด

ดัชนี ตัวชี้วัด

- การออกความคิดเห็น และมีมติชุมชน
- มีผู้เข้าร่วมจากฝ่ายต่างๆ และ จำนวนมาก
- ทำกิจกรรม งานของส่วนรวม
- แบ่งปันผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมในชุมชน

5. ความรับผิดชอบ

- ความรับผิดชอบ หมายถึง ความยินยอม เต็มใจ ที่จะทำหน้าที่ของตนเอง หรือ ทำงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถ
- ความรับผิดชอบ หมายถึง การรู้ในสิ่งที่ควรทำ หรือ ไม่ควรทำในหน้าที่ของตนเอง และ การมีความละเอียดต่อการทำผิด ทำชั่วต่างๆ
- ประเภทของความรับผิดชอบ ที่เป็นของส่วนตน เช่น งานทำไร่ ทำนา ดูแลคนในครอบครัว และ ความรับผิดชอบที่เป็นของส่วนรวม เช่น งานของหมู่บ้าน วัด โรงเรียน กิจกรรมสาธารณะประโยชน์
ดัชนี ตัวชี้วัด
- มีการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองตามสถานภาพ เช่น หน้าที่ตามบทบาทในครอบครัว ในชุมชน หรือ ส่วนรวม

6. ความคุ้มค่า

- ความคุ้มค่า หมายถึง การพิจารณาลงานที่ทำไว้ หรือ พิจารณาประโยชน์ที่ได้รับสูงสุด เมื่อเทียบกับการลงทุน ลงแรง ใช้เงินขึ้นมา ว่ามีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด หรือ สรุปว่าคุ้มค่า ไม่คุ้มค่า
- ความคุ้มค่า หมายถึง การรู้จักคุณค่าของสิ่งนั้นๆ อาจไม่ตีมูลค่าเป็นเงินทองแต่เป็นเรื่องจิตใจ รวมถึง หมายถึง การรู้จักใช้ให้เป็น การจะรู้ว่าสิ่งนั้นมีคุณค่าอย่างไรจะต้องรู้ที่มา รากเหง้าและ พัฒนาการของสิ่งนั้นๆ
- ความคุ้มค่าที่ดีจะต้องยาวนานถึงลูกหลานในอนาคต เช่น การตัดไม้ในป่าจะต้องรู้จักเลือกตัด ใช้ไม้ให้คุ้มค่าไม่สิ้นเปลือง และมีการปลูกทดแทนรักษาไว้ให้คงสภาพใกล้เคียงเดิมมากที่สุด
ดัชนี ตัวชี้วัด
- ผลงานคงทน หรือ ประโยชน์ที่ได้รับยาวนานถึงลูกหลาน
- คุณค่าอยู่ที่จิตใจ

6. **ความคุ้มค่า** (* = การบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับส่วนรวม)

การที่ท่านพิจารณาว่าเป็น "ความคุ้มค่า" ตามแนวทางพุทธศาสนามีสิ่งชี้ให้เห็นเป็นรูปธรรม
อะไรบ้างประกอบกันแล้วทำให้หลักการนี้สมบูรณ์ขึ้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : เพื่อศึกษาปัจจัยมีผลต่อการนำ "ธรรมภิบาล" มาใช้ในการพัฒนาและการ
ดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนท้องถิ่น

- **ทำไมพระสงฆ์ / ผู้นำ มีแนวคิด หรือ การปฏิบัติ ในลักษณะของ "ธรรมภิบาล"
หรือ "ธรรมรัฐ" (ทั้ง 6 ข้อ)**

คำถามการวิจัยชุดที่ 2

สำหรับผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 : เพื่อศึกษาแนวคิด เนื้อหาสาระ ดั้งเดิมของ "ธรรมภิบาล" จากมุมมองของมุขมณฑล
ปัตตานีชาวบ้านอิสลาม

1. **นิติธรรม** (ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี * = การตรากฎหมาย กฎ ข้อบังคับต่างๆให้ทันสมัยและเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับ
ของสังคม และสังคมยินยอมพร้อมใจปฏิบัติ เป็นการปกครองภายใต้กฎหมาย มิใช่อำนาจอธิปไตย)

1.1 ในหมู่บ้านของท่านมีข้อบังคับการอยู่ร่วมกัน / ข้อปฏิบัติ / ระเบียบ เรื่องอะไรบ้าง ที่ชาวบ้านใน
หมู่บ้านได้ร่วมกันกำหนดเองภายในชุมชน มีการยอมรับ ปฏิบัติได้จริงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และมี
แนวคิด ความเชื่ออย่างไร

1.2 การจะรู้ว่าหมู่บ้านของท่าน มีการกำหนดข้อบังคับการอยู่ร่วมกัน / ข้อปฏิบัติ / ระเบียบของ
หมู่บ้าน และมีการยอมรับ ปฏิบัติได้จริง จะดูจากตัวอย่างอะไรที่เป็นรูปธรรม

1.3 ทำไมถึงได้มีการกำหนดข้อบังคับการอยู่ร่วมกัน / ข้อปฏิบัติ / ระเบียบของหมู่บ้าน

2. **คุณธรรม** (* = การยึดมั่นในความถูกต้อง ดีงาม ทรนงค์ให้เจ้าหน้าที่รองรับยึดถือหลักการนี้ในการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็น
ตัวอย่างแก่สังคม และส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเองไปพร้อมกัน เพื่อให้คนไทยมีความซื่อสัตย์จริงใจ ชยัน อดทน มี
ระเบียบวินัย ประกอบอาชีพสุจริตจนเป็นนิสัยประจำชาติ)

2.1 ท่านได้ยึดถือคุณธรรม ความถูกต้อง ดีงาม ที่มีในหมู่บ้านของท่านเกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง และ
มีแนวคิด ความเชื่ออย่างไร เกิดมาได้อย่างไร

2.2 การจะรู้ว่าหมู่บ้านของท่าน มีคุณธรรม ความถูกต้อง ดีงาม จะดูจากตัวอย่างอะไรที่เป็น
รูปธรรม

2.3 ทำไมคุณธรรม ความถูกต้อง ดีงาม จึงต้องมีในหมู่บ้านของท่าน

3. **ความโปร่งใส** (* = การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ โดยปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรทุก
องค์กรให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ตรงไปตรงมา ภาษาเข้าใจง่าย เข้าถึงข้อมูลได้สะดวก มี
กระบวนการให้ประชาชนสามารถตรวจสอบได้)

3.1 มีเรื่องอะไรบ้างที่คนในหมู่บ้านของท่านต้องเปิดเผย และ รับรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างความไว้วางใจของคนในหมู่บ้าน มีแนวคิด ความเชื่ออย่างไร เกิดมาได้อย่างไร

3.2 การจะรู้ว่าหมู่บ้านของท่านมีการเปิดเผย รับรู้ร่วมกัน และมีความไว้วางใจของคนในหมู่บ้าน จะดูจากตัวอย่างอะไรที่เป็นรูปธรรม

3.3 ทำไมต้องเปิดเผย รับรู้ร่วมกัน และมีความไว้วางใจของคนในหมู่บ้าน

4. **การมีส่วนร่วม** (* = การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความเห็นในการตัดสินใจของประเทศ ไม่ว่าด้วยการแจ้งความเห็น การไต่สวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์ การแสดงประชามติ หรือ อื่นๆ)

4.1 มีงานบุญ / พิธีกรรม อะไรบ้างที่คนในครอบครัว / หมู่บ้านของท่านต้องมารวมกันมากๆ เพื่อร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ และมีแนวคิด ความเชื่ออย่างไร เกิดมาได้อย่างไร

4.2 การจะรู้ว่าหมู่บ้านของท่าน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ จะดูจากตัวอย่างอะไรที่เป็นรูปธรรม

4.3 ทำไมต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์

5. **ความรับผิดชอบ** (* = การตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจกับปัญหาสาธารณะของบ้านเมือง และกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง และความกล้าที่จะยอมรับผลการกระทำของตน)

5.1 มีการทำงาน / กิจกรรม หรือ เรื่องอะไรบ้าง ที่คนในหมู่บ้านของท่านได้สำนึก ตระหนัก และถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำเพื่อหมู่บ้าน มีแนวคิด ความเชื่ออย่างไร เกิดมาได้อย่างไร

5.2 การจะรู้ว่าหมู่บ้านของท่านได้สำนึก ตระหนัก และถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำเพื่อหมู่บ้าน จะดูจากตัวอย่างอะไรที่เป็นรูปธรรม

5.3 ทำไมต้องสำนึก ตระหนัก และถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำเพื่อหมู่บ้าน

6. **ความคุ้มค่า** (* = การบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่จำกัดเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับส่วนรวม)

6.1 ในหมู่บ้านของท่านได้หาอยู่หากินใช้ดินน้ำป่า / สิ่งของ / เงินทอง / ใช้คนที่เหมาะสมกับงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อหมู่บ้านอย่างไร มีแนวคิด ความเชื่ออย่างไร เกิดมาได้อย่างไร

6.2 การจะรู้ว่าหมู่บ้านของท่านหาอยู่หากินใช้ดินน้ำป่า / สิ่งของ / เงินทอง / ใช้คนที่เหมาะสมกับงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อหมู่บ้าน จะดูจากตัวอย่างอะไรที่เป็นรูปธรรม

6.3 ทำไมต้องหาอยู่หากินใช้ดินน้ำป่า / สิ่งของ / เงินทอง / ใช้คนที่เหมาะสมกับงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อหมู่บ้าน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : เพื่อศึกษาปัจจัยมีผลต่อการนำ "ธรรมภิบาล" มาใช้ในการพัฒนาและการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนท้องถิ่น

- ทำไมชาวบ้าน / ผู้นำ จึงมีแนวคิด หรือ การปฏิบัติ ในลักษณะของ "ธรรมภิบาล" หรือ "ธรรมรัฐ" (ทั้ง 6 ข้อ)

คำถามการวิจัยชุดที่ 3 สำหรับผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 : เพื่อศึกษาแนวคิด เนื้อหาสาระ ดั้งเดิมของ "ธรรมภิบาล" จากมุมมองของภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน

1. **นิติธรรม** (ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี * = การตรากฎหมาย กฎ ข้อบังคับต่างๆให้ทันสมัยและเป็นธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคม และสังคมยินยอมพร้อมใจปฏิบัติ เป็นการปกครองภายใต้กฎหมาย มีใจอาเภอใจของบุคคล)
 - 1.1 ในกลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่าน มีข้อบังคับการอยู่ร่วมกัน / ข้อปฏิบัติ / ระเบียบ เรื่องอะไรบ้าง ที่ชาวบ้านในหมู่บ้านได้เรียนรู้จากราชการ นักพัฒนาเอกชน และร่วมกันกำหนด ยอมรับปฏิบัติได้จริงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และมีแนวคิด ความเชื่ออย่างไร
 - 1.2 การจะรู้ว่าหมู่บ้านของท่าน มีการกำหนดข้อบังคับการอยู่ร่วมกัน / ข้อปฏิบัติ / ระเบียบของหมู่บ้าน และมีการยอมรับ ปฏิบัติได้จริง จะดูจากตัวอย่างอะไรที่เป็นรูปธรรม
 - 1.3 ทำไมถึงได้มีการกำหนดข้อบังคับการอยู่ร่วมกัน / ข้อปฏิบัติ / ระเบียบของกลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้าน
2. **คุณธรรม** (* = การยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม งดงามดีให้เจ้าหน้าที่ของรับยึดถือหลักการนี้ในการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นตัวอย่างแก่สังคม และส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนพัฒนาตนเองไปพร้อมกัน เพื่อให้คนไทยมีความซื่อสัตย์จริงใจ ชยัน อดทน มีระเบียบวินัย ประกอบอาชีพสุจริตจนเป็นนิสัยประจำชาติ)
 - 2.1 ท่านได้ยึดถือคุณธรรม ความถูกต้อง ดีงาม ที่มีในกลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่านเกี่ยวกับเรื่องอะไรบ้าง และมีแนวคิด ความเชื่ออย่างไร เกิดมาได้อย่างไร
 - 2.2 การจะรู้ว่ากลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่าน มีคุณธรรม ความถูกต้อง ดีงาม จะดูจากตัวอย่างอะไรที่เป็นรูปธรรม
 - 2.3 ทำไมคุณธรรม ความถูกต้อง ดีงาม จึงต้องมีในกลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่าน
3. **ความโปร่งใส** (* = การสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ โดยปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรทุกองค์กรให้มีความโปร่งใส มีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ตรงไม่ตรงมา ภาษาเข้าใจง่าย เข้าถึงข้อมูลได้สะดวก มีกระบวนการให้ประชาชนสามารถตรวจสอบได้)
 - 3.1 มีเรื่องอะไรบ้างที่คนในกลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่านต้องเปิดเผย และ รับรู้ร่วมกัน เพื่อสร้างความไว้วางใจของคนในหมู่บ้าน มีแนวคิด ความเชื่ออย่างไร เกิดมาได้อย่างไร
 - 3.2 การจะรู้ว่ากลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่านมีการเปิดเผย รับรู้ร่วมกัน และมีความไว้วางใจของคนในหมู่บ้าน จะดูจากตัวอย่างอะไรที่เป็นรูปธรรม
 - 3.3 ทำไมต้องเปิดเผย รับรู้ร่วมกัน และมีความไว้วางใจของคนในกลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้าน
4. **การมีส่วนร่วม** (* = การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมรับรู้และเสนอความเห็นในการตัดสินใจของประเทศ ไม่ว่าด้วยการแจ้งความเห็น การใส่สวนสาธารณะ การประชาพิจารณ์ การแสดงประชามติ หรือ อื่นๆ)

4.1 มีกิจกรรม อะไรบ้างที่คนในกลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่านต้องมารวมกันมากๆเพื่อร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ และมีแนวคิด ความเชื่ออย่างไร เกิดมาได้อย่างไร

4.2 การจะรู้ว่ากลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่านร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ จะดูจาก ตัวอย่างอะไรที่เป็นรูปธรรม

4.3 ทำไมต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ ในหมู่บ้าน

5. **ความรับผิดชอบ** (* = การตระหนักในสิทธิหน้าที่ ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม การใส่ใจกับปัญหา สาธารณะของบ้านเมือง และกระตือรือร้นในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนการเคารพในความคิดเห็นที่แตกต่าง และความกล้าที่จะ ขอมรับผลการกระทำของตน)

5.1 มีการทำงาน / กิจกรรม หรือ เรื่องอะไรบ้าง ที่คนในกลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่านได้สำนึก ตระหนัก และถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำเพื่อหมู่บ้าน มีแนวคิด ความเชื่ออย่างไร เกิดมาได้อย่างไร

5.2 การจะรู้ว่ากลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่านได้สำนึก ตระหนัก และถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำ เพื่อหมู่บ้าน จะดูจากตัวอย่างอะไรที่เป็นรูปธรรม

5.3 ทำไมต้องสำนึก ตระหนัก และถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องทำเพื่อหมู่บ้าน กลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้าน

6. **ความคุ้มค่า** (* = การบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรที่จำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับส่วนรวม)

6.1 ในกลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่านได้หาอยู่หากินใช้ดินน้ำป่า / สิ่งของ / เงินทอง / ใช้คนที่ เหมาะสมกับงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อหมู่บ้านอย่างไร มีแนวคิด ความเชื่ออย่างไร เกิด มาได้อย่างไร

6.2 การจะรู้ว่ากลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้านของท่านหาอยู่หากินใช้ดินน้ำป่า / สิ่งของ / เงินทอง / ใช้คน ที่เหมาะสมกับงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อหมู่บ้าน จะดูจากตัวอย่างอะไรที่เป็นรูปธรรม

6.3 ทำไมต้องหาอยู่หากินใช้ดินน้ำป่า / สิ่งของ / เงินทอง / ใช้คนที่เหมาะสมกับงาน เพื่อให้เกิด ประโยชน์สูงสุดต่อกลุ่ม เครือข่าย / หมู่บ้าน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 : เพื่อศึกษาปัจจัยมีผลต่อการนำ "ธรรมภิบาล" มาใช้ในการพัฒนาและการ ดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนท้องถิ่น

- ทำไมชาวบ้าน / ผู้นำ มีแนวคิด หรือ การปฏิบัติ ในลักษณะของ "ธรรมภิบาล" หรือ "ธรรมรัฐ" (ทั้ง 6 ข้อ)

ภาคผนวกที่ 3 รายชื่อผู้ให้ข้อมูลการวิจัย

พระนักพัฒนา และ พระนักศึกษา

1. พระไพศาล วิสาโล วัดป่ามหาวัน อ.ภูเขียว จ.ชัยภูมิ
2. พระคำเขียน สุวรรณโณ วัดป่าสุคะโต อ.แก้งค้อ จ.ชัยภูมิ
3. พระสุธีโร วัดป่ากาญจนารักษิต บ้านเรือ อ.ภูเวียง จ.ขอนแก่น
4. พระสุรเชษฐภรณ์ สุทธิญาโณ วัดคอนสวรรค์ ต.ค้อเขียว อ.วาริชภูมิ จ.สกลนคร
5. พระอนันต์ อธิสุภาโร วัดอโศกวนาราม (หน้าค่าย พล ร.6) ต.โพธิ์ชัย อ.ศรีสมเด็จ จ.ร้อยเอ็ด
6. พระธวัช ธนีสุสโร วัดคลองธรรมนิการาม บ้านดงพัฒนา ต.หนองแปน จ. สกลนคร
7. พระมหาสุวัฒน์ อนุทโสภโณ วัดกลาง ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น
8. พระมหาอนุวงษ์ สกลแสงเนตฺโต วัดมิ่งเมืองพลาราม อ.พล จ.ขอนแก่น
9. พระสมบัติร์ ฐิตญาโณ วัดโพธิ์ บ้านโนนทัน ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น
10. พระมหาวิระศิลป์ อนุทโท วัดพิชัยพัฒนาราม อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น
11. พระสุบัน จันทาโก แก้วดวงศรี วัดอุดมาราม อ.เมือง จ.ขอนแก่น
12. และ พระนักศึกษาที่ไม่ได้ลงทะเบียนอีก 5 รูป
13. พระหลวงพ่อเวิน วัดบ้านโคกโก่ง ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
14. พระ วัดบ้านโคกโก่ง ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์

ผู้นำภูมิปัญญา

15. นายธ่อน ไชยฤทธิ์ หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
16. นางสีทน ไชยฤทธิ์ 14 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
17. นางเนาว์ เกณฑ์เชี่ยวชาญ 3 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
18. นางบุญเพ็ง อัจฉวิชัย 25 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
19. นางแฉ้น บักไดหัว 70 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
20. นายบุญยัง ทองดี 37 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
21. นายกันมา วิเศษศรี 99 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
22. นางทองหล่อ ใจคง 72 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
23. นางจ๋อน การหว้า 35 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
24. นางศรีคำ อารุณพ 35 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
25. นางอินตา ไชยฤทธิ์ 12 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูจินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์

26. นางกลม ศรีบุตรตระ 13 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูมินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
27. นางช้อย มหาอุดม 5 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูมินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
28. นายแดง ศรีบุตรตระ 76 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูมินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์
29. นายศรีเทือก ไตรระวงษ์ 153 หมู่ 5 ต.กุดหว้า อ.ภูมินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์

ผู้นำการพัฒนาชุมชน

30. นายทีปกร การวิทย์ ต.กุดปลาค้าว อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์
31. นายบุญถม สกลซัง 101 ต.กุดปลาค้าว อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์
32. นายเมืองถึง ศรีนิล 42 ม.4 ต.กุดปลาค้าว อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์
33. นายสงวน จรัสแสง 153 ม.4 ต.กุดปลาค้าว อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์
34. นายเชิง สัจจเรเลิศ 54 ม.9 ต.กกตูม อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร
35. นายนายวิรัช พรหมดี 5 ม.16 ต.กกตูม อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร
36. นายขาว รินไพศา 108 ม.9 ต.กกตูม อ.ดงหลวง จ.มุกดาหาร

ภาคผนวกที่ 4 ภาพกิจกรรมการวิจัย

1. พระนักพัฒนา และ พระนักศึกษา



หลวงพ่อคำเขียน สุวรรณโณ (14 มิถุนายน 2547 ณ วัดป่าสุคะโต อ.แก้งค้อ จ.ชัยภูมิ)



พระไพศาลวิสาโล (2 กรกฎาคม 2547 ณ วัดป่ามหาวัน อ.ภูเขียว จ.ชัยภูมิ)



พระนักศึกษา ป.โท สาขาพระพุทธศาสนา (14 กรกฎาคม 2547 ณ มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย วัดธาดู จ.ขอนแก่น)



2. ผู้นำด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น



พระ และ ผู้นำชาวบ้านด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น (8 มกราคม 2548 ณ วัดบ้านโคกโก่ง ต.กุดหว้า อ.กุฉินารายณ์ จ.กาฬสินธุ์)



3. ผู้นำด้านการพัฒนาชุมชน



ผู้นำชาวบ้านด้านการพัฒนาชุมชน (16 มีนาคม 2548 ณ บ้านคำผักกูด ตำบลกกตูม อำเภอคง หลวง จังหวัดมุกดาหาร)

